

אברהם הולץ

מעשה ר' יודיל חסיד

מראשיתו בנסים ונפלאות

עד

הכנסת כלה מאת ש"י עגנון

אברהם הולץ

מעשה ר' יודיל חסיד

מראשיתו בנסים ונפלאות עד הכנסת כלה מאת ש"י עגנון

הספריה הלאומית

מי והאוניברסיטאי

86 A 3847

הולץ, אברהם,
מעשה ר' יודיל חסיד :

DATE DUE

C.4

000203289301

Z2G

DATE DUE	

יה הלאומית

86 A 3847

C.4

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי
מחלקת השאלה - טל' : 02-6585004

000203289301

אברהם הולץ

מעשה ר' יודיל חסיד

מראשיתו בנסים ונפלאות עד הכנסת כלה מאת ש"י עגנון

בית המדרש לרבנים באמריקה
ניו יורק תשמ"ו

לילך
שלום אליעזר, רזאל הגיה דבורה,
מרדכי יחיאל, מרים מלכה -
בחיבה ובתפילה שימצאו
חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם.

86 A 3847
470

כל הזכויות שמורות להוצאת בית המדרש לרבנים באמריקה
סדר והורפס במפעלי דפוס בן צבי בע"מ, ירושלים
Copyright 1986 by the Jewish Theological Seminary of America
Printed in Israel

תכן הענינים

9	1 מבוא
19	2 השוואת נוסחי הסיפור
73	3 סיכומים
75	1.3 פנים דומים בנ ובמ
80	2.3 פנים נבדלים בנ ובמ
80	1.2.3 "שינויים"
81	2.2.3 "תוספות"
84	3.2.3 "הרחבות ופיתוחים"
89	4 תהיות וכיווני מחקר בעקבות נ
91	1.4 הקדמה
91	2.4 ר' יודיל
93	3.4 מוטיבים
94	4.4 נ והניגודים של שקד
97	5.4 נ כגורם לרוויזיות
101	6.4 נ כאסמכתא מסייעת
103	7.4 על הנסים ועל נפלאות הסיום
107	5 נספחים
109	נספח א: קוים מקבילים ושונים בנ (במ) ובש (בראשי פרקים)
110	נספח ב: בין פ (הספור שבפאר מקדושים) ונ (ומ)
112	נספח ג: רשימה סכימאטית של ההרחבות והפיתוחים במ

חוקרים ומבקרים רבים עסקו בהכנסת כלה של עגנון מאז הופיעה היצירה לראשונה כסיפור ארוך – כנובלה – בשלושה המשכים במקלט¹ ועקבו

• לאור העובדה שבסוף שנת תשמ"ג פירסם פרופ' ג' נגאל, שלא ראה את מחקרי זה, חוברת בשם, ש"י עגנון ומקורותיו החסידיים, עיון בארבעה מסיפוריו. מכון קורצווייל, אוניברסיטת בראיילן, רמת גן תשמ"ג, ובה נתפרסם הסיפור היידי המתואר להלן, חש אני חובה לרשום מ"תולדות המחקר" בראש מאמרי זה. באביב תשמ"ב (1982) פנו אלי פרופ' א' רובינשטיין ופרופ' י' פרידלנדר מאוניברסיטת בראיילן והזמינני להשתתף בקובץ מחקרים בתולדות יהדות מזרח אירופה ותרבותה שעתיד היה לצאת מטעם הקתדרה לחסידות והקתדרה לתולדות יהדות מזרח אירופה. בשלהי קיץ תשמ"ב נשלח מחקר זה ונתקבל לראות אור באותו קובץ. התיזה שהוצעה בחלק הראשון של המחקר היא שסיפור המסגרת בהכנסת כלה מאת ש"י עגנון על כל מהדורותיו הינו תירגום מילולי של הסיפור היידי המובא בזה בשלימותו ובניקודו מתוך הקונטרס נסים ונפלאות יחד עם התירגום העגנוני בגלגוליו השונים.

כשנה לאחר מכן פורסמה החוברת של פרופ' נגאל בה מודפס הסיפור היידי הנ"ל ללא תרגום עברי וללא דיון בו. פרופ' נגאל מודה למר שמואל אשכנזי שהעיר על קיום הקונטרס הנ"ל ושהעמידו "על ענינים שיש בהם להוכיח כי עגנון השתמש בקונטרס" (עמ' 19 הערה 4). לדעתי, וכפי שיוכח ממחקר זה, אין כאן מקרה של תלות היצירה העגנונית בנוסח היידי או של עניינים אחרים המקבילים בשתי היצירות כדברי נגאל (שם) אלא, כאמור, לפנינו תירגום מילולי שורה אחר שורה, מערכה אחר מערכה.

בנובמבר 1983 הודיעוני שמסיבות בלתי צפויות – קיצוצים תקציביים דרסטיים ועוד – נדחית הרפסת הכרך ורצוי שתימצא אכסניה נוחה למחקר כדי שיראה אור בהקדם. פניתי לפרופ' שורש, הפרובוסט דאו של בית המדרש לרבנים באמריקה, שלאחר התייעצות עם נגיד ביה"מ, פרופ' גרשון ד' כהן ועם פרופ' שמא פרידמן מנוה שכטר, נענה בחיוב לפנייתי והוסכם להוציא את המחקר כמונוגרפיה. יעמדו כולם על הברכה.

1 הסיפור נקרא "הכנסת כלה – החסיד ר' יודיל מבראד וג' בנותיו הצנועות ופרשת גדולת אחב"י [אחינו בני ישראל] יושבי מדינת הקיר"ה [הקיסר ירום הודו]". סיפור זה הופיע במקלט ב (תר"ף 1919–1920) בהמשכים: פרקים א–ט (עמ' 75–85); י–טו (עמ' 259–276); טז–כה (עמ' 401–416). מכאן ואילך יסומן הנוסח הזה באות מ. על נוסח זה כתב ב' בנשלום (כ"ץ) כדלקמן: "הכנסת כלה" מתר"ף הוא סיפור עגנוני ולא מהמובחרים ביותר שבסיפוריו; "הכנסת כלה" מתרצ"א היא יצירתו הגדולה והשלמה ביותר", ראה ב' בנשלום, "הכנסת כלה, יצירתו החדשה של ש"י עגנון", מאזנים 4 (1932), גל' 23, עמ' 10–12; ושם 24, עמ' 6–9; שם 25, עמ' 9–12 (ציטט זה מובא מגל' 23 עמ' 11). בדיסרטציה של יהודית הלוי צוויק, תקופת גרמניה (1914–1924) ביצירתו של ש"י עגנון, (הוגש לסנט האוניברסיטה העברית בשנת תשכ"ח) מוקדש פרק מאלף ומאיר להכנסת כלה (מכאן ואילך מובא מקור זה בשם "צוויק", אני מודה לפרופ' י' פרידלנדר שנענה לבקשתי וצילם את הפרק ושיגר לי אלי). בפתחת הפרק מושווה נוסח מ עם נוסח תשי"ג (ראה להלן בהערה 2). א' באנד

בקפידה אחרי גלגולי חיבור זה גם לאחר שהורחב בשני נוסחיו המאוחרים.² בין יתר הסוגיות שנבחנו מזווית-ראיה שונות, נדונו גם הזיקות הסמויות והגלויות בין שתי הסיבותיה הבסיסיות של היצירה, דהיינו בין סיפור המסגרת, והוא המעשה על ר' יודיל חסיד במסעותיו לקבץ כסף לנרוניה בתו הבכירה שהגיע זמנה להינשא, ובין מחרוזת סיפורי-המשנה שנשתבצו במעט או בהרבה בכל הנוסחים אגב ציורי נודויו של הפרוטגוניסט על פני עיירותיה וכפריה של מזרח גליציה היהודית.³ כלומר, נבדקו ההתייחסויות – אם להיזקק ללשונו של עגנון – בין "סיפור נפלאות החסיד ר' יודיל"

כותב שבנוסח מ נמצאות 18,000 תיבות בערך, בנוסח תרצ"א (ראה להלן בהערה 2) הורחבה היצירה עד כדי 118,000 תיבות ואילו מהדורת תשי"ג מונה כ-143,000 מלים, ראה, A. Band, *Nostalgia and Nightmare: A Study in the Fiction*, of S.Y. Agnon, Los Angeles 1968, p. 131. על הכנסת כלה ראה עמ' 126–184 (אגב, בעמ' 130 נפל שיבוש בהערה מס' 4 ויש לתקנה: במקום "406–416" יש לרשום "401–416"). ב' הוכמן במחקרו האנגלי על כתבי עגנון בהערותו הראשונה על הכנסת כלה כותב שהוא מבסס את דיונו על מהדורת תרצ"א של הכנסת כלה "כי היא מגלמת את הקונצפציה המקורית של עגנון" (בלשון המקור האנגלי: "I use this [the 1931 text] because it embodies Agnon's initial conception." B. Hochman, *The Fiction of S. Y. Agnon*, Ithaca 1970, p. 199. Notes to Chapter 3, "The Bridal Canopy and the Comedy of the Prodigal Son" (Providence), f. 1). תמהני, הלא הקונצפציה הראשונית-המקורית של היצירה מתגלמת כמו ולא בנוסח תרצ"א שהוא הרחבה של מ ופיתוחה.

2 מהדורה קמא של הכנסת כלה כרומאן יצאה לאור בשני הכרכים הראשונים של כל סיפוריו של שמואל יוסף עגנון בשם הכנסת כלה – נפלאות החסיד ר' יודיל מבראד וג' בנותיו הצנועות ופרשת גדולת אחינו בני ישראל יושבי מדינת הקיר"ה, הוצאת שוקן, ברלין תרצ"א, ספר ראשון שידוכין וספר שני נישואין. מכאן ואילך תסומן מהדורה זו על פי שנת ההוצאה תרצ"א. במהדורה בתרא הופיעו שני הספרים בנוסח מורחב במקצת ומתוקן בכרך אחד שהוא הכרך הראשון של כל סיפוריו של שמואל יוסף עגנון, הוצאת שוקן, תל אביב – ירושלים תשי"ג. מכאן ואילך תסומן מהדורה זו על פי שנת ההוצאה תשי"ג. מהדורה זו היא האם למהדורות הרבות שנדפסו משנה זו ואילך.

3 לרשימת מאמרים ומחקרים על הכנסת כלה ראה בספרו של באנר הג'ל, הפריטים המסומנים בעמ' 126 בהערה 2; ' ארנון, ש"י עגנון, ביבליוגרפיה על ש"י עגנון ויצירתו, תל אביב 1971, ערך הכנסת כלה עמ' 96; ' דוד, ספרים ומאמרים על ש"י עגנון ויצירתו, ירושלים 1972, עמ' 43–46; ראה במפתח היצירות בערך "הכנסת כלה" (עמ' 335) המובא בביבליוגרפיה שערכה מ' רונג ב: ש"י עגנון, מחקרים ותעודות בעריכת ג' שקד ור' וייזר, ירושלים 1978 – הביבליוגרפיה בעמ' 304–334 (מכאן ואילך יצויין ספר זה כ"מחקרים ותעודות"). על המהדורות השונות ראה גם: W. Martin, *Samuel Josef Agnon: Eine Bibliographie seiner Werke*, Hildesheim 1980, S.16,27,67.

לכין "גדולת אחינו בני ישראל במדינת הקיר"ה". קשרי-גומלין אלה בין המעשה-העלילה המרכזית המאגרת את חלקי הספר ומשווה לו צביון של אחריות אורגנית ובין האינטרפולאציות הסיפוריות שתוכנו מראש ותוקנו ממהדורה למהדורה, הובהרו, בין השאר, כמפתחות הנאותים לאירוניה המתחזרת של היצירה, הן אירוניה דראמטית במעשים והן אירוניה טרורית בסגנון הכתוב, וכאשנבים לדרכי הסיפור ולתיחכומיו המעורנים של היוצר.⁴

4 בנידון זה כתבה צוויק: "נוסח ב כבר אינו סיפורו של יודיל כלבר, הרי זה סיפורו של בראד והרי זה סיפורו של גלות גליציה על נופיה ועל אנשיה" (עמ' 193). יפה ניסוחו של באנר המובא כאן בלשונו: "But Reb Yudel is not the only hero in the novel and his adventures are not the only element of the plot which unifies and shapes the novel ... The Jews of Galicia are a second hero echoing the primary hero, Reb Yudel; their life, values and folkways are a cardinal element in the plot; they are much more than the milieu through which Reb Yudel travels" (עמ' 148).

5 בהערה זו מובאים דברי ביקורת ומחקר נבחרים העוסקים בסוגיה זו של הקשר בין סיפור הגרעין ("מעשה ר' יודיל") לבין סיפורי הלוואי שנשתזרו בו (הסדר הוא אלפביתי), וכן כותב באנר בספרו הנ"ל: "What originally seemed to be a pious paean to the Hasidic ethos and hero is really an overwhelming structure of interlocking ironies" (p. 126) ... "In each book the ordering of the chapters is not haphazard but conforms to a detectable underlying principle" (p. 150) ... "The novel turned out to be a literary masterpiece in which structure and tone are precisely what they must be to convey the ambivalence of the writer's point of view" (p. 178) וראה עוד שם בעמ' 180. ב' בנשלום, במסתו הנ"ל כותב: "עגנון שיבץ ביצירתו ט"ז סיפורים גדולים ו"ט סיפורים קטנים. זה קצת יותר מדי. פה ושם לא נראה היער מרוב העצים. אך למרות זה המבנה הוא איתן, ומצטיין בסימטריה ... עצם הספור והסטיות מתלכדים למסכת הרמונית" (גל' 23 עמ' 11). ש' ורסס הקדיש מחקר מיוחד לנושא זה בשם, 'על המבנה של "הכנסת כלה" והסיק: "הכנסת כלה" מהדורה תשי"ג מצטיירת בעינינו כיצור אורגני שאין לראות בו מעשה תשבץ או מעשה שזירה, היסודות השונים שמהם הורכב, נתלכדו ונתאחו והיו לכשר אחד ... "הסיפורים ב'הכנסת כלה' אינם איפוא בגדר גורם עודף ליצירה. קיימת זיקה הדדית בינם לבין הסיפור המרכזי ...". ראה ש' ורסס, סיפור ושרשרת – עיונים בהתפתחות הפרוזה העברית, רמת גן 1977, עמ' 169 ועמ' 182. וראה גם שם עמ' 170, 176, 179. ובדומה לזה כתב מ' טוכנר "ההישג השני ... מותנה בסגולתה המקורית [של הכנסת כלה] להרכיב מעשיות שונות בסיפור עלילה אחד ... ביטול המחיצה בין המסגרת ובין הסיפורים הרבים הכלולים בו עשוי היה, לכאורה, להגביר את הערכוביה. אולם התבנית המיוחדת במינה, שלתוכה שיבץ עגנון את החומר, השתלטה עליו ואצלה לסיפור היראים ב'הכנסת כלה' אחדות אורגנית". ראה מ' טוכנר, פשר עגנון, רמת גן 1968, עמ' 34. ' פיכמן הסתייג בדבריו בציין כי "אין לכסות גם על בקיעו של ספר זה שבו חפץ המחבר לקפל אולי יותר מדי ... פעמים כלי-הקיבול נבקע מרוב

כמעט עם ראשית ההתחקות על מבנה היצירה ומעמדה המיוחד של **הכנסת בלה** בתולדות הספרות העברית החדשה, הוטעמה הנעימה ה"יראית" חסידית" המובהקת הפועמת בה". אולם, עם זאת, מקרב החוקרים השונים שעיינו בכלל סוגיה זו של סיגול תימות יראיות ושילובן בהרכב חדש כאפוס, רק שניים הצביעו על סיפור ספציפי כמסד ההשפעה והכיוון להכנסת בלה. מ' בוסאק⁶ ו' רן⁷ פירסמו שני סיפורים נבדלים, אך בעלי

חומר, ואתה רואה ברור, שהדברים נצטרפו כאן צירוף מלאכותי ... ברם כסופו של ענין הסיק "לולא איזו התמתחות שלא לפי תחומי השירה ... אפשר היה לציין 'הכנסת בלה' כשלמה ביצירת עגנון ... כוחו האמנותי של עגנון – סגולות המספר שבו, לא נתגלו בשום יצירה ביתר עוז וביתר שפע משנתגלו כאן". ראה י' פיקמן, 'קטעים על עגנון – זכרונות ורשמים', מאזנים 1 (אלול תרצ"ח), עמ' 629–630. צוויק מסכימה למסקנותיו של ורסס המובאות לעיל אך מנמקת את הטיעון בראיות חדשות ובררכה שלה, ראה עמ' 194–197. להשוואת הנוסחים של "סיפורי המילואים" כפי שנתגשו תחילה בהיותם סיפורים בודדים עם הניסוחים לאחר שנשתבצו במרקם המורחב, ראה עמ' 224 ואילך. ג' שקד נשא ונתן בפרשה זו וקבע ש"תבניתו של הכנסת בלה היא תבנית ההשגיה הקומית ... למרות ההקבלות שמצאו החוקרים (טוכנר וורסס) בין הסיפורים 'הפנימיים' לסיפור המסגרת, אין ספק שסיפורי הסעודה (והסיפורים המושמעים בשעת הסעודה) הם המכשולים הקומיים שניתנו בפני הגיבור ... חלק גדול מן הוימונים והאנאלוגיות שהצביעו עליהם ברומן זה אינם 'ממשיים' אלא מדומים". ראה, ג' שקד, אמנות הסיפור של עגנון, מרחביה – תל אביב 1973, עמ' 69. ובסיכום הורה ש"תכליתה של התבנית כ'הכנסת בלה' היא להקהות את עוקץ הדראמה של הכנסת בלה" (שם, עמ' 70). שקד חזר ורן מחדש בנושא ביתר פירוט במאמרו המחדש, 'האמין הגדול – עיונים ב'הכנסת בלה', בתוך 'מחקרים ותעודות', עמ' 118–135, עיין בעיקר בפרק ד 'מיבנה הסיפור – משימה והשוותיה'. פירושו ודיוקו בנויים בעיקרם על אנאלוגיות ועל זיקות הגומלין בין שכבות היצירה (עמ' 134–147). ועיין גם אצל ג' שקד, 'לתולדות ה"התקבלות" של עגנון', הספרות 28 (1979), עמ' 108–112, ובפרט עמ' 110.

6 ראה לדוגמה, ב' בנשלום הנ"ל, גל' 23 עמ' 11 שמכנהו "אפוס חסיד" ומפליג בשבח היצירה שלרעתו "היא בלי ספק היצירה החסידית השלמה והמצויינת ביותר שבספרותנו". וראה גם עוד גל' 25 עמ' 9, 11. עיין גם טוכנר הנ"ל, עמ' 28–30, 49–50, וכן ר' סרן במסתו, 'עם ארבעת כרכיו הראשונים' בתוך: על ש"י עגנון, מסה, עיון וחקר, תל-אביב 1959, ובעיקר עמ' 24. לביקורת שלילית הקוראת תיגר במיוחד על המימד היראי ועל הדמות של ר' יודיל ראה א"ל מינץ, 'שמואל יוסף עגנון ו"הכנסת בלה" שלו', ביתר ב (1934), עמ' 245–262.

7 ראה מ' בוסאק, 'למקורות "הכנסת בלה"', הפועל הצעיר 56, חוב' 42 (23 ביולי 1963), 25–23 (בהערה 39 שבמאמרו של שקד 'האמין הגדול' הנ"ל נפלה טעות דפוס בתאריך ויש לתקנה ל-23.7.67 ולא 23.7.67). בוסאק מביא את נוסח הסיפור מתוך ספרון בשם שיחות יקרים ומכאן ואילך יסומן מקור זה באות ש. להשוואת המקור היידי המתפרסם כאן עם נוסח ש, ראה בנספח א.

8 ראה הכנסת בלה בספר: הנובילה החסידית, ליקט והוסיף מבוא וצינונים י' רן, ירושלים 1966, עמ' 65–72. הערותיו של רן לסיפור הן בעמ' 183–184. סיפור זה

מרכיבים עלילתיים מקבילים, אשר לרעתם, שימשו מעין מערכת מיתית קבועה וידועה שעשויה היתה לקבוע מראש מקצת מסממני הסיפור העגנוני על תבניתו ותכליתו. ברם, נדמה כי ההתבוננות בטכסט היידי המתפרסם כאן מתוך השוואה עקיבה לנוסח הכנסת בלה במקלט, תוכיח שמידת ההסתמכות של עגנון על כתב זה – או בדומה לו בהרבה – רבה לאין שיעור ממידת הסתמכותו על שני הסיפורים הללו. כפי שנראה להלן, נדמה לנו כי קטעים לא מועטים במ הינם תרגומים ישירים של נ' ונ הוא מקור סיפור הגרעין של הכנסת בלה. לאישוש טיעון זה אנו ניגשים במחקרנו הניתן כאן.

המעשיה על ר' יודיל נאטאנזאהן (נתנוון) המובאת בלשונה בשלימותה להלן, הינה הסיפור השלישי בארבעה סיפורים על נפלאותיו ומופתיו של הרב מאפטא¹⁰ הכלולים בתוך קונטרס הכתוב בלשון עברייטייטש הנקרא נסים ונפלאות¹¹. בשער, מיד לאחר שם הספר, מודפסת מעין כותרת-משנה המציגה את תכלית הסיפורים המקובצים יחד בספרון. וזו לשון כותרת-הסיכום:

"דא ווערין דר ציילט ווינדערליכע מעשיות און מופתים וואס הרב הגאון הקדוש הצדיק המפורסם מוה' יהושע העשיל זצ"ל"ה מאפטא האט באוויזען און דער וואס וועט דאס ליינין וועט זעהן וויא דער כוח פון צדיקים איז

מובא מתוך ספר פאר מקדושים בעריכת מנחם מנדל בורק, וכפי שציין י' רן מובא הסיפור בקובץ של ב'ניחזקאל, ספר המעשיות, ב, עמ' 117–126 (במהדורת למברג 1865 של פאר מקדושים אין העמודים ממוספרים, אולם הרוצה למצוא את הספר ימצאנו בעמ' 47–53). כמו כן מובא הסיפור בשלימות בספרו של י' אלפסי, הרב מאפטא בעל "אוהב ישראל" – תולדותיו, קורות חייו, אמרותיו בניו וצאצאיו, ירושלים חש"ד, עמ' 123–125. להשוואה בין המקור היידי ובין הסיפור הזה ראה נספח ב. מכאן ואילך יצוין מקור זה באות ש.

9 ראה להלן בסוף הערה 12.

10 הרב מאפטא ("הצדיק מאפטא") הוא הרב אברהם יהושע העשל (1748/1755–1825). לפרטים ביוגרפיים ולאמרותיו ראה אצל י' אלפסי (לעיל הערה 8) ואצל מ"י גוטמן, מגיבורי החסידות, תל אביב תשי"ג, עמ' קעב-רלה, ובמאורי גליציה – אנציקלופדיה לחכמי גליציה (בעריכת מ' וונדר), ב, ירושלים תשמ"ב, עמ' 723–730. על שנת לידתו ראה שם עמ' 724. וראה עתה בספרו של י' ברל, ר' אברהם יהושע השל – הרב מאפטא, ירושלים תשמ"ה. על תאריך לידתו של הרב מאפטא ראה בעיקר בעמ' ט. הוא שימש כרב בקולבוטוב (Kolbuszowa) שנמערב גליציה (1785–1800), באפטא (Opatow) (1800–1809), ביאסי שב רומניה (1809–1813) ובמו'בוז' (Miedzyboz) (1813–1825), בה נקבר. לפי המסופר בסוף הכנסת בלה (מקלט עמ' 415), זה עתה החליט הרב לקבל את הרבנות ביאסי, לאחר שבישר לו הזקן על כך בשעת החתונה של בתו של ר' יודיל. במקור היידי אין פרטים אלה מוזכרים.

11 עד כה מצאתי רק עותק אחד של הקונטרס הזה והוא נמצא בספרייה הלאומית בירושלים ומספרו V13497.23. קונטרס זה אינו רשום בבית עקד ספרים.

גרוס אז דער צדיק האמת קאן פועל זיין וואס ער פארלאנגט פון הש"י ובזכות צדיקים יבא משיח צדקינו במהרה בימינו אמן¹².

מתחת לשורות אלה, באותיות גדולות ושונות מאלה שבכותרת הראשית או בכותרת-הסיכום, נמצאת התיבה "ווין", שכנראה צריכה לציין את מקום ההוצאה. אך למרבה הצער אין בשער כל מידע ביבליוגרפי נוסף; הושמטו שם העורך, או המביא לבית הדפוס, שם המו"ל או המדפיס ושנת ההדפסה. כל אלה, שכרגיל נרשמים בשער הספר, נעדרים מקונטרס זה ובמקומם, כנראה, נדפסת תיבה בודדה – "ווין". קשה לדעת על שום מה הושמטו או נמחקו הפרטים הביבליוגרפיים החיוניים האלה, אבל מסופק מאד אם מקום ההדפסה המקורי היה אמנם ווין כנדפס¹³.

בחוברת גופה אין מיספור לעמודים. ציינתי את מספרי העמודים בטבלה שלהלן של הסיפור דיון (ג) על פי מיספורי שלי כדי להקל על הרוצה לברוק את המקור על פי העתקו כאן. ברור, כמו כן, שהחלוקה לקטעים ומיספורם הם ממני ונעשו לצרכי ההשוואה והדיונים שלאחריה. הקונטרס הינו בגודל של 16 ס"מ על 9 ס"מ ברפוס נקי. בתעתיק שלנו מועתקות המלים בידיש ככתבן וכניקודן בספרון. הריני מציע בראש דבריני שהקורא המבין יידיש ייטיב לעשות אם יקרא את הסיפור היידי (ג) מתחלתו ועד סופו כיחידה ספרותית אחת, שהרי בתור שכזאת היא כונסה בקונטרס מעיקרה, ורק לאחר שיעבור על המעשיה עד תומה בידיש כיצירה בפני עצמה, יעבור וישווה אותה עם סיפור הגרעין על ר' יודיל במ ובמהדורות המאוחרות יותר. תלותו המפליאה של מ בנ ו"ההשתחררות" המאלפת

12 הכתיב והפיסוק נאמנים למקור ולא עובדו ולא תוקנו ובמקום שאין פיסוק במקור לא פיסקתי בתעתיק. בתרגום העברי הרשיתי לעצמי לפסק לפי הצורך. בהמשך, כמו כאן, אביא תרגום משלי ככל מקום שהקטע המקביל במ אינו תרגום ישיר או במקום שמשום מה נמצא התרגום במ לקוי בחסר. וזה תרגום כותרת המשנה: "כאן מסופרים מעשיות ומופתים נוראים שגילה הרב הגאון הקדוש הצדיק המפורסם מוה' יהושע העשיל זכר צדיק לברכה לעולם הבא מאפטא. וכל מי שיקרא את זה יראה כמה גדול כוחם של הצדיקים, ושצדיק האמת יכול לפעול מה שירדוש מהשם יתברך. ובזכות הצדיקים יבוא משיח צדקנו במהרה בימינו אמן". ללא ספק יש כאן רפלקסיה הידועה היטב בחסידות של המאמר במועד קטן טו ע"ב "אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים (שמואל ב, כג, ג). מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק (- הכי קאמר): אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני גזר גזרה ומבטלה". מכאן ואילך יצויין המקור היידי באות ג.

13 כשהראיתי את הספרון למומחים אמרו כולם שקרוב לוודאי שלא יצא במקורו בוויין. יש מקום לשער שיצא בלבוב או בוורשה, מקום הדפסתם של קונטרסים כאלה במאה הי"ט – או בשנות העשרים או בשנות הששים. השווה ציוניו של ר' דן בהסיפור החסיד, ירושלים, 1975, עמ' 212-213.

מתלות זו בנוסחי תרצי"א ותשי"ג מודקרות בעליל בפירוט רשימת ההקבלות וההבדלים בין ג למ ובניהם לתרצי"א ולתשי"ג.

עיקר משימתנו הוא הצגת הטכסט ג בהשוואה למקבילות לו. לאחר מכן, תוך כדי דיון, תועלינה מקצת מן הקושיות והתהיות שנתעוררו אגב העיון בטכסט זה לאור נוסחי הבנסת בלה. מיניה וביה, יירמו מכאן הצורך לרוויזיות מסויימות במסקנות הביקורת והמחקר באפוס זה ובהערכות הספר והישגיו האמנותיים של עגנון, ומאידך גיסא ימצאו טיעונים ביקורתיים אחרים סיוע טכסטואלי המחזק מקצת מן העמדות, העקרונות והפירושים שנקטו במרוצת השנים¹⁴.

14 מ' טוכנר, במסה מקפת ומסכמת, סקר את עיקר שיטותיהם, עקרונותיהם והשיגיהם של המבקרים והחוקרים ביצירות עגנון ופה ושם אף התפלמס עמהם ועם דוגליהם, ראה, 'על חקר יצירתו של ש"י עגנון', בתוך פשר עגנון, עמ' 171-226. עיין גם במאמרו הנ"ל (לעיל סוף הערה 5) של שקד, 'לתולדות ההתקבלות של עגנון'. כוונתנו בטבלה המשווה להבליט את ג כמקור לניסוחי "סיפור הגרעין" או "המסגרת" שבהבנסת בלה על מהדורותיה השונות. ובלשון סיכומה של צוויק: "כל הקורא בנוסח אחרון חש בשני יסודות מתרועצים ביצירה הרי כאן פרקי סיפור סכמטי-רומנטי והרי קטעים אפייניים-דיליסטיים ... כשבא עגנון ... להרחיב את מסגרתה של היצירה ולפתחה ... ביקש לשמור בו את צביונו הראשוני כסיפורי-עם ..." (עמ' 204). (באגד בספרו קורא למעשה ר' יודיל "action plot", עמ' 148). מספרי ההערות מופיעים לפי הקטעים הממוספרים (מ' עד 94) ולא לפי סדר המהדורות.

(עמ' 10)¹⁵ ... אונ אַצונג וועלן מיר
שײַנן פון דער דריטער מעשה נוראה
וואָס דער אפטייר האט פֿאָוויזען:

(עמ' 75) הכנסת כלה

נפלאות החסיד¹⁶ ר' יודיל מבראד וג'
בנותיו הצנועות ופרשת גדולת אחב"י
יושבי מדינת הקיר"ה השלך על ה' יהבך
והוא יכלכלך¹⁷.

פרק א.

"איש חסיד היה".

1 מעשה בחסיד אחד,

1 היות אונ דער שטאַט וויא דער אפטייר
איז געווען איז דער שטאַט געווען
איין שיינער יוד דס היסט איז קליינער רבי
אזו וויא עס גפונט זיך אָפּט אונ איין
שטאַט איין שיינער יוד¹⁸.

2 דר שיינער יוד איז געווען זייער גמיינ
ער הט ניט געוויקט (עמ' 11) קיין שום
האנגיל רק ער איז נאר געווען יומם
ולילה אונ בית המדרש אונ האט
גילערניט²⁰.

2 שהיה עני גדול ומרוכא בעניות ר"ל,
והיה יושב על התורה ועל העבודה, והיה
רחוק מהויות העולם, ולא היה לו שום
מסחר ומשאומתן כשאר כל אדם, רק
בתורת ה' חפצו, בנגלה ובנסתר. והיה
עובר את ה'... (עמ' 76) באהבה
ובמורא.²¹

15 מיספור העמודים הוא ממני ועל כן מסומן המספר בסוגריים.

16 להגדרת חסידותו של ר' יודיל ראה ש' ורסט, סיפור ושורשו, עמ' 194-195, ו' דן
ב'קבלה, פילוסופיה ואירוגיה בפסיקה [צ"ל "פיסקה"] של עגנון, בספרו הנכרי
והמנרין – עיונים בספרות זמננו, רמת גן 1975, ובעיקר עמ' 174 ועמ' 178
ובמאמרו 'הצדיק בפידהורין – עיון ב"מעשה כשפים" ב"הכנסת כלה" לעגנון, שם
עמ' 186.

17 תהלים נה, כג. הפסוק בשלמותו הוא: "השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך לא יתן
לעולם מוט לצדיק". ודוק, בתרצ"א מוזכרים שם הספר והפרק וחסר ציון הפסוק,
ואילו בתשי"ג הושמט הציטט בכלל.

18 כאמור, נוסחת תשי"ג היא אם למהדורות הבאות וכך, למשל, מהדורת תשכ"ז היא
המהדורה התשיעית וציון בה "מתוקנת".

3.2 תרצ"א – מתוך כל סיפוריו של
שמואל יוסף עגנון, א. הוצאת שוקן,
ברלין תרצ"א, הכנסת כלה

הכנסת כלה.

נפלאות החסיד ר' יודיל מבראד וג'
בנותיו הצנועות ופרשת גדולת אחינו
בני ישראל יושבי מדינת הקיר"ה ספר
ראשון שירוכין (עמ' ט) השלך על ה'
יהבך והוא יכלכלך תהלים נה פרק
ראשון "איש חסיד היה". "ג' אחיות".
"חכמת נשים". "פתשגן הכתב". "ומורא
לא יעלה על ראשו".

1 (עמ' ט) מעשה בחסיד אחד

4.2 תשי"ג – מתוך כל סיפוריו של
שמואל יוסף עגנון, א. הוצאת שוקן,
ירושלים – תל אביב תשי"ג, הכנסת
בלה¹⁹

הכנסת כלה, נפלאות החסיד ר' יודיל
מבראד וג' בנותיו הצנועות ופרשת
גדולת אחינו בני ישראל יושבי המדינה
הקיר"ה.

(עמ' ז) ספר ראשון פרק ראשון / "איש
חסיד היה". "ג' אחיות". "חכמת נשים".
"פתשגן הכתב". "ומורא לא יעלה על
ראשו".

1 (עמ' ז) מעשה בחסיד אחד

2 שהיה עני גדול ומרוכא בעניות
רחמנא ליצלן והיה יושב על התורה ועל
העבודה רחוק מהויות העולם ולא היה
לו שום מסחר ומשא ומתן כשאר כל
אדם, רק בתורת ה' חפצו בנגלה
ובנסתר. והיה עובר את השם (באימה
וביראה ובאהבה ... (עמ' ח) ואוכל עולמו
בחיון.

2 שהיה עני גדול ומרוכא בעניות
רחמנא ליצלן והיה יושב על התורה ועל
העבודה והיה רחוק מהויות העולם ולא
היה לו שום מסחר ומשא ומתן כשאר
כל אדם רק בתורת ה' חפצו בנגלה
ובנסתר. והיה עובר ... (עמ' י) ואוכל
עולמו בחיון.

19 החלוקה לקטעים ומספריהם היא ממני. הפיסוק היחיד במקור הוא נקודתיים בסוף
סעיף. התרגום יהיה "מילולי". תרגום הפתיחה וקטע מס' 1: "ועכשיו נכתוב על
המעשה הנורא השלישי שהצדיק מאפסא הראה: 1) היות ובעיר שהרב מאפסא ישב
היה בעיר יהודי יפה כלומר רבי קטן כפי שיש למצוא לעתים קרובות בעיר יהודי
יפה". במקום שאין תרגום עברי משלי מתבקש הקורא לעבור לקטע המקביל במובן
ימצא תרגום מילולי או פאראפראזה של ז שהיא מעין תרגום.

20 ותרגומו: היהודי היפה היה עני מאד ולא ידע שום מסחר רק ישב יומם ולילה בבית
המרדש ולמד.

21 הקטעים המוסגרים בסוגריים מרובעים הינם בחינת "תוספות" (מאת עגנון) על
הכתוב בה.

3 אונ עטליכע חסידים וואס זייא פלעגין פון אים צו האלטן פלעגין אים צוא נוף מאכען אין שטאט איין פאר ריינש²² כרי ער זאל האטשי האפן לחם צר ומים לחץ²³.

3 ליתא.

4 אזו איז גוועזין כמה שנים זיין פרנסה היינו וואס דיא חסידים פלעגין אים צו נוף מאכן אזו האט ער פון רעם גלעכט²⁴.

4 ליתא.

5 אפר ער הט גהאט דריי בתולות איינע איז אלט גיוועזן נינצעהן יאר אונ דיא אנדריי איינצואנציג יאר אונ דיא דריטע איז אלט גוועזין זעקס אונ צוואנציג יאר אונ זענין גגאנגן נאקייט אונ פארנויס ווארן ער האט ניט פאר מאגט זייא צו קלייך²⁵.

5 (עמ' 76) פרק ב. 'ג' אחיות'. וזה החסיד היה מטופל בכנות הרבה, וכל אחת היתה גדולה בכמה שנים, היינו: הצעירה כבת י"ט, ולמעלה הימנה אחותה השניה כבת כ"א, ולמעלה הימנה הבכירה כבת כ"ה, והיו מהלכות ערומות ויחפות בלי לבוש ובלי כסות, והיו עצורות בבית ... תשכנה גלמודות. [פרק ג. 'אשה מספרת עם בעלה'. כיון שהגיעה הצעירה לפרקה, ... (עמ' 77) שהכל נהיה כרצונו.]

3 ליתא.

3 ליתא.

4 ליתא.

4 ליתא.

5 (עמ' י) וזה החסיד היה מטופל בכנות הרבה וכל אחת היתה גדולה בכמה שנים, היינו גיטלי הצעירה כבת י"ז, ולמעלה הימנה בלומה אחותה כבת י"ט ולמעלה הימנה פסילי הבכירה כבת כ' והיו מהלכות ערומות ויחפות בלא לבוש ובלא כסות והיו עצורות בבית ... (עמ' יא) שהכל נהיה כרצונו.]

5 (עמ' ח) וזה החסיד היה מטופל בכנות הרבה וכל אחת היתה גדולה מחברתה בכמה שנים, היינו גיטלי הצעירה כבת י"ז, ולמעלה הימנה בלומה אחותה כבת י"ט ולמעלה הימנה פסילי הבכירה כבת כ', והיו מהלכות ערומות ויחפות בלא לבוש ובלא נעליים והיו עצורות בבית ... שהכל נהיה כרצונו.]

22 רייניש - כך נקראו הגולדין או הפלורין האוסטרי בפי היהודים. קראו להם גם "אדומים" "הזובים" (ראה קטעים 33 ואילך בנ ובמ) "רענדליך" (קטעים 45 ו-92) וערכם בראשית המאה התשע-עשרה היה כחצי דולר אמריקאי (לפי Standard and Poor's Trade Statistics, ערך דולר אחר ב-1820 היה כשמונה דולרים ב-1985. יוצא אפוא, שחצי דולר ב-1820 ערכו כארבעה דולרים ב-1985. לגרוניה שנים-עשר אלף (12,000) "אדומים" וכל "אדום" היה שוה כחצי דולר של 1820 = ארבעה דולרים של היום, הרי שערך הנדוניה מצד הכלה היה כארבעים ושמונה אלף (48,000) דולרים של 1985. הוסף לכך אותו סכום מצד אבי החתן ותקבל שהנדוניה היה בערך של כתשעים וששה אלף (96,000) דולרים של 1985). ה"צל" המוזכר בקטע 36 בתרציא הוא ה"צלם" - ה"Kreutzer" - מטבע של נחושת שערכו באותה תקופה כחצי סנט אמריקאי. במעשה ט מ"חכם ותם" שבסיפורי מעשיות של ר' נחמן מברצלב (ירושלים תשכ"ח, עמ' 53) מובא פרט שיש בו כדי ללמדנו על ערך הכסף דאז. מסופר על אשת סנדלר ששאלה את בעלה "אם כן מפני מה שאר רצענים נוטלים ג' והזובים (ביידיש "דריי גולדין") בעד זוג נעלים ואתה לוקח רק חצי טאליר (היינו זהוב וחצי)". וכן ניתן ללמוד מאלה: בתרציא מסופר בעמ' נב "הפריז עליה [על הנערה השוטה] אביה רי"ש רייניש כסף וכתבו תנאים. ולמי כסף שדכנות, לרבי יודיל הנ"ל שני רייניש כסף ועשרים צ"ל ...". להלן

23 (בעמ' נד) מסופר על שלשה סוגי עגלות חורף: עגלה פשוטה דמיה שלשה או ארבעה רייניש, עגלה מצופה ברזל "דמיה שבעה שמונה רייניש" וזליביק"ל שבעה עשר רייניש כי היא נעשית על ידי מומחה ויש לה בית מושב רך (תשי"ג עמ' מא-מב). מידע נוסף על ערך הכספים אנו מוצאים ב"סיפור פשוט" מאת ש"י עגנון. אמנם הזמן המתואר ביצירה זו מאוחר יותר מזה שבהכנסת בלה, עם זאת יש ללמוד ממנו על ערכי הכספים. וכך אנו קוראים: "ובני-יורק יש שטרי מעות ירוקים וארוכים דולרים הם נקראים, וכל דולר מחזיק שני גולדין ומחצה מעות אוסטרי" (כל סיפוריו של ש"י עגנון - על כפות המנעול, תל אביב - ירושלים תשי"ג, עמ' קיח וכן עמ' קלד). מסופר שמר צימליך [חותנו של הירשל] שווה "כ 20,000 רייניש" והוא נחשב גביר. 23 וזה תרגומו: וחסידים אחרים שהחזיקו ממנו היו מקבצים בעיר רייניש אחרים כרי שלפחות יהיה לו לחם צר ומים לחץ. עפ"י ישעיהו ל, כ "ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך". 24 וזה תרגומו: וכך היתה פרנסתו כמה שנים היינו, מה שהיו החסידים מקבצים, וכן היה חי מזה. 25 וזה תרגומו: אבל היו לו שלוש בתולות אחת בת תשע-עשרה, השניה בת עשרים ואחת והשלישית בת עשרים ושש והלכו ערומות ויחפות מפני שלא היה לו כסף להלבישן.

6 מה עשתה פרומיט, הלכה אצל הרב מאפטא [שאותו צדיק ... בלבי]. צעקה לפניו

7 ואמרה, רבי הושיעה. הנה בנותי הגיעו לפרקן ואין בידי להשיאן ואכיהן רחוק מהויות העולם ואינו נותן לבן עליהן. לא די שאנו מתפרנסים ברוחק ובצמצום ובצער ממריטת נוצות, אלא שהבשילו ימי בתוליהן ואין מי שיכסה ראשן.

8 ליתא.

9 פשט אותו צדיק (עמ' ט) יד ימינו ואחו בקצה זקנו וסירר את שערותיו הלבנות ואמר, לכי שאלו לבעלך בגדי כבוד

28 צ"ל "שערותיו" כפי שתוקן במהדורות הבאות.

29 צ"ל "יעדר".

30 וזה תרגומו: השיב לה הרב מאפטא לבעלך יש שם בכל האזור כיהודי יפה, ויאלו התסידים לשאלו לו בגדים נאים בכרי שיתלבש יפה כי ללובש בגדים כאלה נותן כל אחד נדבה נאה. אגב, מעניין ביותר שהניסוח בתרצ"א (עמ' יז) ובתשי"ג (עמ' יג) קרוב יותר לנ מאשר למ – שם כתוב "שכל הלובש בגדים נאים נותנים לו נדבה נאה".

6 (עמ' יא) מה עשתה פרומיט? הלכה אצל הרב הצדיק מאפטא [שהיה אוהב נאמן לישראל וכן היה רגיל לומר: יכולני להתפאר אפילו לפני בית דין של מעלה שאהבת ישראל היתה תקועה בלבי] וצעקה לפניו

7 ואמרה רבי הושיעה הנה בנותי הגיעו לפרקן ואין בידי להשיאן ואכיהן רחוק מהויות העולם ואינו נותן לבן עליהן לא די שאנו מתפרנסים ברוחק ובצמצום ובצער ממריטת נוצות אלא שהבשילו ימי בתוליהן ואין מי שיכסה ראשן.

8 ליתא.

9 (עמ' יא) מה עשה אותו צדיק, פשט יד ימינו ואחו בקצה זקנו וסירר את שערותיו הלבנות ואמר בואי ושאלו לבעלך בגדי כבוד

6 פרק ד. "חכמת נשים". מה עשתה האשה? עמדה והלכה להרב הצדיק מאפטא, [שירוע כאוהב ישראל], וצעקה לפניו:

7 רבי, הושיעה! הנה בנותי כבר הגיעו לפרקן, ובעלי יושב על התורה ועל העבודה, ואין לו שום השגה בזה העולם, וכל עיקר פרנסתנו הוא, שאני ובנותי מורטות נוצות, ואנו מתפרנסים ברוחק גדול ובצמצום שאין לשער, ובמה נשיא את בנותינו, [אשר הבשילו ימי בתוליהן ואין איש שיכסה ראשן כשאר כל בנות ישראל?]

8 ליתא.

9 השיב לה הרב: [אשה, אל נא תראני, לה' הישועה; וישב כמה רגעים כשתיקה נפלאה, ואחו בקצה זקנו הקרושה (!)] וסדר את שערותיה²⁸. הלבנות! ואמרה: הנה בעלך ידוע בעיר לאיש נאמן וירא אלקים; קומי ולכי לך ושאלו לו בגדי כבוד ותפארת, כי לאיש אשר אלה לו יתנו נדבה הגונה בכל מקום בואו,

26 וזה תרגומו: וכן אמרה, רבי הקדוש תן לי עצה כלשהיא מה אעשה לשלוש הבתולות שלי, היינו כבר מומן הגיעו לעת שיש להשיאן, ואני עניה מאד אין לי ממה אפילו כדי לפרנס אותן לא כל שכן להשיאן מפני שבעלי הוא "שלימול" גדול אינו יכול לעשות לכלכלת אנשי ביתו רק שהחסידים מקבצים כמה רייניש בכל שבוע כדי שיהיה לנו על כל פנים לאכול לחם צר ומים לחץ.

27 וזה תרגומו: מה נעשה עם שלוש הבתולות שלנו, מנין נשיאן והן מזדקנות מיום ליום.

6 אִזוּ הָטַ יוֹדַ מִיִּשְׁבֵּי גְּוֹעִין דְּעַם שְׂיִינָם יוֹדֵס זִין וְיִיבֵי אוּג אִזוּ אַרוֹס גִּיגְּאָנְגְּעֵן צוּם אַפְטִיר צַדִּיק אוּג הָאָט יוֹדַ פֶּאַר אִים גִּיקְלֶאַקְט.

7 אונ האט אַזו גאַנגט הייליגער רבי גיט מיר עפּיס אַיין עצה נוס זאל איך טיהען מיט מייני דרייא בתולות היינו זייא זענין לאנג גקומן צו דער צייט וואס מען דאַרף אונ דער צייט חתונה צו מאַכן אונ איך בין זייער אַרום איך האב ניט פון וואַנען אפילו זיי מפרנס צו זיין ניט אַזו חתונה צו מאַכן ווארין מיינ מאן איז אַגרוֹסר שלימיזאָלניק ער קאן ניט פר דינען לפרנסת אנשי ביתו רק דיא חסידים נעמן צו נוף אַפּאר רייניש בכל שבוע בכדי מיר זאלן האָבן עכ"פ צו עסן לחם צר ומים לחץ²⁶.

8 נואס זאלן מיר טוען מיט אונזערי דרייא בתולות פון וואַנען וועלן מיר זייא חתונה מאַכן אונ זייא ווערן נוס אַיין טאג עלטער²⁷.

9 אַזוּ הָאָט יוֹדַ אָן גְּרוֹפֶן דְּער אַפְטִיר צו איר דִּין מאן הָט דאַך אַיין שם אין גאַנצן געגן פאר אַיין שיינעם יוד כְּבֹן לְאִזֵּן זען דיא חסידים צו אַנטלייאן פון זיינע וועגן שיינע קליידר בכדי ער זאל יוד שייין און טוהן וואַרען אַז מען גייט אָן גטון אַזו גיט מען יער²⁸ אַיין שיינע נדבה²⁹.

10 ואני ומיודעי נשכור לו עגלה מסוככת כדי שיחזור בעיירות ובכפרים במצות הכנסת כלה,

11 עד שיזמין לו השם יתברך שידוך הגון.

12 שאלה פרומיט את הרב, רבי וכמה יפסוק לבתו?

13 אמר לה, כמה שיפסוק אבי החתן לבנו כך יפסוק בעלך לבתכם. ונתן לה את ברכתו ורמז לה והלכה לה.

14 חזרה פרומיט לביתה ואמרה לבעלה, יודיל יודע אתה מאין אני באה, מביתו של הרב הקדוש מאפטא אני באה. יודע אתה מה אמר, כך אמר הוא שיחיה. וסיפרה לו כל הדברים. [והיה לבו ... (שורה 16) עבר מעבדי הבורא יתברך.]

10 ואני ומיודעי נשכור לו עגלה מסוככת כדי שיחזור בעיירות ובכפרים במצות הכנסת כלה

11 עד שיזמין לו שמו יתברך שידוך הגון.

12 נתמלא לבה של פרומיט שמחה ושאלה רבי וכמה יפסוק לבתו?

13 אמר לה כמה שיפסוק אבי החתן לבנו כך יפסוק בעלך לבתכם. ונתן לה את ברכתו ורמז לה והלכה.

14 חזרה (עמ' יב) פרומיט לביתה ואמרה לבעלה יודיל יודע אתה מאין אני באה, מביתו של הרב הקדוש מאפטא. יודע אתה מה שאמר, כך אמר הוא שיחיה. וסיפרה לו כל הדברים. [והיה לבו ... (שורה 8) עבר מעבדי הבורא יתברך.]

34 וזה תרגומו: אז ענתה עוד פעם אשת היהודי היפה לרב מאפטא: רבי הקדוש כמה יהא מתחייב לתת נדוניה לכתולה האחת? אגב, תשובתו הסתמית-החידתית של הרב מאפטא כאן המובאת להלן (בקטע 13) – "כמה שיתחייב אבי החתן ליתן לבנו כן יתחייב בעלך לתת נדוניה" – דומה בניסוחה לתשובתו הסתומה של הרב מאפטא בסיפור המובא בספרו של אלפסי הנ"ל (עמ' 131–132). שם מסופר על סוחר שנהפך עליו הגלגל וירד ממעמדו ובא אל הרב שאמר לו: "לך לשלום והמסחר הראשון שיודמן לך תעשהו – ולא חשוב מה".

35 וזה תרגומו: בקיצור היא יצאה מהרב מאפטא לביתה וסיפרה לבעלה מה שצויה הרב מאפטא לעשות (שים לב לשימוש המרובה בתיבה "בקיצור" בנ, כמ ובמהדרות המאוחרות ודווקא בסיפור ר' יודיל).

10 ואנכי אקרא למיודעי, אספה לי חסיד, והמה ישכרו לו עגלה מסוככת, רתומה לשני סוסים, למען יסע על פני חוץ לשם הכנסת כלה,

11 וכאשר יהא בידו די כסף, יזמין לו [השם יתברך] שידוך הגון.

12 כיון ששמעה האשה כך, מיר נתמלא לבה שמחה ושאלה את הרב: רבי! וכמה יתחייב בעלי ליתן נדוניה לבתו?

13 אמר הרב: כמה שיתחייב אבי החתן ליתן לבנו ואת, אשה, אלינא תדאגי, השם יתברך ישלח עזרתו בקרוב, וועשי ככל אשר דברתי! חסל ספור המחבר ... באמונת חכמים].

14 (עמ' 77) פרק ה. "פתשגן הכתב". באה ואמרה לבעלה: כך וכך צוה הוא שיחיה לעשות! [מה יעשה החסיד?...] (עמ' 78 שורה 2) שאתה עבר מעבדי הבורא יתברך.]

10 אונ אַלען אױף דיא חסידים (עמ' 12) פון זײַנט װעגן דונגן אײן פּאָד³¹ אונ אײער מאן זאל אַרום פּאַרן אונ גאַנצן געגן אַרום אױף הכנסת כלה³².

11 אונ אַז ער װעט שױן האָבן צו נוף גמאקט הױפּט מעזט אַז זאל ער דעמאלט אײן שײדוך קאַן³³.

12 אַזױ הט זײַך װידער אָן גרופּן דעם שײַנעם יודיס װײַב צום אפּטיר הייליגער רבי װי פּיל זאל זײַך מתחײב זײַן נַדן צו געבן צו אײן בתולה³⁴.

13 אַזױ האַט זעך אָן גרופּן דר אפּטיר אַזױ פּול װי פּול זעך צד דס הייסט פּון חתן צד װעט זײַך מתחײב זײַן צו געבן נַדן אַזױ פּול זאל זײַך אײער מאן אױך מתחײב זײַן צו נַדן אונ זאַרְגט גאַר ניט השי"ת װעט אײך העלפּן:

14 בקיצור ז' אַזױ אַװעג גאַנגן פּון דס אפּטיר לביתה אונ הט דר צײלט צו איר מאן װס דר אפּטיר האַט גהײסן טױן³⁵.

31 "בויד" – עגלה מחופה – ראה, נ' סטוטשקאו, דער אוצר פון דער יידישער שפראך, ניריורק 1950, עמ' 116, מס' 173. כנראה מ' buda בפולנית שפירושה סוכה, חיפוי – ראה גם המלון של הארקאווי "בויד". אני מודה לגב' סבינה שביד שעזרה לי במקצת מן הלעזים הסלאביים שביצירה. מכאן ואילך יצוין ספרו של סטוטשקאו בשם "סטוטשקאו" בלבד.

32 וזה תרגומו: וישכרו החסידים גם עגלה מחופה בשבילו ויסע בעלך בכל האזור לשם הכנסת כלה.

33 וזה תרגומו: ואחר שיאסוף מעות רבות אז יעשה שידוך.

15 בקיצור ד'א חסידים האָן פֿאַקומן
שיינע קליידר אונג האָן אים ג"כ גרונגן
אין בואד און דר וואך:³⁶

15 אָם והלך אצל כמה בני־טובים,
יראים ושלמים, שנוהרים שלא לכבוש
חס ושלום שכר פועל ואינם נכשלים
משום בגד בוגדים, ושאל מהם מלבושי
כבוד, היינו זיפיצ"א של משי
וראזיבולק"א של אטלס ואבנט רחב
מעשה ארג ונעלים עם חבטי־כסף וכובע
עור סובי"ל, ומטה־עוז לקח בידו, לנוי
ולתפארת, והחסידים שכרו לו עגלה
מסוככת, והרב הקדוש, אוהב ישראל,
נעץ קנה בדיו והצטמק במחשבתו
הקדושה, ורכב על כנפי המליצה וכתב
מכתב עז ... נושא עלמותיו.³⁷

16 בקיצור דר שיינר יוד איו בשעה
מצלחת אָוועק גפאָרין און דער מדינה צו
מאָן געלד.³⁸

16 [נטל החסיד את אגרת המליצה
ונתנה באמתחתו, ונתעטף במלבושי
הכבוד, וכיוון את השם היוצא מפסוק
"כל כלי יוצר עליך לא יצלח", וישם כר
מלא נוצות על כרסו, כאורח גוברין
יהודאין אנשי המעלה, ונשק את המזוזה]
ויצא לדרך [חסל ספור המחבר, ... ובגדי
משי עליו]. (עמ' 78-עמ' 85 פרקים
ו-ט; "ומורא לא יעלה על ראשו".
"נלינה בכפרים", "תולדות אדם". "עוד
הילך חיי"). (עמ' 259-276 פרקים י-טו;
"לב טוב", "הרצים יצאו רחופים", "שנים
אוחזין בטליתו", "סוכת־שלום", "עיר
ומתים", "תמימי דרך", "שלום בית").

36 וזה תרגומו: בקיצור החסידים קיבלו בגדים נאים ושכרו לו גם כן עגלה מחופה לפי
השבוץ.

37 במהדרה המוערת (annotated) והמאויירת של הבנת בלה שאני משלים עתה,
יזוהו הבגדים המזוכרים ויבאו צילומים מהם על מנת להבהיר את העניינים
הריאליים האלה.

38 מבחינת ההשוואה עם נ יושם נא לב לסדר התיאור שבעמ' יב. בראש העמוד (השורה
התשיעית מלמעלה) כתוב "והלך ור' יודיל חסיד" אצל אנשים טובים יראים ושלמים
... והשאלו לו מלבושי כבוד". ובסופו של אותו עמוד (שורה אחרונה בעמוד) אנו
קוראים: "הביאו לו מלבושי כבוד ולבש". הכתוב בסוף העמוד קרוב יותר למקור
היידי, והלא רבר תמוה הוא שנושא הפועל "הביאו" חסר. שמא רמז כאן לאותם
החסידים ששכרו לו את העגלה המחופה בנ? על חילופי הגירסאות של תיאור

15 והלך אצל אנשים טובים יראים
ושלמים שאינם כובשים שכר פועל
ואינם נכשלים משום בגד בוגדים
והשאלו לו מלבושי כבוד זיפיצ"א של
משי וראזיבולק"א של אטלס ואבנט
רחב מעשה ארג ונעלים עם חבטי כסף
וכובע עור סובי"ל ומקל נאה] וחסידים
שכרו לו עגלה מחופה כמין סוכה [והרב
הקדוש אוהב ישראל נעץ קנה בידו
ורכב על כנפי המליצה וכתב מכתב עז
... (עמוד יד) ועלה על העגלה].³⁹

16 (עמ' יד) הקיצור ישב רבי יודיל על
העגלה [והחזיר פניו כלפי ארבע רוחות
... (עמ' טז) לכפר פינקיביץ].⁴⁰ [פרק שני
(ב) "נלינה בכפרים" - "תולדות אדם";
(ג) "האוכלים למעדנים", "מעשה
קדירה"; (ד) "מעשה כשפים", "נס גדול
היה שם"; (ה) "ארץ נושבת", "אגרא
דכלה, או מעשה הרב בעל שתי עינים
ומעשה הדרשן בעל עין אחת", "העכבר
והתרנגול"; (ו) "עיר ומתים", "וויכוח על
החכמה", "פירוש מספיק על סעודה
שאינה מספקת לבעליה", "מטתו של
שלמה יעקב", "תורה וגדולה"; (ז)
"תמימי דרך", "שני רבי יודיל"; (ח)
"הולך את חכמים", "נסיין"; (ט) "מפחד

15 והלך אצל אנשים טובים, כלשון
תריצ"א³⁹ (עמ' ט-יא).

16 (עמ' יא) הקיצור. עלה רבי יודיל על
העגלה [והחזיר פניו כלפי ארבע רוחות
העולם ... (עמ' יב) לכפר פינקיביץ, סדר
הפרקים הוא כסדר המובא במהדרות
תריצ"א.

יצאתו של ר' יודיל לדרך והוראתם התכנית וזיקתם למקורות הלכתיים שונים מהם
שאב עגנון ראה במאמרי ר' יודיל חסיד יוצא לדרך, בספר היובל לרב נוי, מחקרים
באגדה ובפולקלור יהודי, ז, ירושלים תשמ"ג, עמ' שא-שטז.

39 פרט לתיוקונים קלים אלה בלשון הקטע המובא "מעשה אורג" והחסידים שכרו
"נעץ הרב הקדוש קנה בדיו" בעמוד יא "ואחר כך עלה על העגלה".

40 וזה תרגומו: בקיצור, היהודי היפה נסע בשעה טובה על המדינה לעשות כסף.

41 במהדרה המוערת יאותרו כל המקומות והאתרים המוזכרים ותורפסנה מפות
המציינות את מסעות ר' יודיל ואת כל היישובים האחרים המפורשים בשמותיהם
ביצירה כגון "אפטא", "ויריטשוב", "חצי אמור" ועוד. באנד בספרו עמוד 150 בהערה
18 מזהה את התחנות החשובות שבמסע ר' יודיל.

בלילות"; (י) "הרצים יצאו דחופים",
 "רבי אפרים מכניס אורחים", "מעשה
 הסוחר ותכלית מעשיו", "מעשה שני
 סוחר בראד ..."; (יא) "להגיד שבחו של
 רבי ישראל שלמה זכרונו לברכה",
 "בעל מלאכות הרבה", "מחמת המציק";
 (יב) "אינו ארוך כפרק שלפניו וקצר מן
 הפרק שלאחריו", "הנסתרות והנגלות";
 (יג) "בין סיפור לסיפור ... לסונקה או
 אדם ובהמה"; (יד) "תכלית הימים".
 "מפני מה רצה רבי יודיל לחזור באמצע
 הדרך ולמה לא חזר"; (טו) "סוכת
 שלום"; (טז) "שלום בית"; (יז) "רבי
 יודיל בא לכלל דעת לאכול פרוסה
 משלו ופורש לעצמו מנטע בעל העגלה"
 "בכיה של שמחה" (... עמוד רסח).

17 (עמ' סג) נתן לו כל אחד את נדבתו,
 הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו.

18 (עמ' ריח) ... אלא מששתי בכיסי
 לשער כמה ממון יש בו ... וכיון שנגעה
 ידי בכיסי מיד עלתה במחשבתי למנות
 את מעותי ומצאתי שיש לי מאתים
 זהובים, ...

19 (עמ' ריח-רכ) כלשון תרציא⁴⁷.

17 (עמ' פא) ... נתן לו כל אחד את
 נדבתו הגדול לפי גדלו והקטן לפי
 קטנו.

18 (עמ' רסח) ... אלא מששתי בכיסי
 לשער כמה ממון יש בו ... וכיון שנגעה
 ידי בכיסי מיד עלתה במחשבתי למנות את
 מעותי ומצאתי שיש לי מאתים
 זהובים ... רחמין].

19 [ואמר רב יודיל רבי נטע כשנגיע
 לעיר הביאני לאכסניא ... עכשיו מה אני
 מבקש שתביאני לבית מלון ... כך עלתה
 במחשבתי לאכול פרוסת (עמ' רסט)
 לחם משלי, הרי יש לי מאתים זהובים
 ועל פי דין אסור לי ליטול צדקה ...
 כשהגיעו לרוהטין חזר רבי יודיל ואמר

45 וזה תרגומו: בקיצור הוא אסף יותר ממאה אדומים.

46 וזה תרגומו: וכך נתיישב היהודי היפה ברעתו ונסע לעיר גדולה ואת העגלה המחופה
 החזיר לביתו (לביתה).

47 פרט לשינויים קלים – במקום "לבית המלון" שבתרציא כתוב "למלון" בתשי"ג.
 על חשיבותו של פרק זה במבנה הספר ראה צוויק עמ' 221, וראה עוד להלן הערה
 156.

17 44 (עמ' 267) ... וכל אחד ואחד נתן
 לו נדבה הגונה,

18 (עמ' 401) פרק טז. "הפרידה". ויהי
 כאשר אסף החסיד מאתים כסף,

19 נתיישב ברעתו ונסע לעיר אחת
 ועשה חשבון צדק עם בעל-העגלה, ...
 ובעל-העגלה, ... הנה שמח לחזור לביתו
 כי אמר ... ורשע אינו!

17 נוא בקיצור עס איז אַזו גַּוְעֵזִין וְיֵיא
 דָּעַר אַפְטִיר צַדִּיק הָט יִיעֲדִיר גְּזֹאגְט⁴²
 הָאָט אָם גִּיגְעֵן אֵיין שִׁינָה נְדָבָה וְאָרְן
 עַר אִיז גַּוְעֵזִין פֶּאקאַגְט אָנ גְּאַנְצֵן גְּעֵן
 פֶּאַר אֵיין שִׁינִים יֵר⁴³;

18 בקיצור ער הט צו נוף גמאקט מערור
 פון מאה אדומים⁴⁵.

19 אַזוּ הָאָט זִיךְ דָּעַר שִׁינְעַר יֵר
 מִיִּישִׁיב גַּוְעֵזִין אָנ אִיז אַרִיין גְּפֶאַרְן אָנ
 אֵיין גְּרוֹסֶר שְׁטאַט אַרִיין אָנ הָט דִּיא בֹוִר
 אָפּ גִּישאַפֶּט לביתו⁴⁶.

42 כנראה שובש סדר התיבות וצריך להיות "הט גזאגט יעידר האט אום וגו'".
 43 וזה תרגומו: ובקיצור, היה כמו שאמר הרב מאפטא כל אחד נתן נדבה הגונה מפני
 שהיה ידוע בכל האזור כיהודי יפה.

44 הפיסקה האחרונה "מפני שהיה ידוע בכל האזור כיהודי יפה" חסרה בהכנסת בלה
 של עגנון כיוון שנשתנתה דמותו של הגיבור הראשי, אך במהלך היצירה העגנונית
 על כל נוסחיה אנו מוצאים הדים לה. ראה מ עמ' 264, "ושלם לו ... צדה לדרך",
 שם עמ' 267 "והאשה נטלה ... ונתנה אותן במתנה", "בין הערבים ... אל הלחם".

20 אונ ער האט זיך ג'דונגן אונ איין גאספירי⁴⁶ איין אקאבנו סטאנציע⁴⁷ בכרי ער זאל זיצן דארטן אגאנצען טאג אונ לערנן⁴⁸.

21 אונ האט זיך ג'הייסן קאכן אונ דער גאספירי מוטיג מאל אונ נאכט מאל אונ האט גצאלט במזומן פר דם עסין⁴⁹.

22 קארץ וויא עס איז אוועק גגאנגען עטליכע טאג זינט ער איז אלטס ג'ועסין אונ דער גאספירי אז איז דעם בעל (עמ' 13) הבית זייער קשה ג'וועזין⁵⁰.

23 אונ האט ג'אגט צו זיין ווייב זיך פאר שטייט נוט ווס דס באטייט ווס דער סוחר זוצט שון בכאן כמה ימים אין דר סטאנציע אונ צאלט פר זיין עסין כאחד מהנגידים אונ ער זעהט ניט ער זאל האבען עפיס איין סחורה צו פאר קיפן אויער ער זאל עפעס איין מין סחורה קופען⁵¹.

20 והחסיד נכנס לאכסניה אחת ושכר לו חדר מיוחד.

21 וצוה שכיניו לו אוכל, ושילם במיטב כספו במומנים, וכדרך הנגידים, וישב כל היום על התורה ועל העבודה. ... מעושר.

22 בימים ההם, בשבת החסיד בבית המלון.

23 ויאמר בעל-הבית לאשתו: תם אני ולא ארע, הנה האיש הזה יושב עמנו זה ימים אחדים ומשלם ביד רחבה כאחד הנגידים, ואינו נותן ליבו כלל לעסוק בפרקמטיה, לקנות ולמכור כדרך (עמ' 402) הסוחרים!

48 "גאספירי" – gospoda בפולנית – בית מלון, אכסניא, ראה סטוטשקאו עמ' 84 מס' 114.

49 "אסאבנו סטאנציע" – osobna stancya בפולנית – חדר פרטי, ראה י"א יאפע וי' מארק, גרויסער ווערטערבוך פון דער יידישער שפראך, ניו יארק – ירושלים 1961–1980, 3, עמ' 1638, "אסאבענע", "באוונדער", "ספעציעל" (פרטי, מיוחד).

רבי נטע הביאני לבית מלון ... הביאו לאכסניא גדולה שכל גדולי המדינה מתאכסנים בה ... וגילה רבי יודיל – א"ה] לו [לנטע – א"ה] שהגיעה שעתו לפרוש ממנו והוציא צרור כספו ועשה עמו חשבון צדק ונתן לו שכר טרחתו ... (עמ' רע) עומד לנטוע.

20 (עמ' רע) ... רבי יודיל ... ונתחזק בדעתו ... לישב באכסניא ולעבוד את השם יתברך על ידי לימוד התורה ולא לפנות לשום עסק שבעולם כל זמן שהפרוטה מצויה בכיסו ... (עמ' רעה) הקיצור, רבי יודיל היה יושב באכסניא ולומד תורה ... (עמ' רעו).

21 ליתא.

22 (עמ' רעו) כמה היו מעיו [של בעל האכסניא] הומים לידע מי הוא אותו אורח שיושב עמו [אמר לו לבו ... כל שכן באכסניא].

23 (עמ' רעו) אמר לה בעל המלון לאשתו פלאי פלאים, אדם יושב באכסניא ומשלם כאחד הנגידים ואינו יוצא מחדרו לשאול אפילו על עסקי מסחר וקנין. [אמרה לו אשתו ... מה בא.]

20 (עמ' רכ-רכד) כלשון תרצי"א.

22 כמה היו מעיו [של בעל האכסניא] הומים לידע אותו אורח מי הוא [אמר לו לבו ... (עמ' רכה) כל שכן באכסניא].

23 (עמ' רכה) כלשון תרצי"א.

50 וזה תרגומו: ושכר לעצמו בבית מלון חדר פרטי כדי שישב בו כל היום וילמד.

51 פרט לשינויי סגנון בלשון הקטעים המצוטטים.

52 וזה תרגומו: וצוה שיבשלו לו בבית המלון ארוחת צהרים וארוחת ערב ושילם במומנים לאוכל.

53 וזה תרגומו: בקיצור כאשר עברו ימים אחדים מאז והוא עוד ישב כן במלון היה קשה בעיני בעל הבית.

54 וזה תרגומו: ואמר לאשתו איני מבין כאן פירוש הדבר שסוחר יושב כבר בכאן כמה ימים בחדר ומשלם לארוחותיו כאחד מהנגידים ואיני רואה שיש לו סחורה כלשהיא למכור או שיהא קונה מין סחורה.

24 אַז האָט זיך מײַשיב גױעזױן און האָט אַרײַן גשױקט צו אים מײַקלײַטס בכדי זײַא זאַלען אים פֿרעגן צו ער זאָרף עפּײַס סחורה צו פֿאַר קױפֿן צו זאָרף ער סחורה צו קױפֿן.⁵⁵

25 אַז האָט דער שײַנער יוד גײַענפֿירט צו אַ דיא מעקלירס ער האָט נײַט קײַן סחורה צו קױפֿן און אָך ער האָט נײַט קײַן סחורה צו פֿאַר קױפֿן.⁵⁶

26 אַז האָט זיך מײַשיב גױעזױן דער בעל הבית און האָט אַרײַן גשױקט צו אים אײַן שדכן.⁵⁸

27 האָט אים דר שדכן גײַפֿרעגט אױב ער זאָרף נײַט עפּײַס אײַן שירוד צו טאָן.⁵⁹

24 ונתיישב בדעתו לקרוא למיודעיו סרסורי העיר, לגלות עמוקות מני לב. [מיד באו ... בלי עמל וטורח.]

25 השיב להם החסיד: ה' עמכם, אנשים טובים וישרים אין לי עסק במסחרים, ואין לי ענין, בשום מסחר וקנין, וצר לי כי נאחותם בסכך הטרחה כל כך.⁵⁷ [אמרו לו ... לביתו.]

26 נתיישבו בדעתם ושלחו אצלו שדכן אחד. [והשדכן ... שכר הליכה.]

27 בא השדכן ונכנס אצל החסיד, ... (עמ' 403) ופתאום נתן השדכן את ימינו על ראשו וחטט בכל חמש אצבעותיו בתוך שערותיו ואמר: ואילו הייתי מציע לכבודו שירוד? ... מה? – הוסיף השדכן בפנים שוחקות ובצהלת הלב.

55 וזה תרגומו: ונתיישב בדעתו ושלח סוחרים אליו כדי שישאלו אם הוא צריך סחורה כלשהיא למכור או שצריך הוא סחורה לקנות.

56 וזה תרגומו: וכן השיב היהודי היפה לסוחרים אין לו שום סחורה לקנות וגם אין לו למכור.

57 וזוהי אחת השורות החרוזות המרובות המופיעות בכל מהדורות הבנת כללה של עגנון ושחסרות כליל בנ. כאן התיבות החרוזות הן ישרים/מסחרים, עניין/קנין, סכך/כל כך, ראה להלן קטעים 37, 52, 61-89 במ. על תופעה זו עיין באנדר בספרו

24 אמר לה הריני מעמיד עליו סרסורים שאפילו דגי הדניסטר יוצאים ליבשה לפני הבטחותיהם. יצא בעל המלון לשוק ומצא את הסרסורים ... אמר להם בעל המלון לסרסורים ... אצלי יושב אחד – לא הספיק לסיים דבריו עד שנתכנסו כל הסרסורים אצל רבי יודיל ... בלא טורח.

25 הוציא רבי יודיל מטפחת, והניחה על הגמרא, והשיב בנחת, להשיב סערה, ה' עמכם אנשים טובים וישרים, חלילה לי אין (עמ' רעה) לי עסק במסחרים, צר לי כי נאחותם בסכך, [טרדתכם כל כך ... (עמ' רפ) למלאכת שמים].

26 כיון שנפנו לצאת הלך הפונדקאי אצל אשתו ... (עמ' רפא) על צרתם. הקיצור נתיישבו בדעתם והודיעו לשדכן, ומן השמים הסכימו עמהם, כדי שתתקיים הבטחתו של הרב הקדוש מאפטא שהבטיח לו לרבי יודיל ששמו יתברך יזמין לו שירוד הגון.

27 (עמ' רפא) בא השדכן ונכנס אצל רבי יודיל ... (עמ' רפב) נתן השדכן את ימינו על ראשו וחטט בכל חמש אצבעותיו בתוך שערותיו ואמר ואילו הצעתי שירוד לכבודו – מה?

24 (עמ' רכה) כלשון תרצ"א.

25 (עמ' רכה-רכו ... רכח) [למלאכת שמים] כלשון תרצ"א.

26 (עמ' רכח) [כיון שנפנו ... שירוד הגון] כלשון תרצ"א.

27 (עמ' רכה-רכט) בא השדכן ... מה? כלשון תרצ"א.

עמ' 181, ובמאמרו של שקד, 'המאמין הגדול', עמ' 121 הערה 8. על "rhymed couplet" ראה B. Herrnshtein Smith, Poetic Closure: A Study of How Poems End, Chicago 1968, pp.70-78.

על החרוז ההיתולי כסוג ספרותי שהתפתח בימי ההשכלה עיין אצל ע' שפייזנהרלר במבואו לספר יהושע השל שור – מאמרים, ירושלים תשל"ב, עמ' 36. לדיון מחדש בתיפקודיה האמנותיים של הפרוזה החרוזה בהבנת כללה ראה אצל צוויק עמ' 211 ועמ' 214. צוויק מציעה שעגנון נוקט לטכניקה זו כשהעלה סצינות פולקלו-ריסטיות, בסיומי פרקים ובעיקר כגשרים בין החלקים הרומנטיים והריאליים שבספר.

58 וזה תרגומו: וכן התיישב בעל הבית בדעתו ושלח אליו שדכן.

59 וזה תרגומו: ושאל אותו השדכן אם אינו צריך לעשות שירוד.

28 אִזוּ אֵזוּ הָט עַר גְּזָאָגְט אַז עַר דְּאָרְף יִזְא
אִיין שִׁירְדֵף נָאָר עַר ווִיל הָאָפֶן אִיין יוֹנְגִיל
עַר זָאל קָאָנְען גִּיט לְעַרְנְען.⁶⁰

28 (עמ' 403) קם החסיד ועמד על
רגליו ואמר: ברוך מזכיר נשכחות!
באמת בת יש לי ולהשיאה אני רוצה!
שאלו השדכן: אחרי מי הוא מחזר?
השיב החסיד: בחור כהלכה, מופלג
בתורה וביראה!

29 אַזוּא הָאָט דְּעַר שְׂדָכֵן אִים גִּיפֶרְעָגְט
וְוִיא עַר הֵייסט אונ פון וואָנן עַר אִזוּ אַזוּ
הָט עַר גִּיפֶרְעָגְט דְּרֵף מִשָּׁל עַר אִזוּ אִיין
בְּרָאָדִיר אונ הֵייסט יודיל נאטנוהן.

29 שאלו השדכן לשמו ולשם עירו,
השיבו החסיד: מבראד אני, ושמי יודיל
נתן זון.

30 בְּקִיצוֹר דֵר שְׂדָכֵן הָט דֵר הֶעֱרֵט דְּעַם
נָאָמֶן יודיל נאטנואהן הָט עַר יוֹף זֵייַעַר
גִּיט גְּוִיֶסְט אַז ר' יודיל נאטנואהן פון
בְּרָאָד אִזוּ זֵייַעַר פֶּר נָאָגְט אוֹף דֵר גָּאָנְצֵר
וועלט פֶּאר אִיין גְּרוֹסֶן גְּבִיר.⁶¹

30 כיון ששמע השדכן את השם יודיל
נתן זון, יודע היה, שרב יודיל נתן זון
עשיר גדול הוא ומפורסם בכל המדינה.

60 וזה תרגומו: וכן אמר שצריך הוא שידוך אלא שהוא רוצה בחור שידע ללמוד היטב.
61 פרט לתוספת שבמהרהרה זאת. אחר השאלה "אחרי מי מחזר מעלתו?" נתוספה
שאלה מפורשת: "כלומר איזה יין חתן מעלתו מבקש".

62 על הגביר ר' יודיל נתנוון "ההיסטורי" ראה נ"מ גלבר, ערים ואמהות בישראל, ברודי,
ירושלים תשט"ו. בין היתר אנו קוראים שר' יודיל נתנוון היה בין הסוחרים החשובים
באותם הימים (עמ' 152) ולאחר פטירתו בשנת 1832 ללא בנים, הניח אחריו
1,120,000 גולדין ומהם תרם 50,000 גולדין לבי"ח שיסד ר' 50,000 גולדין בשביל
בי"ח נוצרי בברודי, 10,000 גולדין בשביל בי"ח יהודי בלבוב ר' 10,000 גולדין
לאוצר המלוכה (שם, עמ' 128 הערה 3). על שרה דינה אשתו כבעלת צדקה עיין
שם עמ' 266 הערה 37. פרטים ביוגרפיים נוספים מובאים בתרצ"א בקטע זה בעמ'
רל. הן לגבי הסיפור האידי המקורי והן לגבי עיבודו של עגנון בהכנסת בלה חשוב
לקבוע שר' יודיל נתנוון, הגביר מברודי ההיסטורי, היה "מתנגד" ואפילו מנחה בין
רודפי החסידים, ראה ג' נגאל, ש"י עגנון ומקורותיו (לעיל בהערה * למבוא), עמ'
19 הערה 4. בענין זה ראה למשל, מ' בן יחזקאל, ספר המעשיות, תל-אביב תשי"ח,
ד, עמ' 175-177 ובעיקר כמעשה צדיקים, למברג 1897, עמ' 36 על מעשה ר' יודיל
נתנוון הגביר ור' משה לייב מסאסוב. יש מקום להניח שלקורא הסיפור האידי היתה
יודעה "התנגדות" של יודיל נתנוון הגביר ומכאן נוסף מומנט אירוני מעודן ביצירה.

28 אמר רבי יודיל ברוך מזכיר
נשכחות. אף אני לא יצאתי לדרך אלא
בשביל בתי שהגיע זמנה להשיאה. אמר
לו השדכן אחרי מי מחזר מעלתו? ...
השיב רבי יודיל ... ואם יזמין לי הקב"ה
בחור ירא שמים שיודע ללמוד דף גמרא
אתן לו את בתי.

29 שאל השדכן את רבי יודיל מה
שמכם? אמר לו יודיל שמי, ומאיזה
מקום אתם? אמר לו מבראד אני. אמר לו
ושם משפחתו מה? אמר לו שם משפחתי?
נתן זון שם משפחתי. (מה ראה ... מי
מכיר אותי.)

30 (עמ' רפב) כיוון ששמע השדכן את
השם יודיל נתן זון נתפעל התפעלות
גדולה, לפי שרבי יודיל נתן זון עשיר
גדול היה ושמו הטוב היה נודף בכל
המדינה כאפרסמון. (עשירים מופלגים
היו בבראד, (עמ' רפג) כגון הגאון
האמיתי רבי זלמן מרגליות ואחיו
הגבירים רבי גציל ורבי יעקב וכן רבי
שמעון דיזה וכן רבי זיסקינד קאליר
ורבי יודיל נתן זון עשיר מכולם ואפילו
מחוץ לבראד היה מפורסם הרבה, לפי
שהרבה לעשות צדקה וחסד ובנה מכספו
בית גדול לחולים עניים והתקין להם מטה
ורפואות שלא תצא נפשם בחוצות.
גדולה עשירות ... בממונו.)⁶²

28 (עמ' רכט) אמר רבי יודיל ... אתן לו
את בתי, כלשון תרצ"א.⁶¹

29 (עמ' רכט), כלשון תרצ"א.

30 (עמ' רכט-רל) כיון ששמע ...
בממונו, כלשון תרצ"א.

63 על "הגבירים" האחרים המוזכרים כאן, בעמ' רפג, ראה בספרו הנ"ל של גלבר - על
ר' זלמן מרגליות עמ' 65, 153, 162; על אחיו ר' יעקב (שם): ר' שמעון דיזה (דישה)
עמ' 65; ר' קאליר עמ' 163, ועל בית החולים המוזכר בעמ' רל ראה שם, עמ' 170.
על משפחת שור ברוהטין ראה, מ' אמיתי (עורך), קהילת רוהאטין והסביבה - עיר
בחייה ובכליונה, תל-אביב 1962, עמ' 24-29.

31 אַזוּ הָט דָּר שְׂרָכָן גְּזַעְהָן אַרוֹס צו זוכין אונג דר שטאט און איין גרוסן גביר אַזוּ ווי ר' יודיל נאטנאוואה וגם אַנְעֶלְכֶר גביר וּס ויין יונגיל זאל קאַנן גיט לערנן⁶⁴.

32 אַזוּ הָט אים דר שְׂרָכָן גִּפְרַעַגְט ווי פול ער וויל זיך מתחייב זיין נַדָן אַזוּ הָט דר שיינר יוד גאַנְט ווי פול פון חתן צייט וועט זיך מתחייב זיין נַדָן אַזוּ פול וועט ער גם פן געפן.

33 אַזוּ הָט זיך אַן גְּרופֶן דר שְׂרָכָן פון חתן צד וויל זיך מתחייב זיין שנים עשר אלף (עמ' 14) אַדומים.

34 אַזוּ הָט זיך אַן גְּרופֶן דר שיינר יוד נא אַיך וועל אייך געפן שנים עשר אלף אדומים.

35 אונג דס איז צו וויסן אַז דר שיינר יוד הָט גאר קיין שום ליגין ניט גאַנְט היינו ער איז גוועזין פון אַגְרוֹסֶר שְׂטאַט אונג דר שְׂטאַט איז גוועזין דאַרְטֶזן איין גְּרוֹסֶר מאַן וּס ער איז פֶר נאַנְט גוועזין אַף דר גאַנציר וועלט אין⁶⁵ דר שיינר יוד הָט אַזוּ גְּהייסן דעם נעמליכן נאַמֶן אַזוּ ווי דער גביר האט גִיהייסן נאָר ער איז גוועזין איז גִימיינר מאַן.

31 הלך אצל גביר אחד מופלג בעשירות ובן לו עילוי ומתמיד, ושח לו כזה וכזה: הנה בא לעירנו הגביר המפורסם רב יודיל נתן זון מבראד, הנה הוא יושב באכסניה ומבקש חתן לבתו. שמע הגביר ושלה את השרדן אל החסיד.

32 בא השרדן ושאל את החסיד: כמה מתחייב מעלתו ליתן נדוניה לבתו? השיבו החסיד: כמה שיתן אבי החתן לבנו אתן לבתי?

33 אמר השרדן: מצד החתן מתחייבין ליתן שנים-עשר אלף אדומים, וזהב טהור.

34 השיב החסיד: אף אני מוכן ומוזמן ליתן לבתי, בעזרת השם יתברך, שנים עשר אלף אדומים.

35 וזאת לדעת, שהחסיד חס ושלום שהוציא דבר-שקר מפיו, וכידוע מעיר בראד היה, ובעיר בראד עשיר גדול היה, והעשיר מפורסם היה בכל רחבי המדינה, ואותו חסיד שמו כשמו של הגביר, אלא שהחסיד עני והגביר – גביר. [שני יוסף בן שמעון]⁶⁶

64 וזה תרגומו: וכן ראה השרדן למצוא בעיר עוד גביר מופלג כר' יודיל נתנוון וגם גביר כזה שכנו יודע ללמוד היטב.

65 צריך להיות, כנראה, "און" שפירושו "ו" ולא "אין" שבפירושו "ב".

66 על "שני יוסף בן שמעון" עיין, למשל, במסכת גטין כד ע"ב, ושם כז ע"א ובסוגיות אחרות בתלמוד. על "הערת המחבר" הזו כותבת צוויק "כשיודיל מציג עצמו בשם נתן זון מיר נועק [צ"ל נוקק] המחבר בשני הנוסחים להבהיר שאין כאן מעשה מרמה"

31 אמר השרדן בלבו אלך אל וואוי שור שהוא עשיר מופלג ובנו עומד בשירוכין ואודיע לו שרבי יודיל נתן זון נודמן לכאן והוא מבקש חתן לבתו. [נטל השרדן רשות ... (עמ' רפד) ... ועל צוארו (שורה 7).]

32 כיון ששמע רבי וואוי כך קם ואמר הריני פוסק לבני שנים עשר אלף אדומים [... זו לזון] (עמ' רפה) הקיצור לא באתי לכאן אלא לשאול את מעלתו כמה פוסק מעלתו לבתו, אמר לו רבי יודיל כמה שאביו של החתן פוסק לבנו כך אני פוסק לבתי.

33 אמר השרדן אבי החתן רוצה ליתן שנים עשר אלף אדומים זהב טהור.

34 השיב רבי יודיל אף אני כן.

35 (עמ' רפה) הרי שהתחייב רבי יודיל ליתן שנים עשר אלף אדומים ושימש בשמו של הטפסר רבי יודיל נתן זון מבראד, שמה הוציא דבר שקר מפיו? חס ושלום שהוציא רבי יודיל דבר שקר מפיו, שהרי מבראד הוא ויודיל שמו ומגוע נתן זון הוא. תדע לך שהוא כן שבשעה שמצאו שוטר בדרך ושאלו על שם משפחתו מה תשובה השיב לו רבי יודיל לאותו שוטר, נתן זון שם משפחתי. הרי שבאמת רבי יודיל נתן זון הוא ושמו כשם של הטפסר מבראד אלא שהגביר גביר והעני עני. [וזה אחד ... (עמ' רפו) שאינה כן].

31 (עמ' רל) – אמר השרדן בלבו ... ועל צוארי, כלשון תרצ"א.

32 (עמ' רל-ראש עמ' רלב) כיון ששמע ... לבתי, כלשון תרצ"א.

33 (עמ' רלב) אמר השרדן, אבי החתן נותן שנים עשר אלף אדומים זהב טהור.

34 (עמ' רלב) כלשון תרצ"א.

35 (עמ' רלב) כלשון תרצ"א.

(עמ' 220). מסתבר, לאור ג, שהערה היתה פרי עטו של המחבר היידי והועתקה כלשונה לכל הניסוחים.

36 אונ דאס וואס ער הט זיך מתחייב גווען שנים עשר אלף אדומים איז מחמת ער הט גוואלט אזו מקיים זיין די דיבורים וואס דער אפטיר צדיק האט אן גזאגט היינו וויא פיל פון חתן צד וועט קען זיך מתחייב זיין.

37 בקיצור דר שדכן האט גיפראקט דאס יונגיל דעם חתן בכדי ער זאל אים פרייון אוב ער קאן גוט לערנין⁶⁷:

38 בקיצור דאס יונגיל איז אים זייער גיפעלין אונ דס יונגיל הט גקאנט גוט לערנין⁶⁸.

39 ואחר זה האט דער שדכן צו נוף גפראקט דיא מחותנים היינו ער הט גיפראקט דעם שיינעם יוד גם החתן זיין פאטיר⁶⁹.

40 אונ ער הט דארטן ויזר אמאל גיפרוקט דעם חתן הכלל דער חתן איז אים זייער גיפעלין⁷⁰.

36 ומה שהתחייב לסלק שנים עשר אלף אדומים, חס ושלום לשקר נתכוון, אלא לקיים דברי הרב, שצוה: כמה שיתחייבו ליתן מצד החתן, יתחייב גם הוא.

37 ויבוא השדכן עם הבחור בן הגביר אל האכסניה אשר שם החסיד, וידבר החסיד עם הבחור בחכמת התורה, ויפלפל עמו כל היום בסוגיות חמורות.

38 וימצא אותו מלא וגדוש, ונתחבב עליו מאד, ויאבהו, [כדרך שלומי אמוני ישראל, אנשי דעת לחבב את בני הנעורים יודעי תורה ואמונה, ויט לבו אליו, ויאמר לרבק טוב].

39 וילך השדכן אל אבי הנער ויבא את בשורתו טובה. נתועדו שני המחותנים למקום אחד, לרבר על עסקי השידוך, [והחתן יושב ושותק ... (עמ' 404-שורה שניה) אדומים].

40 וייטב הנער בעיני החסיד, ונבילה ... ובעלי בתים]

67 וזה תרגומו: בקיצור, השדכן הביא את הבחור, כדי שיבחן אותו אם יודע הוא ללמוד היטב.

68 פרט לחילוף זה: ובחור טוב ומפונק מגוער.

69 וזה תרגומו: בקיצור, הבחור מצא חן בעיניו והבחור ידע ללמוד היטב.

36 ואם תאמר היאך פסק שנים עשר אלף אדומים, והלא אפילו שנים עשר אלף צ"ל [צלמים, ראה הערה 22] אין בידו. אלא כך אמר רבי יודיל כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא על פיו של הרב מאפטא, הרי הוא אמר כמה שיפסק אבי החתן לבנו אפסוק אני לבתי. ומאחר שהתחייב רבי וואוי ליתן שנים עשר אלף אדומים אף עלי לפסוק שנים עשר אלף אדומים.

37 בקיצור, לא יצתה שעה קלה עד שחזר השדכן אצל רבי יודיל והביא עמו עלם חמורות יפה פרי תואר, משכיל מאד ביראה טהורה, בחור וטוב ומפונק מנוער, בתפוקי הדעת ובחכמת התורה.

38 הקיש רבי יודיל על קנקנו ומצאו מלא ישן מיד נתחבב עליו חיבה יתרה כדרך אמוני ישראל שאוהבים את התורה ומחבבים את לומריה. לא זו מחבבו עד שקראו בני, לא זו מחבבו עד שמצאו הגון לבתו. [עמד השדכן והלך אצל רבי וואוי ... (עמ' רפח) בקיצור].

39 בקיצור, לא הספיק ליפא לסיים את דבריו עד שנתלבש רבי וואוי במלבושי כבוד והלך אצל רבי יודיל ודיבר עמו על עסקי השידוך [רבי וואוי ... מיני מגדים].

40 ורבי יודיל ניסה את החתן בדבר הלכה, אף על פי שכבר ניסה אותו ומצאו מלא וגדוש בתורה אף על פי כן היה חזר ומנסה אותו [שכן ... יראת אלקים].

36 (עמ' רלב) כלשון תרצ"א.

37 (עמ' רלב) כלשון תרצ"א⁶⁶.

38 (עמ' רלב) תהה רבי יודיל על קנקנו ומצאו מלא ישן. מיד נתחבב עליו ... (עמ' רלד) בקיצור, כלשון תרצ"א.

39 (עמ' רלד) כלשון תרצ"א.

40 (עמ' רלד) כלשון תרצ"א.

70 וזה תרגומו: ואחר זה הפגיש השדכן את המחותנים היינו הביא את היהודי היפה וגם החתן ואביו.

71 וזה תרגומו: ושם הוא בחן את החתן עוד פעם, הכלל, החתן מצא חן בעיניו מאד.

41 און מען קען זיך צו מזל תנאים גימאכט.

41 ויכתבו תנאים כרת, והחזון ... מענין היום.

42 גוא דער שיינער יוד קען דאך געהאט פייא זיך ערך מאה אדומים אזו האט ער זיך דאך גנואלט שטעלין וויא אין לייט אזו קען ער צו טיילט דיא מאה אדומים היינט פופציג אדומים קען ער גיגען דעם שדכן פאר זיין שדכן אונג דיא אנדערע חמשים אדומים קען ער איך גילאזט דעם חתן זיין דיונג²⁷ אונג קען זיך דארטן נאך פאר האלטן אפאר טאג אחר התנאים מקמת ער קען אלטן גואלט עוסק זיין מיט דעם חתן בענינא הלימוד²⁸.

43 בקיצור דר שיינער יוד קען זיך גינעניט אונג אזו מיט די תנאים אהיים גיפארין:

43 ויהי כי מלאו לו הימים והכסף אזל מכיסו, ויתן את כתב התנאים באמתחתו וישב אל ביתו בשלום כשעה טובה ומוצלחת. [חסל ספור המחבר ... עם כתב התנאים].

72 "דיונו" – odjezdne בפולנית – מתנה, ראה גרויסער ווערטערבוך, 1, עמ' 38: "אדיונע – מתנה פארן אוועקפארן" (מתנה לפני הפרידה), ובסטוטשקאו עמ' 487 מס' 479.

73 וזה תרגומו: וליהודי היפה היו אצלו מאה אדומים בערך והוא רצה להתנהג כנגיד על כן חילק את מאת האדומים היינו חמשים אדומים נתן לשדכן דמי שדכנות וחמשים האדומים האחרים השאר לחתן שי, והוא עיכב את עצמו עוד ימים אחדים אחר התנאים מחמת שעוד רצה לעסוק עם החתן בענייני הלימוד.

מאלפת העובדה שהמחבר מצא לנחוץ לחזור, כמעט מילולית, על אותן שורות. ראה קטע 42 במהדורות המאוחרות (תרצ"א ותשי"ג).

74 בתשי"ג חלו שינויים בפרק זה ונתוספו פרטים וסיפורים מעמ' רפג עד עמ' רפח.

75 בפרק זה חלו שינויים מרובים (מעמ' רפט עד עמ' רצב) בין תרצ"א לתשי"ג ונתוספו "מעשה" זה. מעמ' רצב ואילך חוזר הכתוב להיות דומה לתרצ"א.

76 אותו סיפור כבתרצ"א אבל בשינויים רבים.

41 (עמ' רפח) הקיצור, לא יצאו כוכבים ומזלות עד שכתבו תנאים ושיברו קדירות [ושמחו ... (עמ' רצב) (שורה 3) שולט בו].

42 (עמ' רצב) והיה משתשעשע עם החתן והיה אוהבו ביותר, לא זו מחבבו עד שקראו בני, לא זו מחבבו עד שקנה לו כלי שעות ושרשרת בכסף הרבה. ודאי ... (עמ' רצה) וכך היה יושב בית המלון עד שראה שכיסו מתרוקן וממונו מתמעט ... (כרך שני; נישואין עמ' 1) ועדיין היה רבי יודיל יושב ברוהטין ואוכל ושותה ולומד ומפלפל עם שפטיל חתנו בתורה. כיון שראה שמעותיו מתמעטות והולכות

43 ונתן לכו לחזור לבראד. [...] בשם אחד ואין שני] (כרך שני עמ' 1) [נתן דעתו לחזור. הלך אצל בעל האכסניא ונתן לו שכר דירה ומוזנות ונפטר מרבי וואי מחותנו ומשפטיל ומשאר כל אוהביו ויצא מרוהטין. מי שלא ... (עמ' טו) "מעשה החזון הקל או כנף רננים"; (פרק שני) "מוסף על הפרק הקודם"; "אשה מספרת עם בעלה"; (פרק שלישי) "עולם ומלואו"; "בריות משונות", "שיחות מני קדם"; "בראד"; (פרק רביעי) "אם על בנות"; (פרק חמישי) "זיווגין"; "מעשה חוטב עצים"; "הרב והאורח"; "לחם לאכול ובגד ללבוש".

41 (עמ' רלד) כלשון תרצ"א. [ושימחו ... (עמ' רלז) שולט בו (שורה 12)]

42 (עמ' רלז) כלשון תרצ"א ... (עמ' רלט) נחזור לעצם הענין. רבי יודיל היה יושב במלון ואוכל ושותה ויושב ושונה, ... בתוך כך התחיל כיסו מתרוקן וממונו מתמעט. עמד מתלמודו ואמר (ספר שני עמ' רמד) ועדיין היה רבי יודיל יושב ברוהטין ואוכל ושותה ולומד ומפלפל עם שפטיל חתנו בתורה. כיון שראה שמעותיו מתמעטות והולכות.]

43 (עמ' רמ) הגיעה עת לחזור לבראד ... ובכך עמד רבי יודיל מתלמודו ופרע יציאותיו ונפטר מחתנו וממחיתו ומכל משפחת בית מחותנו ויצא לדרכו. [תם ספר ראשון ... בשם אחד ואין שני]. (ספר שני עמ' רמד) נתן דעתו לחזור. פרע יציאותיו במלון ונפטר ממחיתו ומשפטיל ומשאר כל אוהביו ויצא מרוהטין. מי שלא ... "מעשה החזון הקל או כנף רננים", (פרק שני) "מוסף על הפרק הקודם", "אשה מספרת עם בעלה"; (פרק שלישי) "עולם ומלואו", "בריות משונות", "שיחות מני קדם", "בראד"; (פרק רביעי) "אם על בנות", "עבודה" "היהודי והגזלן"⁷⁴, (פרק חמישי) "זיווגין", "בזכות טיפת יי"ש"⁷⁵, "חוטב עצים"⁷⁶; "הרב והאורח"⁷⁷; "גזילת המת" "לחם לאכול ובגד ללבוש" ... (עמ' שלז)

77 מעמ' שיג (שורה שניה) עד עמ' שכה נתוספו סיפורים ואירועים. אגב, נרמה לנו כי הגיעה השעה לתכנן מהדורה מדעית שלימה של כתבי עגנון שתציג לקוראים את כל היצירות על נוסחיהן, עיבודיהן וגיילגוליהן מראשית התהוותן עד גיבושן האחרון.

44 בקיצור דר שיינר יוד איז אַהיים (עמ' 15) גקומן מיט איין גרוסער שמחה אונג הט צו בראַכן אַלי טעפ אונג הט זיך באַרוּמט פאר זיין נוייב אז ער הט איין גוטען שירוף גטאן אונג האט באַקומן איין חתן וואס ער קאן גוט לערנדיג⁷.

45 דער נאך הט אים גיפּרעגט זיין נוייב וויא פול ער הט זיך מתחייב גוועזן גרן אזו הט דר מאן גאַנט צוועליף טויזנט רענדליך.

46 אזו הט זיך דס נוייב ביים קאפ אן גחאפט אונג הט צו אים גאַנט וויא פאלסטו אוס אזו פול מחייב צו זיין ווי וועסטו באַקומן צוועליף אלף אדומים.

47 אזו הט איר מאן גאַנט איד הַב דאך אזו מקיים גוועזן וויא אזו די האסט מיר גאַנט פון דעם אפטיר צדיק וועגן היינז וויא פול פון חתן צד וועט מען זעך מתחייב זיין אזו פול זאל איד מיד אוד מתחייב זיין אונג פון חתן צד האט מען גינאנט צוועליף אלף אדומים אזו הַב איד אוד גאַנט צוועליף אלף אדומים:

48 בקיצור דס נוייב הט גנומן דיא תנאים אונג איז מיט די תנאים גגאנגן צום אפטיר.

49 נוא דער אפטיר הט גנומן דיא תנאים אונג האט זיין איד גליינט אונג האט איר גווינטשן מזל טוב.

44 (עמ' 404) פרק ית. "מזל טוב". הוא בא לביתו: ויבשר לאשתו, כי הזמין לו השם יתברך שירוך הגון, בחור נחמד ונעים, מופלג בתורה ואשכול השלמות, ואביו עשיר ומפורסם מגדולי היחס. מיד נתמלאה שמחה גדולה, ושברה כל הקדירות⁷ [ותפסה ... ושלח את החתן]. 45 [וכאשר כלה כחה ולא יכלה לרקוד עוד], שאלתה: כמה נדוניה התחייב ליתן? ויאמר י"ב אלף אדומים:

46 ותאחזו בראשה ותצעק: איך מלאך לבך לעשות כן, להתחייב נדוניה גדולה כזו, והכסף מאין ימצא:

47 ויאמר: הנה עשיתי ככל אשר אמרת לי בשם הרב, היינו, כמה שיתחייבו ליתן מצד החתן, כן אבטיח גם אני. והנה מצד החתן הבטיחו לתת שנים-עשר אלף אדומים, על כן הבטחתי גם אני שנים-עשר אלף אדומים, ואני מה כי תליני עלי?

48 מה עשתה האשה? נטלה את כתב התנאים והלכה לבית הרב.

49 והרב לקח את כתב התנאים בידו [ונתן בו עיניו הקדושות, והחליק את הכתב כמה וכמה פעמים], ובירך אותה בברכת מזל טוב!

78 וזה תרגומו: בקיצור היהודי היפה חזר הביתה בשמחה רבה ושיבר את כל הקדירות והתפאר לפני אשתו שעשה שירוך הגון והשיג חתן שירוע ללמוד היטב.

44 (ספר שני עמ' צו) "מזל טוב" "עולם כמנהגו". חזר רבי יודיל לביתו ובישר לאשתו ולבנותיו שהזמין לו שמו יתברך שירוך הגון [והחכם עיניו בראשו ... ונאמן רוח מכסה דבר].

45 כיון ששמעה פרומיט שפסילי מצאה לה חתן (עמ' צח) נתמלאה שמחה גדולה ושיברה כל הקדירות וקראה מזל טוב ... כמתים] שאלה פרומיט את רבי יודיל [לאחר שזקפה עצמה מן הקרקע] וכמה פסקת לפסילי? אמר לה יודיל בית אלף אדומים.

46 כיון ששמעה כך תפסה את עצמה בראשה וצעקה אי שמים, היאך אתה פוסק יודיל בית אלף אדומים בשעה שאין לך אפילו יודיל בית פרוטות.

47 אמר לה לא עשיתי אלא מה שאמרת ולא עשיתי אלא מה שאמר לך הרב הקדוש מאפטא, כך אמר הרב הקדוש מאפטא כמה שיפסוק אבי החתן לבנו כך תפסוק אתה לבתך, מהו פסק שנים עשר אלף אדומים אף אני פסקתי שנים עשר אלף אדומים.

48 מה עשתה האשה? נטלה את התנאים והלכה אצל הרב הקדוש מאפטא.

49 קרא הרב שנים שלוש דלתות והחליק את התנאים בידו הקדושה ובירך אותה בברכת מזל טוב.

79 ודוק, בנ שיבר אבי הכלה את הקדירות ואילו במ אשתו היא השוכרת. על שכירת הקדירות ראה קטע מס' 45 בתרצ"א.

44 (עמ' שלו) פרק שביעי "מזל טוב". "עולם כמנהגו", כלשון תרצ"א.

45 (עמ' שלו-שלו) כלשון תרצ"א.

46 (עמ' שלח) כלשון תרצ"א.

47 (עמ' שלח) אמר לה, לא עשיתי אלא מה שאמרת ולא עשיתי אלא מה שאמר לך הרב הקדוש מאפטא, לא כך אמר הרב הקדוש מאפטא, כמה שיפסוק אבי החתן לבנו כך תפסוק אתה לבתך, מה הוא פסק שנים עשר אלף אדומים אף אני פסקתי שנים עשר אלף אדומים.

48 אמרה פרומיט, מה אתקוטט עם בריה משונה שכמותך, מוטב שאלך ואשמע מה יאמר הרב מאפטא. עמדה ונתעטפה במטפחתה ונטלה את התנאים והלכה אצל הרב מאפטא.

49 כלשון תרצ"א.

על שכירת

50 אינן הַט גְּזָאָגְט צו אַיר זָאָר גָּאָר נִיט אויף דָעם וואָס עַר הַט זיך אַזו פֿיל מתחייב גיָוועזן וואַרין פֿיִיא גָאָט אַיז גָאָר גְלִייד עס זיִיא מַעַן אַיז מתחייב חמשים אדומים נָדָן אונ גַעס זיי ווען מַעַן אַיז מתחייב צוועליף אלף אדומים אַזו קאַן אַלץ גָאָט הַעלֶפֶן.

51 קאַרץ וַיֵּאָמֶר אִיזו אַהֵיִים גָגאַנגן צו רִיך פון דָם אפֿטיר מִיט אַיין פֿרִיִילִיד הַאָרץ און הַט דָם אַיר מַאָן דָר צִיִילֶט:

52 בקיצור, וויא עס אַיז גְקומען נֶאָהגָט פון פּוֹרִים אַזו האָט גְשׁוֹקֶט דָער מְחֻתָן פון חתן צד צום מְחֻתָן פון כלה צד היינז צו ר' יודל נאטיגזאן דרך משל קיין פראד אַזו האָט עַר גְשׁוֹקֶט משלוח מנות אונ האָט גִישְׁרִיבֶן אַז דִי כלה זאל מקבל זיין אויף הָער לִיזאַנְסִיק דָאָס משלוח מנות⁸².

53 אונ מַעַן זאל זַעֵהן אַז קודם פסח זאל מַעַן צו ריך שוֹקֶן משלוח (עמ' 16) מנות צום חתן אויף דָער פֿאַקט⁸³.

54 אונ צו וויסן אַז וויא דרך משל ר' יודל נאטיגזאן האָט קיין קינָר נִיט גָהאָט אַזו אויף דָר שיינִיר יוד וואָס עַר האָט זיך גִימְעֶלֶט אַז עַר הַיִיסט אַז וויא דָער גְבִיר⁸⁴.

80 כנראה יש לתקן את הניקוד ל"ויא".
81 הקטע הזה בעמ' שמד-שמז הינו תוספת שנתוספה בתשי"ג. על זהותו ותיפקודו האמנותי, ועל דיון בחילופי הנוסחאות שבו ראה אצל טוכנר, פשר עגנון, עמ' 52 ואילך, ובמיוחד בעמ' 58, שם דן הוא בקטע שנתוסף בעמ' תטז (תשי"ג).
82 וזה תרגומו: בקיצור, כשקרבנו ימי הפורים שלח המחנות מצד החתן למחותן מצד הכלה היינו לר' יודל דרך משל לבראד כן שלח משלוח מנות וכתב שהכלה תקבל ממר ליזאנסיק את משלוח המנות.

50 אמר לה: אשה, אל תדאגי, כי בעלך התחייב ליתן כל כך. אצל השם יתברך אין בין נרוניה של חמשים אדומים לנרוניה של שנים עשר אלף ולא כלום. גם בזה וגם בזה יד ה' להושיע!

51 ותשב האשה לביתה שמחה וטובה לב, ותספר לבעלה את כל דברי הרב. (עמ' 405) חסל ספור ... פרק יט. 'עולם כמנהגו'.]

52 (עמ' 405) פרק כ. "משלוח מנות". ויהי כי קרבו ימי הפורים לבוא, וישלח המחנות אבי החתן למחותן אבי הכלה, היינו לרב יודל נתן זון לבראד, משלוח מנות בעד הכלה: ועגילי זהב, ושני צמידים, זהב טהור מנת נגידים, ועוגת דבש, קלועה כחלה, משלוח מנות לכבוד הכלה.]

53 ליתא.

54 וזאת לדעת, כי הגביר רב יודל נתן זון, אשר שמו כשם החסיד, היה חשוך בנים רחמנא ליצלן.

83 וזה תרגומו: וידאג לכך שקודם הפסח יחזירו משלוח מנות לחתן דרך הדאר.
84 וזה תרגומו: וזאת לדעת דרך משל שלר' יודל נתנון לא היו בנים. (החלק השני של המשפט בנ משובש ותרגומו המילולי כדלקמן: וכן היהודי היפה שהוריע שהוא נקרא כמו הגביר - אגב חלק זה לא "תורגם" במ.)
85 ראה להלן קטע מס' 55 "לרב יודל נתן זון שהיה חשוך בנים רחמנא ליצלן" (עמ' קו). על ר' יודל נתנון כותב גלבר בספרו הנ"ל (עמ' 281) "נפטר חשוך בנים בשנת 1832".

50 ואמר לה אשתו של יודיל אל תצטערי, ככיכול אין לו חילוק בין שנים עשר פרוטות ושנים עשר אלף אדומים. מי שנותן זה נתן זה.

51 (עמ' צח) חזרה פרומיט לביתה וסיפרה את הדברים לבנותיה ושאלה לבעלה מה מראהו של החתן? ... (עמ' קו) והוא עתיד להתזרם.]

52 (עמ' קו) פרק שמיני "משלוח מנות". כיון שהגיעו ימי הפורים שלח המחנות מרוהטין למחותן מבראד עגילי זהב ושני צמידים, זהב טהור כיד הנגידים, ועוגת דבש קלועה כחלה, משלוח מנות לכבוד הכלה. ובנוהג שבעולם ... לא לזה שהוא עשיר?]

53 ליתא.

54 ליתא.

50 (עמ' שלח) כלשון תרצ"א.

51 (עמ' שלח-שמד) כלשון מהדורת תרצ"א. (עמ' שמד) הקיצור, רבי יודיל יושב בבית המדרש ... (עמ' שמז) בא על ידה⁸⁵.

52 (עמ' שמח) פרק שמיני "משלוח מנות", כלשון תרצ"א.

53 ליתא.

54 ליתא.

83 וזה תרגומו: וידאג לכך שקודם הפסח יחזירו משלוח מנות לחתן דרך הדאר.
84 וזה תרגומו: וזאת לדעת דרך משל שלר' יודיל נתנון לא היו בנים. (החלק השני של המשפט בנ משובש ותרגומו המילולי כדלקמן: וכן היהודי היפה שהוריע שהוא נקרא כמו הגביר - אגב חלק זה לא "תורגם" במ.)
85 ראה להלן קטע מס' 55 "לרב יודיל נתן זון שהיה חשוך בנים רחמנא ליצלן" (עמ' קו). על ר' יודל נתנון כותב גלבר בספרו הנ"ל (עמ' 281) "נפטר חשוך בנים בשנת 1832".

55 אֹזוּ הָטָּ דְעַר גְּבִיר קִינְדֵר נִיט גְּהָאט נוא וויא דאס משלוח מנות אִיז אָן גְּקוּמֵן דרַךְ מִשְׁלֹחַ מִנּוֹת אִיז אָן אֹזוּ הָטָּ עַר זִיךְ זײַער פֿר ווינְדֵרְט אונג הָט גְּאַגָּט צו זײַן ווייב וואס קאָן דאָס באַטײַטֵן וואס אײַנְדֵר הָאָט זִיךְ גִּימְעֵלְדֵר אָז עַר אִיז אָז פֿון דְעַר דאָן גְּעֵר שְׂטאַט וואס אִיךְ אונג הײַסֵט אֹזוּ וויא אִיךְ עָס קאָן אַנְדֵרְשֵׁן נִיט זײַן אָז עָס מוז זײַן אִיז דְעַר שְׂטאַט אױךְ אֹזוּ אִיין עוֹשֵׁר וויא אִיךְ אונג זְעַנְדֵר הָט יוא קִינְדֵר אונג מְעַג אָפְשֵׁר זײַן נאָך מְעַר עוֹשֵׁר פֿון מִיר נאָר זְעַנְדֵר אִיז נִיט מְפּוֹרְסִים אונג אִיךְ בֵּין יוא מְפּוֹרְסִים אִיבֵר דְעַם אִיז דאָס משלוח מנות צוא מִיר אָן גְּקוּמֵן:

56 בקיצור עַר זְאַגֵט צו זײַן ווייב ווייסטו וואס אִיךְ וועל דאָס משלוח מנות אָן זְעַמֵן און וועל אִיךְ קודם פסח צוא רוק שוֹקֵעֵן צום חתן מתנות וואַרײַן דאָס אִיז קִיין גְּרוֹסֵע זאָךְ נִיט וואַרײַן דִיא מתנות קאָבֵן דאָךְ אִיין ווערְט נִיט אױב אִיךְ וועל זִיךְ נאָרײַן מִיט עֲטִילִיכֵע רְעַנְדֵלִיךְ אױדֵר אִיךְ וועל זְעַנֵם נאָרײַן מִיט עֲטִילִיכֵע רְעַנְדֵלִיךְ לֵאנֵן מִיר אַנְמַסְטֵן⁶⁶ זְעַהֵן ווס דאָרױז וועט אַרוס שְׂטאַמְפֵין אונג הָט צו גְּנֹמֵן דִי מתנות אונג הָט אִיךְ קודם פסח צו רוק גְּשׁוֹקֵט מתנות צום חתן גְּלִייד עַר וואַלֵט בעצמֵן גִּיוְעוֹזִין דֵר מחותן:

55 ויהי כי באו המתנות ליד הגביר רב יודיל נתן זון, (עמ' 406) ויתפלא מאד. ויאמר לאשתו: מה זאת? אין זה כי אם איש אחד מעירנו, אשר שמו כשמי, התחתן עם הגביר בעל המתנות האלה, וגם הוא עשיר כמוני ובת לו, ואפשר שהוא גדול ממני בעשירות, אלא שאינו ידוע בעיר כמוני, על כן באו המתנות אלי ולא אליו.

56 (עמ' 406) ויאמר: התדעי לך, אשתי? אנכי אקבל את המנות; והנה מחר יום הפורים, ויבואו אנשים שונים אל ביתנו ואשאל אותם: מי הוא זה ואי זה הוא הגביר, אשר שמו כשמי, ואשלח לו את משלוח המנות אשר קבלתי. ותאמר האשה טובה עצתך וישרה; ויהי כי בא יום הפורים ... חג הפורים עבר, שושן פורים חלף-הלך לו, ועדיין רב יודיל נתן זון אין לו שום ידיעה, מי הוא זה ואיזה הוא הגביר רב יודיל נתן זון, אשר לו נשלחו המנות לפורים. ויאמר לאשתו: הנה את משלוח המנות קבלנו, (וגם מן העוגה אכלנו ... כפרי בטן,) הבה ונשלח לו מתנה. הרי המתנות שקבלנו יפות כמה זהובים; או שהוא מרומה על ידי בשלשה-ארבעה זהובים, או שאני מרומה על ידו בשלשה (עמ' 407) ארבעה זהובים - (וזהובים אחרים ביני וכינו מה

86 "אונמיסטן" - מפולנית umysnie - בכיוון, ראה גרויסער ווערטערבוך, 2, עמ' 595.
ראה להלן קטעים 59-73.

55 (עמ' קז) וכך כשכאו המתנות לבראד לרבי יודיל נתן זון למי הביאום? להנגיד המפורסם רבי יודיל נתן זון. היה רבי יודיל נתן זון משתומם על המתנות שאינו יודע ממי הן ולמי הן, שמה עסק לשלוח קישוטי כלה לרבי יודיל נתן זון שהיה חשוך בנים רחמנא ליצלן. (עמ' קז) נכתב על החבילה] אמר רבי יודיל נתן זון נראה הרבר ששני יודיל נתן זון יש בבראד, אלא שאני יודע ואחר אינו יודע, (הרי מחר פורים ... (עמ' קמא) רבי יודיל זה שלפנינו.

56 (עמ' קמא) אמר רבי יודיל נתן זון לאשתו בנוהג שבעולם אדם מקבל מנות מרעהו מחזיר לו מנות כנגדן, אנו למי נחזיר? שמאחר שחזר רבי יודיל על כל בראד ולא מצא אדם אחר ששמו יודיל נתן זון אמר מתנות אלו שלי הן. ואם תאמר וכי בת היתה לו לרבי יודיל ששלחו לו קישוטי כלה, אלא אמר רבי יודיל אותו אדם ליצן הוא. מהו שלח לנו קישוטי כלה, אף אנו נשלח לו מתנה בשביל חתן. אמרה אשתו של רבי יודיל לרבי יודיל יפה אמרת יודיל על כל פנים מתנות אלו יפות כמה דינרי זהב, או שהוא מרומה על ידינו בשלשה ארבעה דינרי זהב או שאנו מרומים על ידיו בשלשה או בארבעה דינרי זהב, על כל פנים מתנותיו מתנות נאות. [אילו הגיעו ... (עמ' קמב) מיד הוציא ארבעה טורים דפוס מעזיבוז ופולנאה שנתן עליהם מעות למרפיסים להדפיסם ושלחו לו המרפיסים שני טופסים קשורים בטבלאות של עץ ומעוטפים בעורות אילים מארמים ועשויים

55 (עמ' שמח) היה אותו גביר משתומם על המתנות, שאינו יודע ממי הן ולמי הן, שהרי מה עסק לשלוח קישוטי כלה לרבי יודיל נתן זון שהיה חשוך בנים רחמנא ליצלן. (היה מחשב בדעתו ... נכתב על החבילה] אמר רבי יודיל נתן זון, נראה הרבר ששני יודיל נתן זון יש בבראד, אלא שאני יודע ואחר אינו יודע, (הרי מחר פורים ... (עמ' שמט-שפ) רבי יודיל זה שלפנינו.

56 (עמ' שפ-שפג) שורה חמישית "חיק אמותן", כלשון מהדרות תרצ"א. (במהדרות תשי"ג ובמהדרות שלאחריה נתוסף כאן (עמ' שפ-שפא) הקטע הפותח "והואיל והזכרנו שהם [ר' יודיל נתן זון ושרה דינה רעיתו] עומדים בלא בנים חל עלינו חובת ביאור ... שהרי אף אני מתאוה לבן זכר".

הס? ואלא מה נשלח ... יִזְכָּה בהם
אחרים]. וסמוך לפסח, בבוא הפוסטה
ההולכת לעיר המחנות, שלח רב יודיל
נתן זון [ארבעה טורים מכורכים בכריכה
יפה ונהדרה, לוחות-עץ עטופי עור עם
מסגרות-נחושת, וגם מכתב כתב ... נוגה
אור לנתיבה].

במנעלים של נחשת ועל כל אחד ואחד
חקוק שמו ושם אותו חלק באותיות של
זהב ומסגרות של זהב על לוחותיהם
וקיתון חקוק באמצע, שרבי יודיל נתן
זון לוי היה ועשו המדפיסים סימן
לכבודו, שהלוי יוצק מים לנשיאת כפים.
אבל לעצמו הניח את הטורים רפוס
ויניציאה, שאותיות ויניציאה יפות
לעינים]. וסמוך לפסח שלח את הטורים
לק"ק רוהטין וכתב מכתב לחתן וכיד
המליצה ... (עמ' קמג) אל חיק אמותן.

57 בקיצור וויא עס איז גקומן קודם
שבת נחמו אזו שיקט דעם חתן זיין פאטער
איין פריב צוא ר' יודל נאטנזאן ררך משל
אז מען זאל מאכן בשבת נחמו דעם פאר
שפיל⁸⁷ אונ על יום רביעי וועלין זיין
קומן צו דר חופה אונ מען זאל תיקף צוא
רוק שרייבן אוב מען וועט אזו טוהן אזו
ווי ער (עמ' 17) הט גישריבן.

57 (עמ' 407) פרק בא. "התאנה חנטה
פגיה". כיון שעברו תלתא דפורענותא
ושבוע דנחמתא בא, שלח אבי החתן
מכתב לרב יודיל נתן זון, לעשות את
הפורשפיל בשבת-נחמו ולהיות נכונים
ליום הרביעי להעמיד את החופה בשעה
טובה ומוצלחת.

58 נוא וויא דאס בריוול איז אן גקומן
האט ער וויךר אן גהוּבן צו שמוסן מיט
זיין ווייב פסוד אונ זאגט צו איר ווס טוט
מען היינט מיין ווייב מייילע משלוח מנות
הט מען גקאנט אוספירן צו שיקען איינר
צום אנדרן אובר חתונה מאכן קאן מיר
דאך שוין ניט אוס פירן ווארן מיר האבן
דאך קיין קינדר ניט מיט ווס זאלין מיר
דען חתונה מאכן.

58 (עמ' 408) והי כי בא המכתב אל
הגביר רב יודיל נתן זון, ויאמר: הנה
משלוח מנות היה בכוחי לשלוח למחותן
הזה, אך מה נעשה כעת? הן חופה בלי
כלה איאפשרו! ואם אמרתי נחקה
ונדרשה בעיר, מי הוא זה ואיזה הוא
המחותן רב יודיל נתן זון, הלא נהיה
לצחוק בעיני הבריות!

87 "הפורשפיל" המוזכר כאן איננו ה"פורשפיל" המתואר בא Encyclopedia Judaica, ר, עמ' 73-74, ערך "ברחן". ה"פורשפיל" מוגדר באנציקלופדיה כטקס המתקיים סמוך ל"בעדעקונג" שלפני החופה ואילו כאן הכוונה היא להגיגה בשבת שלפני החתונה. בספר חיי מוהר"ן, ירושלים תשכ"ב - "מקום ישיבתו ונסיעותיו", סעיף יד עמ' 56, אנו קוראים על "פורשפיל" בשבת: "בשנת תקס"ה עשה (ר') נחמן מברצלבל

57 ליתא.

57.

58 כלשון תרצ"א.

58 (עמ' קמג) כיון שקרא רבי יודיל
(עמ' קמד) נתן זון את המכתב אמר
לאשתו בשלמא משלוח מנות אפשר
היה בידי לשלוח אבל חופה בלא כלה
היאך אפשר?

נישואין לבתו מרים ז"ל בק"ק וואלטשיסק ובשבת שלפני החתונה שקורין פורשפיל שהיה בפ' נח ב"ר חשון (1804) היה מרקד כל היום כולו וריקודין כאלו לא נראה ממנו בשום פעם כמותם."

88 המכתב המפורט במקלט מוזכר בעקיפין בתרצ"א עמ' קמג "ואתה אליקים עשית כי גם המכתב אשר כתב המחנות ... בא אל רבי יודיל נתן זון".

59 אַזו רופט זיך אָן דָס ווייב צו ר' יודל נאטינזאהן ווייסטו וָס אַיך וועל דיר זאגן מיין מאן מיר האָבן שוין ביז אַהער גיפלאַנדזיט⁶⁰ לָאזין מיר ווייטער בלאַנדזין אונג לָאזין מיר צו רוק שרייבן אַז מיר מאַכן איין פֿאַרשפּיל אונג מיר זעגן זיך מכין אַף דר חתונה לָאזין מיר אונגמיסטין זעקן וָס דָאָרס וועט אַס שטאַמין זעס מוז גוויס זיין אונג דר שטאַט נאָד איינר וָס ער הייסט אַזו ווי דו איג זעס קאַן זיין אַז ער אַז מער עושר ווי דו נאָר יענר אַז ניט מפורסם בָבן אַז די מחותנים וועלן אַהער אָן קומן אַזו וועט דאָך דָס איין קול האָבן אַזו וועט דיא זאָד מפורסם ווערן אַזו וועט יענר דר הערין אַזו וועט יענר זיך בונדאָי מערקזין אַז ער אַזו דָס דר מחותן ניט דו:

60 בקיצור דר ר' יודל נאטינזאהן האט זיך אָן גרופן צו זיין ווייב דו האַסט רעכט.

61 אונג האט תיקף צו רוק גישריבן אַז מען האט רעכטונג זייער ברויב דר האַלטן אונג

59 [נתן הקדוש ברוך הוא חכמה באשה יותר מבאיש]. ותאמר לו אשתו: שמעני, הנה תעינו עד כה, בחשכה התהלכנו, נתעה נא הלאה. ועתה קח נא את הנוצה וכתוב לו, כי עשה נעשה ככל אשר כתב, ונראה מה יהיו תוצאותיו. מסתמא יש בעיר איש, אשר שמו כשמך, ואולי הוא עשיר ממך, אלא שאינו מפורסם כל כך. [הלא כבראד אנחנו: גם כי יגור איש בבית עשר שנים – ולא ירע מי ומי השכנים]. ואולם כאשר יבואו המחותרים יצא הקול בעיר ויתפרסם הרבר ברבים, וישמע האיש וירע. [הן להפטר בלא כלום ... לאחרים].

60 ליתא.

61 וישב רב יודיל ויכתוב מכתב למחותן. וזה פשתגן (ה) הכתב: [שפעת

89 "לטעות", מן הפולנית, bladzic, ראה טוטשקאו עמ' 301 מס' 336.

59 (עמ' קמד) [נתן הקדוש ברוך הוא חכמה באשה יותר מבאיש. אשתו של רבי יודיל נתן זון חכמנית היתה וטובת לב היתה, והיתה עושה צדקה וחסד בכל עת והיתה משיאה יתומות עניות ועושה להן חופה בתופים ובמחולות ובשמחה גדולה כאילו הן בנותיה. והיתה מצטערת כל ימיה שלא זכתה לראות בנים עם בעלה. כיון שקרא לפניו את אגרת המחותרן אמרה ברוך שגלגל לידינו מצוה זו. אמר לה רבי יודיל עד מתי את מגבבת דברים עלי. יבוא עלי אם יודע אני לעשות כלום. אמרה לו יודיל הוי זהיר במעשיך שבמעשיך תלויות שתי נפשות מישראל, שמא אתה משתמט נמצאת עוקר שידוך מן העולם. אמר לה רבי יודיל יבוא עלי אם יש כאן לעשות כלום, הואיל שנכנסתי בטעות את מבקשת שאוסיף לטעות? אמרה לו הרבה טעינו והרבה נטעה, לבסוף יתבררו הדברים ויתפקקו הטעויות, ודאי יש כאן אדם ששמו כשמך ואפשר שהוא עשיר ממך אלא שאין מכירים אותו. [לא כבראד אנו שאין אדם מכיר את שכניו?] אבל כשיבואו המחותרנים לבראד ישמע אביה של הכלה ויעשה את שלו.

60 אמר לה יעורנו ה' שיפה אמרת. [אלא שאיני יודע מה לעשות. אמרה לו לעת עתה קח את הנוצה וכתוב למחותן שאתה מוכן לעשות החופה בזמנה. אם לא זכינו לראות בשמחת בנינו נשמח בשמחת אחרים].

61 (עמ' קמד) כתב רבי יודיל למחותן שפעת שלומים / מגבחי מרומים / על ראש מחותני / הלא הוא הרבני / בעל פיפיות / עומד לתלפיות / וכו'. וזאת

59 (עמ' שפג) נתן הקדוש ברוך הוא חכמה באשה יותר מבאיש. שרה דינה אשתו של רבי יודיל נתן זון חכמנית היא (מכאן ואילך כלשון מהדרות תרצ"א).

60 כלשון תרצ"א.

61 (עמ' שפג) נטל רבי יודיל את הנוצה וכתב לו למחותן שפעת שלומים ... (עמ' שפד וכו', כלשון מהדרות תרצ"א. קיבל רבי וואוי את מכתבו של רבי יודיל

מֵעַן מֵאֲכָט כִּשְׁבַת נַחֲמוּ דָעַם פֶּאָר שְׁפִיל
אוֹגַן עַל יוֹם הַרְבִּיעִי אִיו מֵעַן זִיךְ מְכִין צו
דֶר חוּפָה:

שלומים, מגבהי מרומים, על ראש
מחותני, הלא הוא הרבני, בעל פיפיות,
עומד לתלפיות וכו'. וזאת ליהודה
ויאמר, דורש כמין חומר, נעימות ימינו
קבלתי, וגם אני הואלתי, לעשות
הפורשפי"ל לתפארת, כמרומי באגרת,
וכו'."]

62 בקיצור מֵעַן אִיו אַרוֹס גְּפֶאָרְךָ פִּון
דָעַם חֲתָן צַד אוֹף דֶר חַתּוּנָה מִיט
אַיִן גְּרוֹסִין אוֹפְצִיג היינו מיט דְרִייסיג
קֶאָלִיס עֶסִין אוֹג דְרִייסיג בּוֹאָרִין מִיט
בְּרוֹטֶשְׁקֶס⁹⁰.

62 והמחותנים יצאו שמחים וטובי לב
בצבים ובכרכרות, ברכב ובסוסים, בכבוד
גדול מאד, ושלושים קרונות טעונים
מאכל ומשתה ובגדים, וישימו פניהם
עירה בראד,]

63 אוֹג דִּי מְחוּתָנִים זְעִינְךָ גִיבְלִיכֶן שְׁטִיִּין
עֲרֵךְ צְנוּיִיא מֵאֵל וַיִּיט פִּון דֶר שְׁטֵאט פִּון
כֹּלָה צַד אוֹג מֵעַן הָט אַרִיִּין גְּשִׁיקֶט אִיִּין
שְׁטִיפֶעט מִיט (עמ' 18) אִיִּין קְרִיב אַז פִּון
דֶרף מִשֵׁל צו ר' יודל נאטינזאן אָז מֵעַן
זַאל אַקְעִינְךָ פֶּאָרְךָ דִּי מְחוּתָנִים פִּון חַתָּן
צַד.

63 ויעמדו כערך שתי פרסאות רחוק
מן העיר. וישלח המחותן שליח ואגרת
שלומים בידו אל רב יודיל נתן זון, למען
יבוא עם אנשי שלומו לקבל את פני
החתן, [כאורח גוברין יהודאין].

90 ודוק, הואיל ובפתיחת הפרק (בתרצ"א) הושמט כל ענין ה"פורשפיל" המובא בנ ובמ
הרי מן ההכרח היה להעלימו מכאן ולהזכיר רק את החופה.

91 וזה תרגומו: בקיצור מצד החתן יצאו לחתונה עם פמליה גדולה היינו עם שלושים
תיבות של אוכל ושלושים עגלות עם סוסים. "קאליס" – מן הפולנית kolowy –

ליהודה ויאמר / דורש כמין חומר /
נעימות ימינו קבלתי / וגם אני הואלתי
/ לעשות את החופה לתפארת / ביום
שידובר באגרת / וכו'⁹⁰. וקיבל רבי וואוי
את מכתבו של רבי יודיל והכין כל צרכי
החופה ושלח אגרות לכל אוהביו ...
והחתן הסדיר דרשה גדולה בפלפול
עצום ובסכרא ישרה וכבר דרשתו שנונה
על לשונו, לא יבוש כי ידבר ביום
חתונתו.]

62 (עמ' קמו) יצאו המחותנים מרוהטין
בצבים ובכרכרות, ברכב ובסוסים, בכבוד
גדול מאד ונטלו עמהם בגדי סמוט
ואטלס, איש איש לפי כבודו ביחוד
הנשים. וקרונות הרבה טעונים מאכל
ומשתה היו נוסעים עמהם. וימכמה ... אך
היסופר במלים שיר במליצה ששון
ושמחה?⁹¹

63 כיון שהגיעו סמוך לבראד שלח לו
רבי וואוי לרבי יודיל נתן זון שיבוא עם
קרוביו להקביל פניו של החתן.

והכין כל צרכי החופה ושלח איגרות
לכל אוהביו ... וכבר הכין לו החתן
דרשה לדרוש לפני הקרואים בליל
חתונתו. וכבר היתה דרשתו שנונה על
לשונו, לא היה חסר אלא ליכנס לחופה.

62 (עמ' שפד) יצאו המחותנים לדרך
בארבעה קרונות מן המשובחים
שבקרונות מלבר כרכרה חדשה ושבה
הושיבו את חתן ואת אביו ואת אמו ואת
אחי אמו ואשתו שמיועדים היו להיות
שושבינים לחתן וכן זקן אחד דעתן
שהיה רבי וואוי מתייעץ עמו בענייני
(עמ' שפה) השידוך והיה מגיה את
מכתביו של החתן ... ומנגנים שלו.
ותיבות וסלים של מאכל ושל משתה היו
בכל קרון, וארגוים היו שם, ומלאים היו
בגדים של אנשים ושל נשים ... (עמ' שפו)
במליצה ששון ושמחה?⁹².

63 (עמ' שפו) כלשון תרצ"א.

עגלות (ראה גם סטוטשקאו, עמ' 87 מס' 115); "ברוטשקס" – מן הפולנית bryczka
עגלות (סטוטשקאו עמ' 115 מס' 173).

92 בתיאור מערכה זאת – יציאת המחותנים מרוהטין לבראד – חלו שינויים רבים בין
תרצ"א לתשי"ג.

64 נוא וויא פאלד דר פרויב איז אן גקומן צו ר' יודל נאטינוואן אזו הט זיה שון ר' יודל נאטינוואן גאר ניט גהאט מיט ווס אקעגין צו פארין ווארן ער הט דאך קיין קינד גהאט.

65 נוא בקיצור די מחותנים האבן דארטן גיווארט צוויי טאג אונ קיינר איז ניט גקומען צו אקעגין פארין:

66 בקיצור דר מחותן פון חתן צד מיט אלע מחותנים האבן גמוזט כחרפה אליין אריין פארן איז שטאט אריין אן פאראדי מיט גרוס עגמת נפש אונ האבן זיה אפ גנומן כמה סטאנציעס און דר מחותן פון חתן צד הט מיט גנומן אלע פרויבלדיך וואס ר' יודל נאטינוואן הט אים גהאט גשוגקט אונ איז מיט זיין אריקר גגאנגן צוא ר' יודל נאטינוואן.

67 אונ וויא ער איז גקומן צו ר' יודל נאטינוואן אזו הט אים ר' יודל נאטינוואן שלום גגעבן.

68 אזו פאלד האט אן גהוּבן דער מחותן פון חתן צד צו זאגין צו ר' יודל נאטינוואן וויא פאלט איר אוס אונז אזו איין עלבון אן צו טאן היות מיר ווארטן שון צוויי טאג בכדי מען זאל אקעגין פארן דעם חתן אזו וויא דער זוטן איז ואין קול ואין עונה?⁹⁴

64 ויהי כי בא המכתב ליד רב יודיל נתן זון, ולא ידע מה לעשות, כי איככה יצא לקבל את פני החתן, ובת אין לו? ולא ענה על המכתב מטוב ועד רע.

65 והמחותנים המתינו ובכליון עינים, יום-יומים, ואין בא אליהם, לקבל פניהם.

66 בקיצור, המחותנים באו העירה בלי שום קבלת כבוד, כחרפה ובכבושה ובעגמת נפש גדולה מאד. וישכרו להם בתים בבתי המלון וישבו שם. והמחותן אבי החתן לקח בידו את מכתבי רב יודיל נתן זון, אשר כתוב כתב אליו, וירד אל העיר, וישאל את אנשי המקום לבית רב יודיל נתן זון, ויראו את בית הגביר רב יודיל נתן זון, ויבוא שם.

67 והמחותן בא אל חדר רב יודיל פנימה, ורב יודיל מתעטף במלבוש עליון וישם את מצנפת עור הסובי"ל בראשו לילך לבית המדרש להתפלל מנחה. ויתן שלום לאורח וישאל אותו למבוקשו.

68 מיד נתמלא המחותן חרוץ-אף וכעס, ויצעק ער כי נעה המצנפת בראשו, ויאמר: איך מלאך לבך לעשות לנו עלבון גדול כזה? הנה זה שני ימים אנחנו מחכים לכם, ואין קול ואין עונה!

93 בתשי"ג הוכנסו שינויים רבים ונתוספו פרטים בקטעים אלה.

64 אמר רבי יודיל נתן זון מכתב שטות הוא היאך אני יוצא לקראת החתן ואין לי בשבילו (עמ' קמז) כלה? וכיון שעבר היום ... (עמ' קמז) ולמה לנו להתייחס על משפחה שכזו

65 עמד רבי וואוי יומים, בכבושת פנים ובכליון עינים, ואין בא אליהם, להקביל פניהם.

66 מה עשה, נטל את מכתביו של רבי יודיל נתן זון ובא לבראד ושאל לביתו של רבי יודיל נתן זון [מיד הראו לו את ביתו של רבי יודיל נתן זון].

67 נכנס ומצאו מתעטף במלבוש עליון ועומד לילך להתפלל מנחה נתן לו שלום והחזיר לו שלום. שאל רבי יודיל את האורח מה בקשתו?

68 מיד נתמלא רבי וואוי כעס ואמר מפני מה גרם לנו מעלתו בזיון גדול כזה ששני ימים אנו עומדים וממתינים לכם ואין אתם באים.

64 כלשון תרצי"א בשינויים רבים" (עמ' שפ"ש-שפ"ח).

65 (עמ' שפ"ח) עמד רבי וואוי בכבושת פנים ובפיך ברכים וברוח נכאה ובכליון עינים והיה צופה כארבע רוחות השמים שמא יבוא שליח או רץ ... [התחיל רבי וואוי מהרהר שמא טעה ביום החופה. הוציא את מכתביו ... ונמצאה הכרכרה עומדת פתאום בבראד].⁹⁴

66 (עמ' שפ"ח) שאל רבי וואוי היכן ביתו של רבי יודיל נתן זון. הביטו עליו בתמיהה, מי כאן אינו יודע היכן ביתו של רבי יודיל נתן זון ... (עמ' שפ"ט) מה בלבם של אחרים?⁹⁵

67 בא לו רבי וואוי אצל רבי יודיל נתן זון [ומצאו עומד ומחליף את מלבושו העליון שאותה שעה סמוך לתפילת מנחה היה ולבש בגד מיוחד לתפילה. הביט רבי יודיל באורח ... להתפלל] שאל רבי יודיל את האורח מה בקשתו?⁹⁶

68 נתמלא רבי וואוי עברה ... כלשון תרצי"א.

94 גם בקטע זה הוכאו שינויים רבים בין תרצי"א לתשי"ג. השוה עמ' שפ"ח-שפ"ט בתשי"ג לעמ' קמז בתרצי"א.

95 כל הקטע הזה נתוסף בתשי"ג.

96 ודוק, שבכל התיאור ה"מתוקן" אין ר' יודיל נותן שלום לאורחו. הלא דבר תמוה הוא? כלשון מלכים א, יח, כו.

69 אַזו רופט זיך אָן ר' יודיל נאטינזאהן קאַנט איר מיד דען⁹⁸.

69 ויאמר לו רב יודיל נתן זון: (מה עמ' 409) תצעק אלי? הלא לא מכיר אנכי לך מתמול שלשום.

70 אַזו קוקט אים אָן רעכט דר מחותן פון דעם חתן אונ זאָגט גיין איד קאן אייד גאר ניט.

70 וישם המחותר עיניו בו ויאמר: אכן צדקתם ממני, באמת לא ראיתי את מעלתו בלתי עתה. [וירגז תחתיו ולא ידע לשית עצות כנפשו].

71 נאך דעם איו גגענגן דר מחותן פון דעם חתן און האט ארוס גנומן דיא בריבלעך ווס ר' יודיל נאטינזאהן האט גיהאט גשוקט צו דעם מחותן פון דעם חתן היינו דאק [צ"ל דאס] ערשטע בריבל ווס ער הט גהאט גשוקט בשעת ער הט מקבל גוועזן די משלוח מנות צו דר כלה וגם דס אנדרי בריבל בשעת ער האט גהאט גשוקט משלוח מנות קודם פסח צום חתן וגם דאס דריטע בריבל ווס ער האט מקבל (עמ' 19) גוועזן דס איגרת אַז מען זאל מאכן איין פארשפיל⁹⁹.

71 ויוציא את המכתבים, אשר כתב אליו רב יודיל נתן זון, [וירא רב יודיל נתן זון את המכתבים]

72 אַזו הט זיך אָן גרופן ר' יודיל נאטינזאהן די אַלע בריבלעך זענין אמת¹⁰⁰.

72 ויאמר: המכתבים מכתבי המה, אשר אנכי כתבתי אותם אל מעלתו,

69 אמר לו מפני מה צועק מעלתו כנגדי והרי אינו מכיר אותי.

70 זקף רבי וואוי עיניו בתמיהה ואמר באמת לא ראיתי את מעלתו אלא היום.

71 עמד והוציא את מכתביו.

72 אמר רבי יודיל המכתבים מכתבי הם ואני כתבתי אותם [אמר לו הייתי שחוק ולעג למעלתו? אמר לו חס ושלום, אלא מעשה שהיה כך היה.

69 הביט בו רבי יודיל נתן זון ואמר איני יודע מה מעלתו סח. מי אתם שאתם ממתנינים לי ומה אותו הבויון שאני גרמתי לכם? הגביה רבי וואוי קולו וצעק. מה פירוש אינו מבין מה אני סח. לא די שלא באתם אלא אפילו שליח לא שלחתם. אמר רבי יודיל נתן זון על שום מה צריך הייתי לבוא או לשלוח שליח? הלא איני מכיר את מעלתו וכמדומה אני שלא ראיתיו עד עכשיו.

70 זקף רבי וואוי עיניו והשקיף על רבי יודיל ואמר, באמת לא ראיתי את מעלתו אלא היום...

71 הוציא רבי וואוי תכריך של (עמ' שצ) מכתבים והניחם לפני רבי יודיל.

72 השקיף עליהם רבי יודיל נתן זון ואמר, המכתבים מכתבי הם ואני כתבתי אותם. [אמר רבי וואוי הייתי שחוק ולעג למעלתו? אמר ר' יודיל נתן זון חס ושלום אלא מעשה שהיה כך היה].

המנות לכלה, וגם את המכתב האחר ששלח בשעה ששיגר לחתן את משלוח המנות קודם הפסח וגם המכתב השלישי שקיבל את האיגרת שיש לעשות פארשפיל. 100 וזה תרגומו: ענה ר' יודיל נתנוון כל המכתבים הינם אמת.

98 וזה תרגומו: או השיב ר' יודיל נתנוון המכיר אתה אותי בכלל? 99 וזה תרגומו: אחר כך הלך המחותר מצד החתן והוציא את המכתבים ששלח ר' יודיל נתנוון למחותן מצד החתן היינו המכתב הראשון ששיגר בשעה שקיבל את משלוח

73 ווארן איד האב מיר גטראכט מן הסתם איו דס גיט קיין לוגין אז איינר ווס ער היסט אזו ווי איד הט זיד בונדאי גמוקסט מיט אייד משרד זיין נאר יענר איו אופר גיט מפורסים אזו וועט איר נאך יענס גיט קאנן אפ זוכן אזו האב איד נאך אינגמיסטן גטאן פדי יענר זאל גינאר ווערין אונ זאל זיד מעלדין¹⁰¹.

74 אפר איד אליין בין גאר נישט אייער מחותן ווארין איד האב נאך קיין קונדן גיט:

75 בקיצור דער מחותן פון חתן איו גבליקן שטיין אונ גרוס עגמת נפש.

76 אזו הט זיד אן גרופן ר' יודל נאטינאן קוקט מיט מיר אונ בית המדרש אריין טאמער וועט איר אים דארטן דר קענין:

77 בקיצור ר' יודל מיט דעם מחותן של החתן זענען גגאנגן אין בית המדרש אריין אחר התפלה אז דער עולם איו זיד שון צו גאנגן אזו הט ער גזעהן אז אין בית המדרש איו גווען איין פאזונדן שטיבל אונ אין דעם שטיבל יצט דארט איו יוד און לערינגט דארטן איו איין גמרא¹⁰².

78 אזו הט גזאגט דר מחותן צו ר' יודל נאטינאן אט דער איו מיין מחותן ווס ער יצט אפר דר גמרא¹⁰⁴.

73 כי אמרתי בלבי: מסתמא איש אשר שמו כשמי בא בקשורי החיתון עם כבודו, והאיש מזור ליושבי העיר ולא ימצאו אותו, על כן עשיתי מה שעשיתי, [לבל יבוטל הקשר]. כי אמרתי: ימים יבואו ויודע שמו ומקומו.

74 ואני איני מחותנכם, ואנכי הולך ערירי, אין לי בת:

75 כשמוע המחותן את דברי רב יודיל, עמד וכאבן דומם ולא יכול להוציא הגה מפיו מעגמת נפש.

76 ויאמר לו רב יודיל נתן זון: [מילא, הן כבודו כבר טרח ובא לכאן, הנה הגיע זמן תפלה של מנחה] יבוא נא כבודו עמי לבית המדרש, אולי תמצאו שם את המחותן אשר תבקשו. [חסל ספור המחבר ... ובלשונו אין מלה].

77 פרק כב. "עשיר ורש נפגשו". בקיצור, רב יודיל נתן זון והמחותן באו לבית המדרש, והמחותן הלך אחר הגביר אל כותל המזרח, למצוא שם את מחותנו ויפן כה וכה וירא כי אין המחותן, הש"ץ ירד לפני התיבה ... לשוא ישא עין! ויהי כצאת העם והנה ראה המחותן, כי בפנה מאחורי התנור איש [ומדיו קרועים] קורא בספר.

78 ויאמר המחותן לרב יודיל נתן זון: הנה הוא זה:

73 כלשון תרצי"א (בשינויים קלים).

73 מעשה שקיבלתי מנות בפורים ולא ידעתי מי שלח לי ושאלתי שמא יש אדם אחר ששמו כשמי ולא היה אדם יודע]. אמרתי לעת עתה אלך ואחזיר מנות (עמ' קמח) ואכתוב מכתבים עד שיבוא בעל המנות ויגבה את שלו. [אמר לו מי הזקיקו לכך? אמר לו ראיתי שאין מחותנכם יודע והייתי מתיירא שמא מתוך כך השירוך בטל].

74 כלשון תרצי"א (בשינויים קלים).

74 אבל אני איני מחותנכם, ואפילו הייתי מבקש להתחתן איני יכול שאין לי בנים [מי יסיר ... שאין לי בנים].

75 כלשון תרצי"א.

75 הניח רבי וואוי ידיו על ראשו ועמד בפחי נפש.

76 כלשון תרצי"א.

76 אמר לו רבי יודיל בין כך ובין כך הגיע זמן מנחה נלך לבית המדרש שמא ימצא שם את מחותנו.

77 כלשון תרצי"א¹⁰³.

77 נכנסו לבית המדרש [ועלו למזרח ולא מצא שם את מחותנו. פנה אילך ואילך ולא מצאו]. הציץ רבי וואוי אחורי התנור וראה כרמות אדם יושב וקורא בספר [ובגדיו קרועים וכובעו קרוע וכרסו נופלת ופניו כפני עשרה מתענים].

78 כלשון תרצי"א.

78 צעק רבי וואוי ביללה זהו.

102 וזה תרגומו: בקיצור ר' יודיל עם המחותן מצד החתן הלכו לבית המדרש אחר התפילה כשהעולם התפור או ראה שבבית המדרש היה חדר מיוחד ובחדר ההוא יושב יהודי אחד ולומר שם גמרא.

103 בתשי"ז: "וכרסו נפלה" במקום "וכרסו נופלת" שבתרצי"א.

104 זה תרגומו: אז אמר המחותן לרבי יודיל נתנון הנה זה מחותני שיושב על הגמרא.

101 וזה תרגומו: מפני שחשבתי מן הסתם אין זה שקר שאחד ששמו כשמי בוודאי נשתדך אתכם רק שההוא אינו מפורסם על כן לא תוכלו למצוא אותו, לכן בכוונה עשיתי כדי שיוודע לההוא ויפיע.

79 אזו הַט גְּזָאָגְט ר' יודיל צו אַים גַּייט צו אַים צו במתן ובנחת בכדי עַר זָאל נִיט מבוּיִש וְעַרְיָן¹⁰⁵.

80 נוא בקיצור דַר מחותן אִיז צו גְּזָאָגְט און וויא פֿאַלד דַר מחותן פון דַר כלה הַט דַר זְעֵהן זַיִן מחותן של החתן אזו הַט עַר זַיִך אױף גְּהױבֵן אונ הַט אום גְּזַעבֵן שְׁלוֹם אונ הַט זַיִך זַיִךר מִיט אַים גְּוִיטְעט¹⁰⁶ אונ הַאט צו אום גְּזָאָגְט ווי דַר זַיִסן אִיז היינו וואס מֵאכְט אַיר גויטס וכדומה.

81 אזו רופט זַיִך אָן דַר מחותן של הכלה וויא פֿאַלט אַיר אױס זַיִך (עמ' 20) מחייב צו זַיִן צוועלף אלף ארומים אַיך זְעֵה דָאך אַז מְען קָאן אַיך אַפֿילו גָאר נִיט אִין שְׁטאַט אונ אַזְעלְכֵר נױס אִיז זַיִך מתחייב צוועליף אלף ארומים דַר הַט אִיין גְּרוֹסן שם פֿאַר אִיין גְּרוֹסן עושר¹⁰⁷.

82 אזו רופט זַיִך אָן דַר מחותן של הכלה זָאָרְגְט נִיט מִיין לִיבֵר מחותן עַס וועט ב"ה אַלץ דַרעכט זַיִן נָאר אָבֵר פֿר דַר האַנט דָס הייסט אַיידֵר מִיר וועלִין אָן הייבֵן עֶפֶיס צו טָאן אזו פֿעט אַיך אַיידֵר צו מִיר אױף אִיין נָאכְט מָאל און הַט אַים גְּזַעבֵן עַר זָאל דַר ווייל אַביסעל וואַרְטֵן ביז וואַנן עַר וועט לױפֵן אַהיים בכדי מוֹדִיעַ צו זַיִן דַרעם ווייב בכדי זַיא זָאל זַיִך מכִין זַיִן אױף אִיין נָאכְט מָאל:

79 ויאמר לו רב יודיל: יגש נא כבודו אליו בנחת ובמתינות.

80 ויגש אליו המחותר. ויהי בראות המחותר אבי הכלה את המחותר אבי החתן, ויקם ויתן לו שלום, וישמח לקראתו מאד, וישאל לו כדרך העולם: מה שלומכם ושלום אנשי ביתכם, ואחרון אחרון חביב – שלום החתן שיחי?¹⁰⁵.

81 ויאמר אבי החתן (עמ' 410) אל אבי הכלה: איך מלאך לבך להתחייב י"ב אלף ארומים נדוניה לבתך, והנה ראה ראיתי, כי אין איש בעיר יודע ומכיר אותך, ווגם הכרת פניך ענתה בך היום, כי אין בידך מאומה.¹⁰⁶

82 ויאמר אבי הכלה: אל נא תראג, מחותני אהובי! אם ירצה ה', הכל יבוא על מקומו בשלום. אך טרם נדבר דבר, יואל-נא מעלתו אלי היום לאכול עמי לחם. ויבקש אותו להמתין עד אשר ירוץ לביתו ויודיע לאשתו למען תכין סעודת הערב. וזה חסיד מרים ברך ... להטריף למחותן טרף.¹⁰⁷

79 אמר לו רבי יודיל נתן זון מתן מתן. 79 כלשון תרצ"א.

80 תלה אותו חסיד עיניו וראה את רבי וואוי מחותנו, מיד קם כנגדו ונתן לו שלום ושמח עמו שמחה גדולה, ולא זו מחבבו עד ששאלו לשלמו, לא זו מחבבו עד ששאלו לשלמו של החתן.

81 נתמלא רבי וואוי חימה וצעק אוי לך קבצן שאפילו בגד על כתפיך אין לך ואתה מבטיח יוד בית אלף ארומים לבתך.

82 אמר לו רבי יודיל נאמן עלי הקדוש ברוך הוא לקיים את הבטחתי. [אמר לו כמה עו פנים אתה שאתה עומד דל וריק ועדיין עזות עמך] אמר לו בחייד מחותן המתן לי עד שאודיע לביתי שיתקיני סעודה לכבודך. [נסתכל רבי יודיל נתן זון בפניו של רבי יודיל חסיד (עמ' קמט) ואמר בלבו אותו מחותן אני מכיר. אראה בנחמה אם לא בא אצלי כפורים וכשנתתי לו חזר ותבע. היה תמיה שתי תמיהות שדבר כזה נזכר לו ושבטלן כזה יערים].

107 וזה תרגומו: אז השיב המחותר של הכלה [צ"ל של החתן] איך עלה על לבך להתחייב י"ב אלף ארומים ואני רואה שאכן אין מכירים אותך בכלל בעיר ומי שמתחייב י"ב אלף ארומים יהא לו שם כעשיר גדול. הטרמינולוגיה של נ עשויה להטעות ועל כן משתמש עגנון כאן במינוח "אבי החתן" ו"אבי הכלה".

105 וזה תרגומו: וכן אמר ר' יודיל אליו גש אליו (במתן) במתינות ובנחת כדי שלא יהיה מבוויש.

106 מן הפולנית witac – לקבל פנים, להסביר פנים, ראה סטוטשקאו, "וויטעווען זיך", עמ' 631 מס' 556.

83 בקיצור דר מחותן איו דר ווייל גבלין ווארטן אין בית המדרש אונ דר מחותן של הכלה איו גישוינד אהיים גלאפן בכדי ער זאל מודיע זיין דעם ווייב.

84 אונ ווי פאלד ער האט מודיע גווען זיין ווייב אזו איו דס ווייב גישוינד גלאפן צום אפטיר צדיק אונ הט אום אלוונג דר ציילט.

85 אזו הט איר דר אפטיר גואגט זארגט גאר ניט גאט וועט העלפן גאר גייט גשווינד אונ שיקט קולון איין עוף אונ מאכט אוף אייער מחותן איין נאכט מאל: 86 בקיצור די מחותנתת איו¹⁰⁸ גשווינד צו ריק גלאפן אונ הט גשוקט די כלה קולן איין האן בכדי זי זאל מאכן פו דעם מחותן איין נאכט מאל:

87 בקיצור ווי די כלה איו גשווינד גלאפן מיט דעם האן צום שוחט אונ פו הייליגנס ווס זיא הט זיך גאיילט אזו הט זי ניט רעכט גוט צו גבונדן דעם האן אזו הט זיך דר האן אוף דעם וועק אוס גריסן פון איר אונ איו אנוועק גפלוגן איפר די פלוט¹¹² אונ די כלה הט גוואלט זיך

108 כלשון מ בחילופים סגנוניים.

83 והמחותן אבי החתן עמד בבית המדרש, [משתאה ומחריש לדעת], והמחותן אבי הכלה הודיע לאשתו וכי בא המחותן ועוד מעט ויבוא לאכול עמהם לחם] ותשמח האשה מאד ... כי בשם קדשו בטחננו].

84 [וכראות האשה כי אין מענה בפיו, ותקח את המטפחת ותתעלה], ותרוץ לבית הצדיק ותספר לו מכל.

85 ויאמר לה הרב: אל נא תדאגי, ה' יושיעו! אך מהרי וקחי עוף ושלחי אל השוחט לשחוט והכיני למחותן סעודת הערב.

86 [ותשמע האשה, ומגודל בטחונה ברברי הצדיק לא יספה לשאול עוד כדרך הנשים], ותרום פעמי רגליה ותשב לביתה, [ותקח את התרנגול אשר עמד על משמרתו לעורר ישנים לעבודת הבורא],¹¹¹ ותשלח את בתה הכלה לשחוט אותו כדת, למען עשות למחותן ארוחת ערב. [ותקח הכלה את התרנגול ותשאהו בחיקה ותרוץ לבית המטבחים, חסל ... לבית המטבחים].

87 (עמ' 411) פרק כג. "הנותן לשכוי בינה". היא הולכת לבית המטבחים, ובלכתה תחליק בידה את כרבות התרנגול ... ופרח.¹¹¹ (עמ' 412) פרק כד. "לגבר אשר דרכו נסתרה", והתרנגול נמלט מידה, כי לא נתנה הנערה רעתה לקשור כרעיו כראוי. ויברח התרנגול

109 בתשיג' הושמטו התיבות "ועמדה לקבל פני מחותנה" אחרי התיבות "בלי עין הרע".

110 צריד להיות "איו" במקום "אין".

111 מוטיב זה של התרנגול חסר בנ שלפנינו. כמ ובמהדורות המאוחרות מוזהה התרנגול בראשית היצירה, כמ בעמ' 75, בתרצי"א בעמ' ט-י ובתשיג' בעמ' ז. על

83 רץ רבי יודיל חסיד לביתו ובישר לאשתו ולבנותיו שהמחותן בא לעיר. וכיון ששמעו כך שמחו שמחה גדולה ... כי בשם קדשו בטחננו.¹⁰⁸

84 מה עשתה פרומיט, נתעטפה במטפחתה והלכה אצל הרב הצדיק מאפטא וסיפרה לו כל הענין.

85 אמר לה הרב יש לך עוף. צאי והתקיני לו סעודה למחותן.

86 הלכה ונטלה את התרנגול [שהיה מעורר את בעלה לעבודת הבורא] ואמרה לכלה צאי ושחטי את התרנגול ואעשה (עמ' קג) סעודה למחותן.

87 והכלה כלה נאה קלת הרגלים רצה עם העוף לבית המטבחים. [פרק י "הנותן לשכוי בינה / לגבר אשר דרכו נסתרה". נטלה פסיל ... (עמ' קנב) ווקף כנפיו וברח] הקיצור בשעה שפשטה פסילי את שתי זרועותיה לגעור ברוחות הרעות נוקף רבי זרח ונמלט על עצמו. מי גרם שיברח התרנגול ולא תשחט

המוטיב הזה ראה ב' קורצוויל, מסות על סיפורי ש"י עגנון, ירושלים 1962, עמ' 207 ובאנד עמ' 174-175. וראה עוד להלן נספח ג סעיף 2.

112 "גדר", מן הפולנית plot, ראה סטוטשקאו, עמ' 100 מס' 140.

113 אין תוכן פרק כג שבמ מצוי בנ, כלומר השיחה בין פרומיט והתרנגול בעת החליקה את הכרבות נעדרת בנ. סצינה זאת חוזרת בכל המהדורות המאוחרות.

אֲרִיבֵר דְרֵאפֵן אִיבֵר דִּי פְלוֹט אַזוּ הָט זִיא
זִיד זִיעֵר צו רִיסֵן דָּס קְלִידוֹל מִיט דָּעם
הַעֲמֵר:

לנפשו ויתחבא מאחורי הגדר. וכאשר
ראתה זאת הכלה, ספקה כף אל ברך
ותזעק מרה: ... יום מותי.] אחרי כן
התאוששה ותשם רגלה כאילה, ותרץ
בבהלה, לרדוף אחרי הגבר, והנה שוד
ושבר, כי בעברה את הגדר נקרעה
שמלה ואדר, ונתעמוד ותקלל ...
ותתמהמה עד בוש.]

88 בקיצור איר מוטר הט גזעהו אז זי
קומט ניט צו רייק (עמ' 21) מיט דעם האן
אזו הט זיא נאך גשוקט די אנדרע בתולה
אונ דר נאך די דריטע בתולה אין דר נאך
אין אליין אוך גלאפן צום שוחט קורץ
זייא זענען אלע פיר נאך גלאפען דעם
האן אונ עס איז אום מיגלך צו חאפן¹¹⁴.

88 ויהי כראות אמה, כי לא שבה עוד
עם התרנגול, ותשלח את אחותה השניה
אחריה, [ותרץ ... על לבה.] ויהי כי לא
שבה גם היא, ותשלח אמן אחריה גם את
הצעירה. [ותבוא ... ותשב עמהן ותבך,]
ויהי כי לא שבה גם הצעירה, ותקח האם
את המטפחת ותתכס, ותרץ לבית
המטבחים, [לדעת ... (עמ' 413) מרחוק,]
ותרדופנה ארבעתן אחריה, וירא על
כנפי רוח] ואין משיג אותו.

89 קורץ דר האן איז אריין פאר נאכט צו
אין איין הייל אריין¹¹⁴.

89 והן רודפות אחרי התרנגול] והתר-
נגול נמלט אל אחת המערות.

אותו? קלות דעת שהיתה בה שלא
קשרה כרעיו כראוי. אילו היו כופתין
אותו תחילה לא היה נמלט, עכשיו שלא
כפתו אותו נמלט. וכיון שנמלט ברח
וכיון שברח נתחבא מאחורי הגדר [ספקה
... (עמ' קנג) הוא יודע צערה של פסילין]
לא היו רגעים מועטים עד שנתחזקה
פסילי והתחילה רצה אחרי התרנגול
לבקשו, נתחזקה שמלתה בסירי הגדר
ונקרעה. [היתה פסילי מתביישת ... כי
טוב לי מותי.]

88 כשראתה פרומיט שפסילי לא חזרה
שלחה אחריה את בלומה אחותה, [רצה
בלומה (עמ' קנד) ... ובכתה עמה]
כשראתה פרומיט אמן שאף בלומה לא
חזרה שלחה אחריהן את גיטלי הצעירה
[מצאה ... (עמ' קנה) ובכתה עמהן]
הקיצור כך שלחה פרומיט את שלש
בנותיה [את פסילי לשחוט את העוף ואת
בלומה לורז את פסילי ואת גיטלי
להחזיר את שתיהן] [ופרומיט עומרת ...
(עמ' קנו) הוא שר] באותה שעה עזבה
פרומיט את האש ואת הסיר והלכה
לבקש את בנותיה. [רצה פרומיט ... אנה
ברח?] קומנה ונסובכה בשדה ונבקש את
התרנגול. [איך נמלטת ... (עמ' קנז) כיון
שעמדו לתפסו נשא את כנפיו ... אילך
ואילך]

89 (עמ' קנז) עד שנתחבא במערה.

89 (עמ' שצז) לבסוף נכנס למערה
ונתחבא שם.

115 בתשיג אחרי המשפט "מהרו בנותי ונבקשה אותו" (עמ' שצז) ובתריצא עמ' קנז)
נתוסף קטע המשתעשע בפריחתו של התרנגול באוויר. השווה עם המקביל
בתריצא.

116 וזה תרגומו: בקיצור התרנגול נכנס לקראת ערב אל תוך מערה אחת.

114 וזה תרגומו: בקיצור אמה ראתה שאין היא חוזרת עם התרנגול אז שלחה אחריה
את הבתולה [הבת] השניה ואחר כך את הבתולה [הבת] השלישית ואחר כך רצה היא
עצמה לשחוט. בקיצור רדפו הארבע אחר התרנגול ואי אפשר לתפשו.

90 אין דיא מחותנתתי מיט אלע רייא בתולות זענען נאך גלאפן אין דר הייל אריין און האבן דארטן גזעקן וויא עס ברענט דארטן איין אוצר¹¹⁷.

90 ותרוצנה אחריו ותבאנה אל המערה. ויהי כי באו אל המערה, והנה אש מתלקחת, ובתוך האש פטרה זורחת, גם ישפה ולשם, כקשת בענן אחר הגשם, וכאגלי מטר בין עפאים, כן נטפי הפנינים מעשה חלאים, בין ספיר וברולח וזהב הטוב, דיגרי פו ואדומים לרוב, וברק הכתם ואבניחן, כלובן השלג, כמגדל השן. וישמו הנשים ידיהן על עיניהן, לבל יכה אותן הזוהר בנוגה תפארתו.]

91 קארץ זיי האבן אן גהאבן אלע פיר צוא ראטינען דעם אוצר און האבן אריין גנמזן דעם אוצר קורץ זייא האבן אריין גנמזן דעם אוצר אין די פארטיכר און אין קלידלך און אין די העמדר ביז וואגן זיי האבן פאר גנמזן דעם אוצר אין גאנצן אין האבן אום פר דוויגיט¹¹⁸ מיט גרוס מוא ביז אהיים¹¹⁹.

92 פרק כה. "בתולה נשאת". ותקח המחותנת אשת החסיד סיגר מלא אדומים, ותרץ לבתי-המלון אשר שם המחותנים ותאמר לבעל-המלון: יהודים! הנה אנכי נותנת לכם לעת-עתה את הדיגרים האלה בתורת משכון, ואתם שימו לפני מחותני מאכל ומשתה, ויאכלו וישתו ככל אות נפשם, ואנכי אשלם לכם במיטב כספי (עמ' 414) וכראות בעל-המלון את הזהב הרב ההוא ... ומטפחת יקרה בראשה.]

92 דר נאך הט אריין גנמזן די מחותנתתי אין איין פארטיך אריין פול דענדלעך און איז גלאפן אין דיא גאספידים אריין ווי דיא מחותנים זענען איין גשטאנען און הט גאגט צו דעם בעל הבית איד גיב אייד דר ווייל די דענדלעך במשכון און איר זאלט שאפן פאר מיינע מחותנים עסין און טרונקן היינו אלער לייא גטראנקן ווס זענד וועט פר לאנגן און איד וועל אייד אלוונג צאלן במיטב.

93 דער נאך איז זיא ארייך גלאפן צום אפטיר צדיק און הט אום אלץ דר ציילט.

117 וזה תרגומו: והמחותנת עם שלוש הבתולות (הנערות) רדפו אחריו לתוך המערה וראו שם איך בוער שם אוצר.

118 להרים, למשוך, לשאת משא - על פי הפולנית dzwigac.

90 כיון שהגיעו לפתחה של המערה ראו כמין אש מתלקחת בתוכה. (התחילה פסילי ... מעלה עשן) נשאו עיניהן וראו שהאש אינה אש אלא אוצר (של דיגרי זהב ואבנים טובות ומרגליות מתנוצצים שם. עמדו כולן ... הכל מידו יתברך).

91 מה עשו עמדו ומילאו סיגריהן דיגרי זהב ואבנים טובות ומרגליות ורצו לביתן. (בוא וראה ... (עמ' קנח) ואחרית רשעים נכרתה.)

92 (עמ' קנח) פרק יא "בתולה נשאת". מה עשתה פרומיט? נטלה סיגר מלא אדומים והלכה לאכסניא שהיה המחותן מתאכסן בה וזרקתם לפני בעל האכסניא ואמרה טול כל כסף וזהב שיש כאן ותן כל מיני מאכלים טובים ומשקאות טובים למחותני שיאכלו וישתו. (אחי ורעי כמה נאה קולם של דיגרי זהב בשעה שהם מתגלגלים בשופי כזה ... (עמ' קנט) והלבישה אותה שיראים.)

93 עמדה פרומיט ורצה לביתו של הרב הקדוש מאפטא וסיפרה לו כל המאורע (והוא בענותנותו הגדולה שמע ואמר איי איי כאדם תמיה על דבר).

90 כלשון תרציא (בשינויים).

91 כלשון תרציא (בשינויים קלים).

92 (עמ' שצט) פרק יא "בתולה נישאת", כלשון מהדורת תרציא (בשינויים).

93 כלשון תרציא (בשינוי קל).

119 וזה תרגומו: בקיצור הארבע התחילו להציל את האוצר ואספו את האוצר בקיצור צררו את האוצר בסיגרים, בשמלות ובכותנות עד שכניסו את כולו ומשכו אותו בעמל רב הביתה.

94 אַזוֹ הָט רָעַר אַפְטִיר גְּהֵיִסֵן אַז בֵּיִדְע
צָדִירִים זָאָלֶען אַיִן לֵיִיגֵן בֵּיִיא אום דָּעם
גָּדוּ.

95 קוֹרָץ מָעַן הָט בֵּיִים אַפְטִיר צָדִיר אַיִן
גְּלֵיִגֵט עֲשִׂירִים וָאַרְבַּעַה אֶלֶף אַרְוּמִים אֹיג
מָעַן הָט אָפּ גְּלֵיִגֵט דִּי חַתּוּנָה אֶלֶף אַכְט
טָעג שְׁפָעֶטֶר אֹיג מָעַן הָאָט הָעֲרָשֶׁט אָן
גְּהוּבֵן צו שְׁנָדֵן סוּחֹרָה בְּעֵט צֵיִג עֲבוּר
הַכְּלָה.¹²⁰

94 [ושפתי צדיק ישחקו שחוקיקודש]
ויצו כי שני הצדירים ישלישו בידו את
הנרונה.

95 ויעשו כדבר הרב, וישלישו את
הנרונה בידו, עשרים וארבעה אלף
ארומים. וידחו את יום החופה למועד
אשר יהיו כל בגדי הכלה מוכנים, כרת
בנות הקצינים. [והקול ... ריח נוחח].

96 והחתונה היתה כרת משה וישראל,
ברוב פאר והדר, [בתופים ובמחולות ...
(עמ' 416) סעודה גנובה].

97 (עמ' 416) והחסיד זכה להוציא גם
את שתי בנותיו הצעירות, [כמאמר
הבריות: חתונה גוררת חתונה ... ועלו
לארץ הקדושה לאור באור החיים. וכמה
שנים קודם לעלייתו היו עיניו קשורות
במטפחת, כי לא רצה ליהנות עוד מחוץ
לארץ ... וכתב מכתבים ברוח הקודש.
תמו דברי המחבר ... וישלח לנו מלך
המשיח אמן].

120 וזה תרגומו: בקיצור השלישו בידי הרב מאפטא עשרים וארבעה אלף ארומים ודחו
את החתונה לשבוע ימים ואז רק התחילו לגזור ברים לכלי לבן עבור הכלה.
121 על ההרחבות בפרשת "החכם הירושלמי" וב"שירת האותיות" עיין במאמרו המאלף
והמחדש של טוכנר, בספרו הנ"ל (לעיל הערה 5) עמ' 50-61 ובעיקר בעמ' 55-58.
לאור דבריו אלה של טוכנר יש, לדעתי, לשוב ולברוק מחדש את השינויים שחלו
בכתי "שירת האותיות" גופם בין תרצי"א לתשי"ג כי רבים ומשמעותיים הם.
122 וזה תרגומו: בקיצור היתה חתונה עליוה מאד.

94 לבסוף ציוה אותו צדיק ששני
הצדירים ישלישו בידו כסף הנרונה.

95 לא יצתה שעה קלה עד שבאו שני
המחותנים, המחותן רבי יודיל והמחותן
רבי וואוי והשלישו בידו הקדושה כל
אותה הנרונה עשרים וארבעה אלף
ארומים זה השליש שנים עשר אלף
ארומים וזה השליש שנים עשר אלף
ארומים [מה עשה אותו צדיק? ... ודבר
ה' יקום לעולם]. אמר לו הרב לרבי וואוי
מחותן לעת עתה חזור לביתך עם החתן
ועם כל המחותנים ואם ירצה השם
כשיהיו כל בגדי הכלה מוכנים תחזור
לכאן. [נטלו רשות ... (עמ' קס) היתה
אורה] [באותה שעה עמדו כל חייטי
בראד ותפרו בגדים הרבה ... (עמ' קעא)
זה מזה לעולם].

96 הקיצור החתן והכלה עמדו תחת
החופה והשמחה גדולה והולכת ומה
נספר ... (עמ' ריח) עכשיו נחזור אצל
רבי יודיל].

97 (עמ' ריח) הקיצור רבי יודיל השיא
את פסילי בתו וזכה להוציא אף את
כלומה ואת גיטלי [כמו שאומרים חתונה
גוררת חתונה, ... ובסוף ימיהם זכו
לעלות לארץ הקדושה לאור באור
החיים ... (עמ' ריט) וכמה שנים קודם
עלייתו של רבי יודיל לארץ ישראל היו
עיניו קשורות במטפחת לפי שלא רצה
ליהנות בעיניו מחוץ לארץ ... וכתב
מכתבים ברוח הקודש ... וישלח לנו
המלך המשיח אמן].

94 כלשון תרצי"א.

95 (עמ' שצט-תי) כלשון תרצי"א
(בהוספות)¹²¹.

96 (עמ' תי) כלשון תרצי"א. (עמ' תי-
תסח) כשינויים ובהוספות¹²³.

97 (עמ' תסח) הקיצור רבי יודיל זכה
להשיא את פסילי וזכה והוציא אף את
כלומה ואף את גיטלי הוציא [הוא
שואמרים חתונה גוררת חתונה ...] (עמ'
תסח-תע) כלשון תרצי"א (בהוספות
ושינויים).

123 להוראת הקטע שנתוסף בתשי"ג ראה אצל טוכנר הנ"ל, עמ' 53.

124 וזה תרגומו: בקיצור כבר היה לו במה להשיא את שתי הבנות (הבנות) האחרות
גם כעשירות גדולה ואחר כל אלה נשארה לו עשירות גדולה, זה המעשה הנורא
השלישי שפעל הצדיק מאפטא.

ההיבטים המשותפים, ולרוב הזהים במפתיע, לנ ולמ ניכרים וכולטים בבהירות יתרה על ידי ההתבוננות בשני הטורים הראשונים של הטבלה דלעיל. עריכת הקטעים והצגתם בצורה זו מבודדת את סיפור המסגרת הגרעיני – המעשיה על ר' יודיל ובנותיו – ומציבה אותו כיצירה מסויגת בעלת ניסוח יידי מקורי ותרגומו־עיבודו העברי. כפועל יוצא מתבלטות כל נקודות־המוקד במ בהן פותחו, נתוספו או שונו מרכיבים מן ובהן נשתבצו סיפורי־משנה לראשונה¹²⁵. יתרה מזו, אנו סבורים, שעומת סיפור התבנית כפי שהוא מתגלם כמו הסיפור המקורי בן אינו מותיר צל של ספק שקטעים רבים במ (ובעקבותיו תרצ"א ותשי"ג) אינם אלא תרגומים ישירים לעברית מהסיפור היידי¹²⁶.

בראש ובראשונה יש לציין שבשתי המעשיות פועלות אותן הדמויות המרכזיות והן: ר' יודיל נתנון העני מבראד, אשתו, שלוש בנותיהם, המחותן, החתן, ר' יודיל נתנון הגביר ואשתו, ועל כולן הרב מאפטא¹²⁷. בשתי היצירות נשארים אשתו של ר' יודיל, בנותיהם, המחותן, החתן ואשת ר' יודיל הגביר

125 בדיקה שיטתית בפרטים מובאת להלן בסעיף 2.3.
 126 כגון הקטעים 29, 32–36, 45–51, 55–70, 74–76, 80–87, 90–94. אף אותם קטעים כמו שאינם תרגומים "מלוליים" קרובים מאד בתוכנם ובלשונם לנ. בקטע מס' 92 ישנו פרט בן שחסר במ וחוזר בתרצ"א. יתכן שהיתה לפני עגנון מהדורה עברית של נ בנוסח אותן מהדורות בלשון העברית של סיפורי חסידים הירועות לנו מאותה תקופה. מכל מקום לעת עתה אין בידינו נוסח עברי של נ.
 127 בעל העגלה, שעתידי להיקרא ר' נטע ולמלא תפקיד מרכזי יותר בשתי המהדורות המאוחרות אינו מתפקד בתור שכזה לא בן ולא במ. בן הוא מוזכר רק במובלע, ואילו במ מוגבר תפקידו אבל עדיין אינו דומה לר' נטע, בעל העגלה שבתרצ"א ותשי"ג. במ ממלא הוא תפקיד דרמטי מינורי בפרק 1 (עמ' 78–79), בפרק יב (עמ' 226–267) ובפרק טז (עמ' 401). אפשר להוסיף לרשימת הדמויות ה"משניות" הפועלות, את השדכן ואת בעל האכסניא ואשתו. בתרצ"א מקבלות הדמויות הפועלות שמות ונעשות מעוגלות יותר: אשת ר' יודיל נקראת פרומיט, שלוש הבנות גיטלי הצעירה, בלומה הבת ה"בינונית" ופסילי הבכירה. החתן שפטיה המכונה שעפטל ואביו ר' וואווי (ואב) שור. אשת ר' יודיל נתנון הגביר מוזכרת בשמה ה"היסטורי" שרה דינה רק בתשי"ג (ראה לעיל הערה 62). בעל האכסניא ואשתו נשארים אנונימיים גם במהדורות המאוחרות. להבדלים נוספים בין מ לתרצ"א עיין אצל ב' בנשלום (לעיל הערה מס' 1), גל' 25 עמ' 10–11. אגב, האנונימיות של הדמויות כמו מעידה אף היא על מידת הצמידות של המחבר לנ. תכונה זו של עילום השם היא בהתאם למסורת הספרותית של ספרות היראים בה מוטעם הפן המשלייה־מוסרי. סיפורים אלה ממעטים בשמות ריאליסטיים על מנת להגביר את תחולתם המעשית־הערכית. בסוגיות אלה ראה צוויק עמ' 198–201, 219–221.

אנונימיים – ללא שמות וללא ייחוד דרמטי מרובה¹²⁶. העלילה המרכזית בשתייהן מושתתת על העובדה שמתגורר בבראד, עיר מושבו של ר' יודיל העני, יהודי גביר מפורסם ששמו גם הוא ר' יודיל נתנוזן. השמות הזהים הינם מקור טעותו של השרכן ובטעות זו מותנות תהפוכות העלילה מבחינה ריאליסטית, אך מבחינת הכוונה "העליונה" של נ – שבח הרב מאפטא וכוחו לפעול – טעות זו אינה אלא כלי-עילה למימוש דבריו.

על פי שתי היצירות האלה מוצג ר' יודיל הדל כמטופל בשלוש בנות מבוגרות. גילן של השלוש מקביל בשני הטקסטים וכבר מזמן הגיעה עתן להינשא. כאמור, במ, כבנ, אין המסופר על כל נפתוליו והשתלשלויותיו בא אלא כדי לאמת אימות מלא ומדויק את דברי הרב מאפטא כפי שנמסרו עם ראשית היצירה לאשתו של ר' יודיל הרגילה לפקוד את ביתו של הרב בכל עת צוקה ושמחה. לשון הוראתו של הרב מאפטא נתפשת על ידי ר' יודיל ואשתו, ויש לשער גם על ידי קוראיו המיועדים של נ, כצו דתי שיוצא מפה קדוש ושאמור להיות מורה-דרך בחיי היום-יום של ר' יודיל ורעייתו ושעתיד להתבצע במלוא הוראתו המילולית. אמירה מעולפת זו של הרב מאפטא מוזכרת באותם המקומות בשתי היצירות ומהווה מעין מוטיב מנחה המבריא את "פרקי" היצירה השונים. הזכרת אמירה זו של הרב מאפטא והתממשותה המושלמת, כאמירותיו ופעולותיו האחרות הנזכרות במהלך היצירות, מבליטות בריזומנית את תכליתה היראית המקורית וגם את השתייכותה של המעשיה בשורשה לספרות ההאגיוגרפית – במקרה דידן לספרות שבחי הצדיק מאפטא שזכה ופעל – כל אשר אמר היה, כל אשר גזר נתקיים.

אחרי תיאורי הפתיחה הרשומים על פי נ אנו מוצאים שם מרחיב את המצע ומפרט את ההרפתקאות הפוקדות את ר' יודיל בדרך ואת קורותיו בתחנות שחנה בהן בדרך. אך המענין והמאלף במיוחד הוא שאין הסצינות האלה, שנשזרו לתוך המארג הסיפורי הבסיסי שבנ, סוטות מהמתואר בצורה מרוכזת וחטופה במקור. מערכות חדשות אלה במ באות ומשלימות את הנרמז בנ

וחושפות את הצפונות בו. כלומר, אין הסיפורים הנוספים השונים חורגים מן המסכת המוטיבית והערכית שבנ¹²⁹.

מהרגע שמחליט ר' יודיל להפסיק את נדודיו כי אסף די כסף, שב מ להיות מקביל לנ (ראה בעיקר קטעים 19–51). גם בסצינות אלה חלו פיתוחים במ (כגון שיחת הסוחרים והשרכן וכדומה) אולם הפעם, כנראה, שימש לו לעגנון הכתוב בנ כנקודת-מוצא מהן יצא ואליהן חזר בעיבודיו שלו. שוב אנו עדים באיזו מידה פתוכים שני הטקסטים זה בזה. המעיין במסופר במ לאור נ יווכח לדעת שאכן אף על פי שהוגדלה היריעה במ עיקרם של הרברים במ נשאר כבנ. זאת ועוד, רוב הקטעים המכילים מלים לועזיות אבתנטיות תורגמו מילולית במ. למשל, במ, בדומה למובא בנ, שוכר לו ר' יודיל חדר פרטי ומזמין ארוחות צהרים וערב וחי לו חיי גביר. ישיבתו ללא התעסקות מסחרית והתנהגות הגבירית מעוררות תמיהה בלב בעל האכסניה המעלה את חשדיו בפני רעייתו. סקרנותו גוברת עליו והוא מפנה אל ר' יודיל, הרוצה לשבת במנוחה ובשקט על התורה ועל העבודה, את הסוחרים הרצים אל חדרו לשאת ולתת עמו בפרקמטיה. ר' יודיל דוחה אותם בכל מכל. לבסוף עולה על לב בעל האכסניה (במ צץ הרעיון בלב אשת בעל האכסניה) לשלוח אל ר' יודיל שרכן. ההוא בא ומגלה שאכן מבקש ר' יודיל חתן לבתו הבכירה והינו מחפש בחור היודע ללמוד יפה, וכאן מתגלה לקורא בנ שמו המדויק של הגיבור הראשי הוזה עס שמו של הגביר יודיל נתנוזן מבראד. שם זה עושה רושם על השרכן המזדרד לבקש שידוך הגון ומתאים. ההוא, כמובן, אינו יודע שר' יודיל הגביר חשוך בנים. בשובו לר' יודיל ושידוך נאה ומתאים בירו, שואל השרכן את ר' יודיל על הנדוניה. כאן נזכר ר' יודיל בלשון "הצו" של הרב מאפטא ולפיכך בלי לדעת את הסכום שהבטיח אבי החתן מתחייב הוא לאותו סכום שהתחייב

129 ניתן למצוא הקבלות מאלפות ומעשירות בין הפעולה הספרותית של עגנון ביחס לנ לבין התייחסותם של חז"ל לספרות המקראית, ראה ר' היינמן, דרכי האגדה, ירושלים תשי"ד, בעיקר פרקים ב וג על "המחשה" ו"קביעת פרטים". בסוגיה זו עיין גם ר' נוי, הסיפור העממי בתלמוד ובמדרש לפי הרצאותיו של דב נוי, ערכה ר' ברלב (שיכפול), ירושלים תש"ך – על "הסיפור המקראי המורחב" באגדות חז"ל, עמ' 35–43 (וראה עוד בענין זה אצל א' אורבך, מימוסי: התגלמות המציאות בספרות המערב, ירושלים תשי"ח, פרק 1). ר' נוי מטעים שכדי שהמובא באגדה ייחשב סיפור מקראי מורחב הוא צריך להתבסס על גרעין עלילתי הנמצא במקרא (עמ' 35). אם תוחל הגדרה זו על נ ועל מ ניתן לומר שכדי שפסקה במ תיחשב כהרחבה צריכה היא להיות מושתתת על גרעין עלילתי שבנ, ראה להלן בפרק הבא. על השלמת פערים בשעת קריאה ופירוש ראה למשל, W. Iser, *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*, Baltimore 1978, pp. 169–179 Index "Blanks", and "Places of indeterminate", pp. 191–199 and S. Chatman, *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca 1980, pp. 28–31, "Reading out", pp. 41–42.

128 מן הדין להסב את תשומת הלב אל השינוי היסודי שחל בדיוקנו של הפרוטוגוניסט הראשי, ר' יודיל, בעברו מנ למ. בנ הינה "רבי" חסידי מקומי עם חסידים משלו אך בלתי מפורסם, כל אימת שבמ הינה "חסיד". תמורה בריונית זו הולידה שינויים אחרים, כגון בקטע מס' 9 תיבת ה"חסידים" שעליהם מוטלת האחריות לשכור לו לר' יודיל כרכרה ולספק לו בגדים נאים מוסבת על חסידיו שלו ואילו בנוסח העברי הכוונה היא, כנראה, לחסידי הרב מאפטא שיגוייסו למבצע זה. ליתר פרוט ראה להלן סעיף 2.3. בנידון זה כותבת צוויק "אם נשים לב ניוכח שגם בנוסח שוקן [תשי"ג] אין מכנים את יודיל בשמו בפתיחתה של היצירה באותו חלק שמקביל לפרקים הראשונים של נוסח מקלט" (עמ' 219). עתה, לאור נ נתברר לנו שאותם קטעים שתורגמו מנ נשאו בעינים גם בנוסח המאוחר.

אבי החתן. ודוק, הסכום הנקוב, שנים עשר אלף זהובים (אדומים) זהה בשני המקורות. קטעים 35-36 ("און דאס איז צו וויסן" – וזאת לדעת), שהם הערת המספר המקורי בנ תורגמו והועברו למ באותו מקום ברצף הסיפורי. קטעים אלה מהווים דוגמא יפה לחיזוק הטעון שעיקר הסיפור כמ הינו תרגום של נ על כל חלקי הסיפור שבו. בקטעים אלה כאילו בא המספר של נ ומצדיק לפני הקורא היראי את התנהגותו ואת פליטות־פיו של ר' יודיל. לאחר הערת המספר, בשתי היצירות כאחת, שבה העלילה להשתלשל ולהתפרס על פי החוקיות הפנימית שבה. השרכן מביא את החתן לר' יודיל הבוחן אותו ומוצאו ראוי לבתו. שני המחוננים נפגשים וכותבים "תנאים". לפי מ ונ משלם ר' יודיל את דמי השדכנות, כנהוג, ונותן הוא לחתן מתנה¹³⁰. ר' יודיל מאריך את ישיבתו באכסניה כדי לעמוד על טיבו של החתן יותר ו"לשקול ולטרות" עמו ב"היות דאביי ורבא".

לכסוף שב ר' יודיל הביתה ומבשר לאשתו ולבנותיו שהצליח בשליחותו. אשתו שואלת על הנדוניה שהובטחה ועוד פעם מצוטטת לשון הרב מאפטא כגורם וכסעד למעשי ר' יודיל. האשה מגיבה בדרכה ור' יודיל מגיב בדרכו. היא יוצאת לטכס עצה עם הרב מאפטא הקורא את התנאים, מברכה בברכת "מזל טוב", מרגיעה ואומר לה לא לדאוג כי בעיני ה' אין הסכומים המובטחים לנדוניה מעלים ומורידים, כי בכוחו לפעול הן בסכום קטן והן בסכום גדול. אשת ר' יודיל חוזרת הביתה רגועה, בוטחת ושמה.

בהתקרב חג הפורים שולח אבי החתן (יושם נא לב שהניסוח במ זהה עם זה שבנ) לאב מצד הכלה, דהיינו לר' יודיל נתנוון מבראד, מתנות לכלה. כאן בפעם הראשונה, בא המספר ומגלה לקורא שלר' יודיל נתנוון הגביר אין בנים ובנות, על כן משתומם ר' יודיל הגביר בקבלו את המתנות האלה. מיד לאחר מכן מתנהלת שיחה, המקבילה בשני הנוסחים, על ערך המתנות ועל שאין הוא – הגביר – ואין השולח עשויים לצאת נפסדים, והואיל וכן מחליט הוא לקבל את המתנות שנשלחו ולשגר תמורתן מתנות לחתן. במכתב חוזר מודיע אבי החתן לר' יודיל שיתכונן "לפארשפי"ל" בשבת "נחמו" ושדע שביום רביעי שלאחר מכן תבוא משפחת החתן לחתונה ועל המחוננים מצד הכלה לאשר בכתב את לוח הזמנים המוצע על ידו. מכתב זה מגיע אף הוא לידי ר' יודיל הגביר ומביך אותו, אולם אשתו, הפוחדת שמא יעשו הם מעשה שיגרם לביטול השידוך, מציעה לו לבעלה שישב שאכן לוח הזמנים המתואר מתקבל על לבו ושיפעל על פיו. אמנם, במ מורחת תמונת היציאה של המחוננים מצד החתן ומתפרטת בהרכה תאורי מנהגים והווי, אך המערכה הזאת בגרעינה זהה בשניהם. לפי שתי הנוסחאות נעמדת משפחת החתן

130 קשה לעמוד על הנימוקים להשמטת הפרט הזה במהדורות המאוחרות. ברומה לזה הורחתה משום מה הזמנת הארוחת בתחילת בואו של ר' יודיל לאכסניה.

ופמליתו כשני מילים מהעיר בראד על מנת להודיע למשפחת הכלה שאכן הגיעו החתן ומלוויו כדי שיבואו נציגי המשפחה, כנהוג, לקבל את פני החתן ובני משפחתו וללוותם ברוב עם ופאר למרכזה של העיר. אף השליח עם המכתב ממשפחת החתן, בא לבית ר' יודיל הגביר. ועתה, אחר שעומד החתן עם מלוויו בשער העיר וממתנים הם לבני ביתה של הכלה, נמצא ר' יודיל הגביר במצוקה נפשית ומחליט לשבת בחיבוק ידים ולא לעשות מאומה ולחכות כיצד יפלו הדברים מאליהם. בני משפחת החתן מחכים יומיים ואין באים לקבל את פניהם ומלאי בושה וחרפה נכנסים הם העירה בעצמם ושוכרים חדרים באכסניה.

"המחותן מצד החתן" נוטל עמו את צרור המכתבים שקיבל מר' יודיל ומגיע לביתו ופותח בנויפה על שלא יצא ר' יודיל לקבל את פניהם כפי שדרוש על פי מנהג המקום. כנגד דברי הנויפה והולול פונה ר' יודיל אל המחונן ושואל אותו אם הוא בכלל מכירו ואבי החתן, אחר שהוא מביט בפני ה' יודיל הגביר, מודה שאמנם מעולם לא נפגשו ולא ראה אותו מעודו. כעת מוציא הוא את האגרות שקיבל מר' יודיל והגביר מודה שהללו נכתבו על ידו ומסביר לו מה טעם כתב והתנהג כפי שהתנהג. עתה מזמין הגביר את "המחותן" ללכת עמו לבית המדרש שם ימצאו אולי את המחונן האמיתי. הולכים הם יחד לבית המדרש, ושם מוצא אבי החתן את ר' יודיל מחוננו. אחר שגילה אותו והצביע עליו בפני הגביר, מזהירו ר' יודיל הגביר שיגש אל מחוננו במתינות ובנחת כדי שלא לביישו – כלשון שתי המעשיות. בראות המחונן את מראהו "הטבעי" (ללא הבגדים הנאים שלבש בצאתו למסעו) של ר' יודיל, מעלה הוא בפניו את הקושיה הכיצד העז ר' יודיל, לאור מצבו הכלכלי השפל, להתחייב לנדוניה של שנים עשר אלף זהובים, אך ר' יודיל אינו נבהל. הוא מנסה להשקט את המחונן ולפייסו ומבטיח לו שהקב"ה יעזור ושהכל יסתיים בכי טוב. לאחר מכן מזמינו ר' יודיל אל ביתו לארוחת ערב, אך מבקשו להמתין בבית המדרש עד שיבשר לאשתו על בואו ותוכל להכין את הסעודה.

ר' יודיל מודיע לאשתו על המחונן הממתין וגם הפעם רצה היא לרב מאפטא להתיעץ אתו מה תעשה עם המחונן. הרב מפיג את בהלתה ואומר לה לשחוט תרנגול ולהכין ארוחת ערב למחותן. בשובה לביתה נותנת היא תרנגול לבת הבכירה על מנת שהיא תביאנו לשוחט. התרנגול בורח מידה, והכלה, בנסותה לרדוף אחריו ולתופשו, נתפשת בגדר ושמלתה נקרעת. כאשר מתבוששת היא לבוא נשלחות אחיותיה המשתתפות בצערה וגם הן נעצרות. לכסוף מצטרפת האם לשלושת בנותיה וכולן רודפות אחר התרנגול. כאן נעשה התרנגול ל"פולוס אכס מאכינה"¹³¹ ובורח למערה. אשת ר' יודיל

131 "תרנגול" – בלאטינית pullus. על הסיום כ"דיאוס אכס מאכינה" ראה בסעיף 7.4.

ובנותיה דולקות אחריו ונכנסות אל תוך המערה בה מתגלה לפניהן אוצר עצום. הן אוספות את האבנים היקרות ואת הכסף בסינרייהן ובבגדיהן וסוחבות אותם לביתם. אשת ר' יודיל לוקחת מקצת מן הכסף ורצה אל האכסניה שבה מתאכסנים המחזתנים ומשלמת לבעל המלון דמי ארוחת ערב חגיגית לכולם, וכדרכה, רצה אל בית הרב מאפטא ומספרת לו על הכל. הוא מחייב את שני המחזתנים להפקיד בידו את כל כסף הנדוניה, וכן הם עושים. מועד החתונה נדחה לשבוע ימים כדי לאפשר למשפחה להכין את כל הדרוש כרבעי. החתונה התקיימה והיתה נעלסת ביותר, ור' יודיל גם זכה להשיא את שתי בנותיו האחרות. עד כאן פרטי "סיפור המעשה של ר' יודיל ובנותיו" המשותפים לנ ולמ.

2.3 פנים נבדלים בנ ובמ

בחלק הקודם נסקרו ההיבטים המשותפים לשתי נוסחאות הסיפור – נ ומ – ומסתבר, לאור השוואה קפדנית, שתבניתו הבסיסית כתכנון היסודיים של סיפור המעשה במ בכללו ובפרטו, זהים כמעט בכל עם המסופר בקצרה ובתימצות בנ. עם זאת, כל המתבונן בשתי היצירות יבחין מיד שמבחינה כמותית ארוך מ הרבה יותר מנ. הינה גם בעל רקמה סיפורית מתחרזת סיפור אחר סיפור לפי דינמיקה מוגדרת בעקבות נ אך מופלגת ממנו. נמצא, איפוא, שנ נעשה מובלע בתוך הקשר ספרותי מחודש ונותר, בסופו של דבר, סיפור מסגרת שממנו מסתעף מ ואליו הוא מחובר.

סדרת ההבדלים וההפלגות המצויה במ מסווגת לשלושה ראשים המכונים לצרכי עיון זה בשם (1) "שינויים" (2) "תוספות" (3) והוא הסוג המרכזי בסוגיה זו – "הרחבות ופיתוחים".

1.2.3 "שינויים"

בסוג זה כלולים אותם עניינים, שמטעמים חבויים וגלויים, נשתנו במ. השינוי הראשון במספר ובמעלה הוא זה שחל בעיצוב דיוקנו של ר' יודיל. לפי שורות הפתיחה בנ אנו לומדים שר' יודיל הוא רבי חסידי מקומי המוקף חסידים המפרנסים אותו בצמצום וברוחק. כנגד דיוקנו זה מוצג הוא במ "חסיד" שידוע בשם ר' יודיל בטלן או ר' יודיל חסיד¹³². חילוף זה במהותה

132 שמא יש כאן השפעה של שופ האיל ושני סיפורים אלה מציגים כ"חסיד" את הדמות הראשית האנאלוגית לר' יודיל כאן. בקשר להוראת התואר "חסיד" ראה הערה 16.

ובמהותה של הדמות הראשית גרר אחריו המרות אחרות: בסיפא של הקטע (מס' 7), לפי נ, בעת שיחתה הראשונה של אשת ר' יודיל עם הרב מאפטא, מספרת היא לו שבעלה מתכלכל מנדבות החסידים התומכים בו ובבני ביתו. סיפא זו לא תורגמה ולא הועתקה במ כי בו מופיע ר' יודיל כ"חסיד" גטול כל מקור לפרנסה. שינוי דמות זה גרם גם לניסוח שונה במ כשמדבר הרב מאפטא אל אשת ר' יודיל לראשונה. כשמגלה הרב מאפטא את תכנית הסיוע ומצהיר שעל ר' יודיל לצאת למסע לקבץ כסף ל"הכנסת כלה", מוצע לו שחסידיו שלו – של ר' יודיל ה"רבי" – ייצאו לשכור למענו כרכרה נאה וישאלו עבורו בגדים נאים. בקטעים המקבילים במ (9–10) שונו דברי הרב בהתאם לצביונו החדש של ר' יודיל; לאמור, מעתה מוצע שחסידיו של הרב מאפטא יתגייסו למבצע וישכרו הם כרכרה מסוככת מכובדת ואת הבגדים הנאים ישאל ר' יודיל בכבודו ובעצמו. בהקשר זה מן הנכון להעיר שבמ, בקטע המוסר את דברי אשת ר' יודיל לרב מאפטא, מושמט הקטע בנ הפותח: "מיין מאן איז א גרויסר שלימיזאלניק" (בעלי הוא ביש מזל גדול – גבר לא יצלח" גדול). שינוי אחר במ, והוא פחות משמעי לעלילת המעשיה ועם זאת ראוי להיקרא שינוי, הוא החילוף בדמות המבצעת מעשה מסויים. אנו קוראים במ (מס' 26) שאשת בעל האכסניה היא שמציעה לשלוח שרכן אל ר' יודיל לאחר שנכשלו הסוחרים לעניין אותו בעסקי פרקמטיה. לעומת זאת, בנ, מגיע בעל האכסניה לכלל רעיון זה בעצמו. בדומה לזה, מושמט קטע שלם במ (מס' 53) שנמצא בנ. לאחר מכן (מס' 56) שולח ר' יודיל נתנון הגביר בפוסטה (והיא הלשון בנ) ההולכת לעיר מושבו של החתן.

שינוי אחרון הוא שינוי סגנוני, שחוזר בשני הקשרים שונים אם כי המדובר הוא באותו מעשה. וזו דרך השנוי: כל עוד שבנ (מס' 6, 48) מסופר על הליכתה של אשתו של ר' יודיל אל הרב מאפטא במשפט דקלרטיבי ישיר, מנוסח התיאור במ בצורת שאלה רטורית ("זמה עשתה פרומיטי?"). באלה מסוכמים השינויים, החשובים והמשניים, שחלו במ.

2.2.3 "תוספות"

בסוג זה של היסודות הנבדלים במ מן הכתוב בנ כלולים רק אותם מרכיבים שנוכחים במ וכלל אינם נמצאים בנ כלומר, שלסוג זה שייכים רק אותם אלמנטים שנתחדשו כליל במ.

התוספת הראשונה עולה בפרק ג (עמ' 76–77). בדרישיה המתנהל בין אשת ר' יודיל ובעלה על גורלה של בתם הבכירה שהגיעה מומן לפרקה. לאחר מכן נמצאת תוספת אחרת, בחינת פירוט מקור פרנסתן של אשת ר' יודיל ובנותיהם המורטות נוצות לשם מחייתן. בפרק ה של מ מתחדש מוטיב "המכתב" שנערך מנ. מכתב זה הוא מכתב הצגה והמלצה שכתב הרב מאפטא

ומסרו בידי ר' יודיל כדי להועיל לו במבצעו וגם "פתשגן המכתב" מצוטט¹³³. את המכתב הזה נושא עמו ר' יודיל חסיד ומראהו בעתות הצורך כדי להציג את עצמו לפני זרים המזדמנים לו בדרך ואגב כך נודעת להם תכלית המסע וכמעט ללא יוצא מן הכלל¹³⁴ ממלא המכתב את תפקידו כסגולה המבטחת לו הצלחה¹³⁵.

אחרי שנרשמת מסכת פגישותיו של ר' יודיל, המעניינות כשלעצמן והמשולבות לרוב סיפורי מעשיות שונים, מצויירות הסעודות הרשונות המלוות בתפריטים מפורטים וארוכים¹³⁶ ומתוארות התנסויותיו המגוונות במשך חמש תחנות מסעו, נעצר הרצף העלילתי ומועתקת נקודת המוקד מר' יודיל לאשתו ולבנותיהם. נדמה לנו כי פרק טו מתכוון לעמת את החוויות ואת הנסיונות של ר' יודיל לאלה של נשייביתו. העימות, העולה כמאליו, נוצר על-ידי הסמכת פרקי המסע לפרק זה הממקד את ראיית הקורא על בית ר' יודיל בימי היעדרו¹³⁷. האירוניה שבעימות זה מתבלטת בכל חידודה

133 על ה"מכתב" כמוטיב לוואי בסיפור ראה להלן הערה 135. על "המכתב" של הרב מאפטא מביא ר' כנעני דברים מעניינים במיוחד בשם עגנון עצמו. ואלה דבריו של עגנון: "אתם מבקרים את עגנון ומוצאים בו מה שמוצאים, ואני [עגנון] הייתי כותב את הביקורת החמורה ביותר עליו. את כל השגיאות ומקומות התורפה אני יודע (ההטעמה במקור, וכן להלן). הרב מאפטא מת לפני שיודיל חסיד יצא למסעו. הוא גם לא יכול לתת איגרת-המלצה בנוסח שהודפס. זוהי לשון-משכילים, הרבנים כתבו מליצה אחרת לגמרי. הם ידעו עברית מצויינת, אבל עברית אחרת" (ש"י עגנון בעל פה, מרחביה תשל"ב, עמ' 34). את שנת פטירתו של הרב מאפטא אנו יודעים בוודאי, הוא נפטר בשנת 1825. איני יודע על שום מה קבע עגנון שיודיל חסיד יצא למסעותיו שנה אחרי פטירתו, ב-1826, במיוחד לאור המסופר בנ. מכאן משתמעת מודעותו של עגנון לסתירות הפנימיות שביצירה, לעובדת היותה פיקטיבית "ומעושה". אולם, עגנון במכתב (שמובא להלן בהערה 157) סותר את דבריו המצוטטים כאן. במכתב הוא כותב "תוכן הסיפור טובב הולך בין שנת תק"פ-תקפ"א, 1820-1821", בעוד הרב מאפטא בחיים. שנים אלה "סבירות" למדי.

134 מעין יוצא דופן אנו מוצאים בפגישה עם הגביר המגיב ככעס לקריאת מכתבו של הרב מאפטא ולהזכרת שמו (מ עמ' 261). אך תגובתו הסוטה מוסברת ממנה ובה שהרי הגביר הזה מנכדיו של "חכם צבי שאוהבים לאמר תמיד את האמת" (השוה תרצ"א עמ' קמ"ח, תשי"ג עמ' קי"ד).

135 את דברי עגנון לגבי המכתב ראה לעיל בהערה 133. המכתב מופיע כמוטיב משנה בנ, עמודים 78, 261, 267.

136 על סעודות נוסח רבלה אלה ראה ג' שקד, 'המאמין הגדול', עמ' 120-121: הג"ל, אמנות הסיפור, עמ' 75 ו-201, ובספרו של באנד עמ' 163.

137 בהקשר דידן רלבנטיות הערותיו של מ' פרי: "סמיכותם של חומרים מסויימים זה לזה עשויה ליצור עימות ולהבליט אספקטים מסויימים בדרך של אנאלוגיה או ניגוד; כן עשויה סמיכות כזאת לגרום להתניה הרדית של היסודות הסמוכים, ועל ידי כך להביא ... להארה אירונית ...". ראה מ' פרי, 'הדינמיקה של הטקסט

וחרפותה במשפט זה: "החסידה אשת ר' יודיל עזרה על ידי אחת הנגידות לכשר עופות לסעודת נישואים וקבלה שכר טרחתה את הכרעיים ואת הקיבה, ובמרתף הציתו את האור ובשלו את הבשר והתקינו ארוחה טובה, ותאכל האשה ובנותיה לשובע ..." (עמ' 274)¹³⁸. מנותק מהקשרו האמנותי הרחב עשוי משפט זה להיתפש כטפל ונטול-ערך, אולם הוא מקבל את מלוא הוראתו הספרותית כציור אירוני נוקב וקולע דווקא מפני מיקומו, אחרי תמונות הסעודות הקארינבאליות על מלוא תפריטיהן המזרח-גליציאיים המובהקים. לאור סצינות קודמות אלה מוטעמת מיסכנותן של האשה ובנותיה ומבחינה טכסטואלית מתפרשת סעודתן ה"חגיגית" העלובה ביותר לעומת הארוחות הגראנדיוזיות שזכה להן ר' יודיל.

במקביל לפרק ההצצה אל תוך ביתו של ר' יודיל בימי מסעותיו, נתוסף להלן פרק (יט) המוקדש כולו לשירטוט שיבתו של ר' יודיל לבית המדרש ולסדר יומו השגרתי אחרי תום הנסיעות ובסוף היצירה אנו מוצאים ברישום פרטי החתונה ה"מורחבת" והעשירה, שהיא גופה פיתוח משפט קצר בנ (מס' 96), תוספת בצורת מפגש בין הזקן חופר הטיט והרב מאפטא. בפגישה זו מגלה הזקן עתירות לרב מאפטא, אגב כן מורצית לפנינו האגדה על פטירתו של הרב מאפטא. בסיומו של מ מועלית על הכתב תימה חדשה שאין לה רמז בנ – והיא

הספרותי – איך קובע סדר הטקסט את משמעויותיו, הספרות 28 (אפריל 1979), עמ' 6-46 (המובאה בעמ' 9). ולאחרונה בחקר הספרות ראה, למשל, בספרו של צ'טמן הג"ל עמ' 45-48 וכן Susan A. Handelman, The Slayers of Moses: The Emergence of Rabbinic Interpretation in Modern Literary Theory, Albany 1982, pp. 24, 74, 149. כאמור לעיל בתחילת דברי, מחקר זה נשלח למערכת בשנת 1982. כשנה לאחר מכן יצא לאור מאמרה של א' פוקס העוסק, בחלקו הראשון, בהכנסת בלה. היא מגיעה, בין היתר, למסקנה מקבילה לזו שלנו בכותבה: "The principal elements that control the ironic process of characterization are the juxtaposition of scenes depicting the family's misery on the one hand and Reb Yudel's self-indulgence on the other" in the Works of S.Y. Agnon, AJSreview 7-8 (1982-1983), p. 104 והערה 12 שם.

על הנימה האירונית שבכתבי עגנון ראה מחקרו של ש' לייטר, The Ironic Imagination: A Reading of S.Y. Agnon's Soil of the Land of Israel, Conservative Judaism, 21, 2 (1967), pp. 1-26.

138 ההדגשות שלי – א"ה. הטעמתי אותן כי יש בהן כדי להבליט את העימות האירוני, או שמה אפילו הסארקאסטי, בין "ארוחתן הטובה" לבין ארוחותיהן סעודותיהן הקארינבאליות של ר' יודיל המצויירות על כל גשמיותן וארציותן. נימה אירונית לגלגנית נשמעת גם בשירתן וגם בציור האחרון שבפרק.

התימה של ארץ ישראל¹³⁹. כאן מסופר לראשונה שר' יודיל ואשתו זוכים לעלות לארץ ישראל וש"כמה שנים קודם לעלייתו היו עיניו קשורות במטפחת כי לא רצה ליהנות עוד מחוץ לארץ ... (עמ' 416).

בסוף העיון בסוג זה של שינויים מן הדין, אם לשם שלימות העניין בלבד, להזכיר שתי קביעות המצויות כמו שהינן בחוקת מאמרים מוסגרים המהווים יחד מעין תת-סעיף בקטיגוריה זו. בסוף פרק כ (עמ' 407), שהוא ברובו ובעיקרו תרגום של נ' ועוד הרחבות אחרות, מעיר המספר, שאחרי שנשלחו המתנות לחתן הסיח ר' יודיל הגביר "דעתו מכל העניין וישכחהו". ובפרק שלאחר זה (עמ' 408) הוסיף המספר במ הערה צדדית המושמת בפי אשת הגביר וזו לשונה: "הלא כבראד אנחנו; גם כי יגור איש בבית עשר שנים – ולא ידע מי ומי השכנים". כל אלה מדגימים את דרך התוספות במ.

3.2.3 "הרחבות ופיתוחים"¹⁴⁰

כאמור לעיל, כולל סוג זה אותם מרכיבים סיפוריים שמקופלים במפורש או בנרמז בנ' ושפותחו או הורחבו באורחות שונים במ. נדמה, כי כל מקרה ומקרה של תופעה זו בא כאילו לענות על צורך אמנותי מסויים כגון: המחשת המופשט, פתרון חידות שונות בלב הקורא אחרי הקריאה בנ, מסירת מידע נוסף, התרת פקעת הסתומות בנ והבהרת נושאים הטעונים ביאור בעטיו של הסגנון המתומצת המוסר לקורא מינימום של פרטים ריאליים. לדוגמא, בנ (בתרגום עברי שלי – א"ה) אנו קוראים "היהודי היפה היה עני מאד" (מס' 2). העניות בנ מופשטת, בלתי ספציפית ובלתי מוחשית. בא מ' ומתאר את ביתו של ר' יודיל ומתוך כך נעשית הדלות ישות קונקרטיה ריאליסטית מומחשת. וזו לשון ההרחבה: "מקום דירתו [של ר' יודיל חסיד] היה במרתף אפל, צר וקטן, ולא היה שם לא ספסל לישב עליו, ולא שלחן ליסב עליו, ולא מטה לשכב עליה, ולא שאר כלים להשתמש בהם, אלא מחצלת של קנים היתה מונחת בקרן זווית ואנשי ביתו שוכבים עליה ..." (עמ' 75). התיאור השלדי שבנ לובש בשר וגידים; העניות מקבלת נוכחות חיונית ההולכת ומתעצמת עם הזכרת כל פריט ופריט שאיננו בבית עלובי-נפש זה¹⁴¹.

139 המשך התימה נמצא, לדוגמא, בתשי"ג עמ' קו-קח ומעמ' תיד עד סוף הכרך ("שירת האותיות"). ראה מאמרו של טוכנר הנ"ל בהערה 81.

140 לסקירת ההרחבות הכוללת גם ההרחבות לקטעים 16-18 ראה בנספח ג.

141 תיפקודיהם האמנותיים הסגוליים של סעיפי פתיחה בכתבי עגנון נדונים, למשל, אצל באנר עמ' 137 ואילך. האירוניה החבויה בניגוד בין "העולמות העליונים והנשגבים אליהם שאף ר' יודיל ... בין חייו של ר' יודיל במרתף אפל ..." מנותחת במאמרו של דן, 'קבלה', פילוסופיה... שבספרו הנכרי והמנדרין, עמ' 173-174. אגב, הארה זו אף היא נבנית על יסוד סמיכות המשפטים.

כהמשך למגמה להמחיש את דלותו של ר' יודיל ובצרוף הנטייה לספציפיקציה מזוהה התרנגול עם פתיחת מ' כמכונה ר' זרח שתפקידו להעיר את ר' יודיל לתפילה כל יום¹⁴². כזכור, אין התרנגול מופיע בנ אלא לקראת סיום המעשיה עת הוא נלקח על ידי הבת הבכירה לשוחט (קטע מס' 86) ואילו במ' מזוהה התרנגול המעיר את ר' יודיל כתרנגול שנלקח להישחט¹⁴³.

דוגמא אחרת לאורה זה של הרחבה אנו מוצאים להלן במ' (בפרק ד) המכיל פיתוח המוטיב של "הבגדים הנאים" שציווה הרב מאפטא על ר' יודיל (קטעים מס' 9 ומס' 15). הרחבה זו באה כאילו להשיב על שאלות כגון אלה: אילו בגדים, בסופו של דבר, קיבל ולבש? ממי שאל את הבגדים כדי שיהיו כשרים משעת עשייתם כדי שלא יארע לחסיד מה שעתיד להתארע לבעל העגלה (פרק ב עמ' 266-267) שלבש בגדים ונעל געליים שקנה מידי בעלי מלאכה שנכשלו בעוון גניבת ייתור? לפיכך כאילו כדי להשיב על שאלות אלה או כגון אלה מפרט המספר ומוסיף על הכתוב בנ במשפטים אלה: "קם וי' יודיל חסיד) והלך אצל כמה בני-טובים, יראים ושלמים שנוהרים לא לכבוש חס ושלוש שכר פועל ואינם נכשלים משום בגד בוגדים"¹⁴⁴ ושאל מהם בגדי כבוד

142 על התרנגול המעיר לתפילה אנו קוראים בוזהר פר' לך-לך כדלקמן: "ר' אבא היה הולך מטבריה ... אמר ר' אבא לבעל הבית יש כאן תרנגול? אמר לו בעל הבית למה לך תרנגול? אמר לו משום שאני קם בחצות לילה ממש ואני צריך לתרנגול שיעיר אותי – דברי בעל ה"סולם" ...", הוזהר עם פירוש הסולם, ד, ירושלים תשי"ד, עמ' קכד. ובסדר תפלה מכל השנה עם כוונת האר"י לר' שבתאי קארעז תקנ"ד, "כוונת קימה", ה ע"א אנו קוראים: "... ויזהר על כל פנים שיחזור ויקום כמו חצי שעה קודם עלות השחר ... אם לא יקום יענוש עצמו בקנס לצדקה ובאכילות בשר ויין באותו יום גם יכין תרנגול שיעירו בחצות לילה ... ואם יהיה תרנגול שחור מה טוב כי מכיין השעות יותר משאר תרנגולים". וראה גם בבלי ברכות ס ע"ב הסיפור על ר' עקיבא ורש"י שם.

143 על מוטיב התרנגול ראה ספר ראשון פרק יד וספר שני פרקים ב-ד, וראה לעיל הערה 131. מינץ רואה במעשה התרנגול הפלגה רומנטית במאמרו הנ"ל (סוף הערה 6, עמ' 248).

144 אמנם הלשון "בגד בוגדים" שאולה מלשון הנביא (ישעיה כד, טז). כמובא אצל מ' הרצל, שי עולמות – מקורות לעיון בהכנסת כלה, עקר (חש"ד), עמ' 15, אך דומני שאין השימוש כאן קשור לדברי הנביא. מקור הביטוי וההוראה בהכנסת כלה הוא המאמר המובא בקב הישר (ווילנא תרפ"א) בו אנו קוראים: "ויש עוד דבר המעכב את התפילה אף שבגדיו הם מנוקים מכל טינף ואין בגדיו שעטנו אמנם אינם נקיים מגול כי מחייתו הוא שוא ושקר, והוא מתלבש בבגדים נאים ומתנאה בהם שזהו שהנביאים קוראין אותן בגדים בגד בוגדים ובכל פעם שמתכסה בו להתפלל מעורר חטאיו ופשעיו וזורקין תפלתו בפני החיצונים אוי לו אוי לנפשו, ואפילו שחטא רק נגד האומן שלא שילם שכר מלאכתו כראוי ... או שכובש שכר שכיר כי אז באין להיכשל בחטא גול ..." (פרק מו סעיף ד, פד ע"ב). ללא ההיוקקות למקור זה או לדומה לו אין תימה שמינץ מכנה את הביטוי "בגד בוגדים" "מליצה זרה": במאמרו הנ"ל עמ' 253.

היינו זיפיצ"א של משי וראזיבולק"א של אטלס ואכנט רחב מעשה ארג ונעלים עם חבטי כסף וכובע עור סוביל"ל... " (עמ' 78)¹⁴⁵. זו היא דוגמא מאלפת לדרך ההרחבה לפיה פותח עניין כמו שנוכר במלים ספורות ובמצומצם בנ. הפיתוח מרחיב את המצע הריאליהיסטורי ועל ידי תהליך זה מתמלא הסיפור מ (ובעקבותיו תרצ"ג ותשי"ג) מיני נפך מקוריים שחשיבותם מרובה להבנת עניינו, זמנו ומקומו של הסיפור.

ההרחבה המובהקת והארוכה ביותר משתרעת על פני תשעה פרקים במ (מפרק 1 עד פרק יד). פרקים אלה באים לרעננו, למלא את הפערים הזמניים והמרחביים שמתהווים אגב המסופר בנ – מס' 16 ("בקיזור יצא ר' יודיל חסיד לדרך"), מס' 17 ("כל אחד תרם לו כסף כפי שחזה הרב מאפטא מראש") ומס' 18 ("כשאסף יותר ממאה אדומים החליט להיעצר ולהתאכסן בבית המלון על מנת לשבת וללמוד תורה"). והלא דבר הוא: כל אחד מן המשפטים האלה פותח בתיבה "בקיזור", כלומר, אין המספר של נ מעוניין כלל למסור לקורא את הפרטים שיש בהם כדי למלא את הרווחים "המתחוללים" בזמן ובמקום שבין "בקיזור" אחד למשנהו. לגביו עומדת התכלית המוצהרת של שכחי הרב מאפטא ואין עניינו כלל סיפור אמנותי בו יצטיירו פרקי רקע ונוף כדי להנות בהם את הקורא, לעגן את הסיפור במציאות ולחיות ולעבות את המסופר. אם נכונה התיזה שלנו שאכן קיבל עגנון את סיפור ר' יודיל כפי שהוא מנוסח בנ ותירגם אותו כמעט בשלימותו, הרי כאן, בהרחבת הפרטים "החסרים" ובפיתוחם מצא הוא כר נרחב ליצירה, לדמיון ולהשלמה הרמונית בין הטכסט המסור לו לבין סיפוריו שלו המשתבצים כחלק אינטגרלי של נ. ואמנם כן, הידיעה הגיאוגרפית והזמנית מורחבת בהרבה; ציור יציאתו של ר' יודיל לדרך מתואר בהרחבה ובנחת, ר' יודיל מובא לחמשה מקומות איכסון. באותם מקומות מבלה הוא ימים אחדים ושבתות, בא במגע עם בני אדם ממעמדים חברתיים וכלכליים שונים, וזוכה לשמוע מפיהם סיפורי קודש וחול המהנים והמרוממים את נפשו. כמו כן לומד הוא ממידותיהם ומאורחות חייהם של אנשי המעלה בתוכם. פרקי מסע אלה על פני עיירות כפרים וערים (שאינם מזוהים בשמותיהם במ) במדינת הקיסר, כורכים יחד מסכות שלמות מן ההיסטוריה, הכלכלה, החברה והתרבות העממית של יהדות מזרח גליציה בראשית המאה הי"ט. בקצרה, בפרקי הרחבה אלה סדורות חטיבות ריאליה העולות לנגד עינינו כבהירות יתרה אגב המבצע להתרים כסף לנרדונית בתו של ר' יודיל חסיד. פרקים אלה, בין היתר, כמו משיבים על הקושיות: לאן נסע, כיצד קיבלו יהודי המקום את פניו, הנתקיימו דברי הרב מאפטא, מי ומי היו התורמים שתורמו למצות הכנסת כלה וכמה נתנו לו עד שאסף למעלה ממאה

145 לפרטים על הבגדים האלה ראה נ' פרילוצקי – דאס געוועט, דיאלוגען וועגען שפראך און קולטור, ווארשא 1923, עמ' 99, 109, 121–122.

[מאתיים] אדומים שאיפשרו לו לשבת ישיבת גביר בפונדק וללמוד תורה. כל השאלות באות על פתרוןן באותם פרקי הרחבה בהם מסופרים גם סיפורים בתוך סיפורים המתקשרים במישרין או בעקיפין עם הסיפור הראשי על ר' יודיל. והנה למדנו להכיר כיצד פעל הסופר-האמן עם מעשיה חסידית-ראית שאימץ לו כשלו. הוא הרחיבה ופיתחה בהתאם לרוחה ולטיבה המקורי ואף חיקה "בפרקים שלו" את סגנונה ואת רוחה עד כי קשה להפריד בין החוליות "המקוריות" של נ לבין החוליות "החדשות" שהן מעשה ידי עגנון.

אולם גם לאחר העיון בסוגי הפנים הנפרדים, אנו רואים שבמ נותרו עדיין עיקר הסיפור מבחינה כמותית ומהותית (פרקים א–ה, טו–כה), קורות ר' יודיל כפי שהן מסופרות בנ. לעומת זאת, במהדרות תרצ"ג ותשי"ג תומר הפרופורציה בין סיפור המעשה של ר' יודיל לבין סיפורי המשנה; סיפורי המשנה הולכים ומתרכבים והואיל וסיפור המסגרת, נקבע ועומד, ממילא היא מופחת בהן כובדו האמנותי ותהא מוקהית חיותו המיתית הראשונית-השרשית¹⁴⁶.

146 על ההוספות שבמהדרות הרומן ראה באנד בספרו הנ"ל עמ' 131–132 ולבסוף הוא מעיר: "The basic plot outline around which the episodes are strung was not changed ..." (p.132).

4 תהיות וכיווני מחקר בעקבות נ

לאור פירסומו של נ' והשוואתו להכנסת בלה על כל מהדרותיה והדיונים הארכיטקטוניים טקסטואליים הראשוניים שהובאו בסיכומים (וראה עוד להלן בנספחים), נדרשים אנו להבהיר, ולו רק בקצרה, את המשמעויות העיוניות, הביקורתיות והפרשניות המגולמות במסקנות האחויות היטב בפרקי המאמר הזה. אמור מעתה, אם אמנם מאוששת ההנחה הבסיסית שאת סיפור הגרעין – והוא הסיפור המוצג בנ – קיבל עגנון "מן המוכן" והוא עיצבו ועיכרו כסיפור תבנית אותו הקדים לסיפוריו שלו ובו סיים את הנובלה ואת הרומן, אזי נאלצים אנו לעיין מחדש בחזיון הצמיחה והגידול של הדמויות הראשיות והמשניות, של המוטיבים המרכזיים והשוליים, ושל הניגודים הבלטים והמעומעמים יותר. לאחר פירסומו של נ', ניתן להתחקות על שורשיהם של המרכיבים האמנותיים-הספרותיים שהורחם ולידתם בנ' ושגדלו וצמחו על פי קוים שהונחו בו ועברו תהליכי פיתוח ועיבוי בשלוש המהדרות של הכנסת בלה, ולהשוותם עם אותם פריטים סיפוריים ובדיוניים שראשיתם במקורות העבריים ללא הסתמכות על נ'. במלים אחרות, התגלמותן המהותית והערכית של דמויות כגון ר' יודיל, הרב מאפטא, בני-ביתו של ר' יודיל, "בעל העגלה" ועוד, נעוצה בחקר נוסחיו של הסיפור העגנוני מתוך תשומת לב מיוחדת לשלבי השתנותן מראשית צמיחתן בנ' דרך מ' ותרצ"א וכלה בתשי"ג. ברור ללא ספק, חותמו של עגנון הוטבע על עצם הבחירה בנ' כסיפור התבנית, כעל גיבוש הנוסחים השונים על כל פריטיהם. בעקבות נ' ניתנת האפשרות לחדור עמוק יותר אל תוך בית היוצר שלו, לעמוד על מלאכת המחשבת שלו על ידי מיון היסודות שנשתמרו על ידו כהווייתם והיסודות שהורחבו, פותחו ושנוו על ידו. יאמר מראש ובמפורש, אין אנו רואים כמשימתנו לעסוק במסכתות מסובכות ומעוררות אלה כאן, אין מגמתנו אלא להתוות מקצת מכיווני מחקר מחודשים המתאפשרים לנו והנתבעים מאתנו הודות לפירסומו של נ'.

2.4 ר' יודיל

הדמות המרכזית של הכנסת בלה על כל נוסחיה הינה ר' יודיל. מידותיו, אופיו ותכונות נפשו, משכו, כמוכנו, את לבם של רוב החוקרים והמבקרים בין אם הסתייגו משבחי דיוקנו של ר' יודיל ובין אם הפריזו בהם¹⁴. בנשלום,

147 בפרשה זו ראה צוויק (עמ' 201) המסיקה שבנוסח תשי"ג "הוחרפה נעימת האירוניה המתלווית לתיאורו [של ר' יודיל] אפשר לומר שרק למקרא הנוסח המאוחר מתעוררת המבוכה כאשר לקביעת עמדתו של עגנון כלפי יודיל שלו".

נתחדשו, בחינת הרחבות ופיתוחים, שינויים ותוספות, על ידי עגנון לראשונה כמו ולאחר מכן בתרצ"א ובתשי"ג. פירוש הדבר, עלינו לשקול את ערכו וכובדו האמנותי של כל מוטיב ומוטיב ולבחון את תפקודו כגורם תימטי מבני וכתשתית רוחנית-אידיאלית במתכונת הגרעינית (בנ) ובמתכונות ההולכות וגדלות, ההולכות ושופעות.

4.4 ג והניגודים של שקר¹⁵⁵

שקר במחקרו המחדש והמעניין על הכנסת כלה מנתח את היצירה (על פי מהדורת תשל"ד) כ"לגנדה קומית". בראשית המאמר מציין הוא ששה "קטבים ניגודיים" המתפקדים באפוס כצירים האמנותיים המרכזיים וכמקורות התימאטיים הראשיים. כדוגמא לכיווני עיון ומחקר המתאפשרים לנו עתה עם פירסומו של ג נבחן את "הקטבים הניגודיים" האלה לאור מערכת הניגודים המצויה בנ. במלים אחרות, ג עשוי לשמש לנו אבן-בוחן שעל פיו יוכרע אם הניגוד הנמצא בתשל"ד (או בתשי"ג) הוא עצם מעצמותיו של הסיפור המקורי ואותו נחל עגנון עם שאילת הסיפור כשלימות אורגאנית אחידה או נתחדש הניגוד הנבחן בבית יוצרו ומהווה הוא איפוא, נופך עגנוני מובהק ויצוגי. ששת הניגודים הם (1 צום וזלילה 2) עוני (שממון מיני) ועושר (פירון מיני) (3 ערירות ופירון 4) סיפורים ומובאות לעומת המהלך המציאותי הריאלי (5 שממה ואחדות וייחוד 6) גלות וגאולה. בנ נמצא הניגוד הראשון במצופע. הסיפור פותח בהזכרת עניותו של ר' יודיל ומגיע באמצעו אחרי שקיבץ סכום הגון של כסף, לתמונה באכסניה בה זוכה ר' יודיל להזמין לעצמו שתי ארוחות גדולות ולהתפנות ללימוד התורה מתוך רחבות ושובע. הסיפור מסתיים בחתונה אבל אין היא מתוארת כל עיקר. הוה אומר, הצירורים המפורטים של הסעודות ה"אכסטראבאגנטיות" נתוספו במ והולכים ומתרבים הולכים ונעשים גשמיים יותר במהדרות הבאות. התיאורים המצייריים בפרטות את האוכל ואת האוכלים הם מחידושו של עגנון, והם הנותנים טעם וריח ומוצקות חומרית לניגוד.

הניגוד הרביעי – עולם הספרים והציטוטים מול העולם הריאלי – נעדר כליל בנ, הואיל וכמעט אין המספר המקורי חושף את ררכי חשיבתו ודרכי תפיסתו שנעשו סימני היכר לתדמיתו הרוחנית-התרבותית של ר' יודיל העגנוני. בנ נותר מסעו של ר' יודיל ללא "ביאור" משלים וללא זווית ראייה מאירה כי חסרים בו סיפורי המשנה שעתידיים להשתבץ ברצף העלילתי

155 ניגודים אלה נידונים בפרוטרוט ובשיטתיות במאמרו של שקר 'המאמין הגדול' פרק ב: "הקטבים הניגודיים", עמ' 120-127.

ולזרוק אור וצל על הדמות המרכזית. ניגוד זה אף הוא אחד מהפיתוחים שהשקיע עגנון בכאור לעצב את תוי נפשו של ר' יודיל חסיד. כיוון שנ נקי מכל סיפורי הלוואי (שעשויים כמ ובתרצ"א להטעים, כל אחד בדרכו שלו את הניגוד בין שממה – עקרות לבין אחדות וייחוד) נוטלה הקרקע הספרותית-האמנותית להבלטת הניגוד החמישי.

ההקבלה הניגודית בין ערירות ועקרות לבין העושר והסיכוי לפירון חבויה בנ מעצם תכליתו ההאגיוגרפית. ברם הואיל וערירותו ועושרו של ר' יודיל הגביר מובלטים בנ פעמים אחדות והם הם העומדים במרכזה של קומדית הטעויות הקצרה הזו, כי בלעדיהם לא היתה "הטעות" בת קיימא ובת משמע, ממילא מוקהה עוקצו של הניגוד בנ כל אימת שמוטעם הוא ומורם על נס בסיפורי המשנה כמ ובתרצ"א. כמו כן, כנזכר לעיל, נעדר כליל הניגוד בין גלות וגאולה בנ. כל אלה מתרומותיו הסגוליות של עגנון בשעה ששווה על סיפור השלד (ג) מפרי דמיונו ורוחו וסיגל אותו ליעוד ספרותי-אפי מחודש. מן הדין להעיר בהקשר זה שגם שתי הדמויות "האנטינומיות", על פי שקר, אינן בנות תפקיד כלשהו בנ. שני העגלונים אינם מתלווים אל ר' יודיל עד מ ותרצ"א. לא זו אף זו. גם "ר' נטע" בעל העגלה איננו נזכר בנ, אם כי יש להניח שיחד עם הכרכרה ששכרו לו לר' יודיל בא גם "בעל עגלה". מכאן שגם בעל העגלה ואחיו הם תוצרים עגנוניים ויש לעיין בהם ובתפקידם הספרותי מחדש¹⁵⁶. פרט לאשת ר' יודיל שממלאת בועיר בנ מעין אותו תפקיד שהועיד

156 הואיל ונעדרים הללו בנ נבצר מהם לשמש ניגוד או השלמה לר' יודיל. תפקודי הכפיל הספרותי הפסיכולוגי הונחו כמ והורחבו הרבה בתרצ"א. על הכפיל הספרותי ראה, למשל, R. Rogers, A Psychoanalytic Study of the Double in Literature, Detroit 1970 במיוחד בהקשר דין הפרק הנקרא "The Opposing Self". אמנם כן, כבר בנ נרמזת הזיקה העלילתית בין פיטורו של בעל העגלה (במובלע ולא במפורש) בקטע 19 המציין את השתחררותו של ר' יודיל ממסע המשימה ובין צמיחת ההגשמה של יעודו, כפי שציין שקר בספרו (לעיל הערה 5). אך בנ (ובדומה לו במ) אין הרושם המתקבל מן הכתוב שר' יודיל "יושב במסכנה ומבזבז את כספו" (כפי שציין שקר ב'המאמין הגדול', עמ' 148), אלא נרמה לנו ששם מתפנה הוא ללמוד תורה בשקט ובנחת ומצפה לישועה. נכון שהוא מתנהג כגביר שאיננו (וזה בלשון ג) שתורתו וכספו מונחים בכיסו. אולי מן הפרספקטיבה האמנותית עלילתית עשויה ישיבתו זו של ר' יודיל להיתפש כסטייה מן המשימה שהוטלה עליו, שהרי מן הדין היה עליו לשוב מיד הביתה אחר שאסף די כסף. אבל לפי ההנחות האמנותיות תרבותיות המובלעות בנ אין ראייה זו תקיפה. אדרבא, ישיבתו זו באכסניה בה הוא מוציא את כספו כגביר היא שעוררה את חשדו של בעל האכסניה שלכסוף מלחא אליו את השדכן הפותח פתח להתממשות הייעוד שחזה הרב מאפטא. אם כן, איפוא, ישיבה זו הכרחית היא מבחינת תכליתו הסיפורית המקורית של ג כי היא חלק בלתי מבוטל של התכנית החזויה מראש של הרב מאפטא שכיוון את סוף המעשה במחשבתו תחילה – וזה שבחו וזה כוחו ולשבח את אלה נכתב ג מעיקרו.

מהדיון בתהיות ובכיווני מחקר המתבקשים מפאת קיומו של **ג**, נפנה לדיון, בצורה סוקרט בלבד, במודיפיקציות הנדרשות בעקבותיו במסקנות ובהערות על **הכנסת בלה**. נפתח את דיונו בהתבוננות במקצת טענותיו של טוכנר. מעל לכל ספק יש בנ כדי לסייע לעיקר טיעונו ש"חותם יסוד וצביון עיקר הטביע בהכנסת כלה סיפור היראים העממי שהוא אבר מאבריה ובשר משרה"¹⁵⁸. מעתה, עם פירסומו של **ג** אין לפקפק בקביעה זו. יתרה מזו, עכשיו נמסר לנו סיפור יראי-עממי ספציפי שעל פיו וממנו צמחה-גדלה **הכנסת בלה** ושנשאר שמור בה בנוסחו המקורי, ללא שינויים רבים, כמסגרת הלגנדרית האופפת את התוספות שהלכו ונתרבו ממנהדרה למהדרה. אם מוצא טיעונו זה חיזוק **בנ**, בא **ג** ומרופף, אם אינו מפרך, את מסקנתו הביקורתית שלפיה: "... עם כל הדמיון הרב לרישומי דמויות ולהקמת התרחשויות וכן למוטיבים רבים אחרים המצויים במידה כה רבה בקבצי הסיפור היראי, כמעט מן הנמנע הוא לציין מקורות ישירים, ובעצם אין גם תועלת בכך" (עמ' 30). אנו סבורים שמן המותר להוסיף כאן שכלל וכלל אין זה מן הנמנע להוכיח שנ היה מקור השפעה ישיר. כמו כן, נדמה כי הוכח בפרקים הקודמים כי רבה וחיונית התועלת בנ הן כנקודת מוצא והשוואה, הן לחקר תולדות נוסחאות היצירה והן כאבן-בוחן לעיונים אסתטיים החוקרים את תבניות היסוד והגרר שביצירה, את הדמויות הראשיות והמשניות ואת המוטיבים המרכזיים והשוליים. לא זו אף זו. עצם קיומו של **ג** מאלצנו לדחות מיניה וביה את טיעונו ש"לא בלבד אותם הסיפורים בהכנסת כלה שאין להם אח ורע במסורת הסיפור העממי, אלא אף אותם שיש להם דמיון-מה, אינם בהכרח פרי מגע ישיר במקורות כתובים, אלא כולם מקורם באותה השראה יוצרת, שהסופר שרוי בה כאבות אבותיו יוצרי הסיפור היראי" (עמ' 31). אולי היה לקביעה הזאת על מה לסמוך כל עוד לא נתפרסם **ג**, אבל נדמה לנו, כי כל המעיין בפרטי הטבלה המשווה שהובאו לעיל יוכח לדעת ויודה כי השאילה מנ היתה ישירה ובלתי-אמצעית, ואין איפוא מקום להרהר בעובדה שסיפור זה, ככתבו וכתרגומו, מהווה את סיפור הגרעין של **הכנסת בלה** בכל מהדרותיו ומעשה השאילה מעיד נאמנה על פרי-מגע ישיר עם קונטרס

השנה הנזכרת במכתב עגנון - "1919", החוקרים נוהגים להזכיר את השנה 1920 כשנת פירסומו של **הכנסת בלה** במקלט. למעשה יצאו הפרקים הראשונים בחוברת טבת תר"ף, ובאותה שנה חלו א-ט בטבת בדצמבר 1919 ו-1 בטבת חל באחד בינואר 1920.

158 טוכנר, פשר עגנון, עמ' 30. מכאן ואילך יובאו העמודים של הציטוט בטקסט אחרי סוף הציטוט. לדבריו אלה של טוכנר השווה את השגותיו על ש' צמח בעמ' 83.

לה עגנון בנוסחיו אין אנו מוצאים דמויות-משנה מפותחות בנ. אשת ר' יודיל כבר משמשת בנ "כמעין אנטאגוניסטית נסתרת" (שקד, עמ' 148) אך בנ נמצאת היא רק במחיצתו כשהיא נמצאת בנוכחותו, כי אין בו בנ כל הפלגה להזיותיו של ר' יודיל העולות במכביר החל בתרצ"א.

בנ מתקבל הרושם שר' יודיל מקיים את המשימה שהוטלה עליו מאת הרב מאפטא באמצעות אשתו - ענין שאין שקד מוצא בהכנסת בלה. ברור, בנ אין כפילים - אין היודילים למיניהם, אין ר' זרח התרנגול ואין החכם הירושלמי - ועל כן נפקד כל גיוון קונטרפונקטי. כמו כן, נעדר מנ מוטיב המכתב ואין הפשטת הבגדים נזכרת במפורש. כל אלה נתוספו בעיקר בתרצ"א ונתעדנו עוד יותר בתשי"ג וראויים על כן לתשומת לב מיוחדת, כי הם טומנים בחובם את המפתחות לדקות ההתייחסות של עגנון לנ ולמידת צמידותו אליו ולטיבה של אותה צמידות.

מכל האמור לעיל מסתבר שעגנון, אחר שהחליט לשאול את **ג** על כל חלקיו ופרטיו ולהפכו לסיפור-התבנית שיהא מקיף את סיפוריו שנשתבצו בו מכל קו, והרחיב ופיתח את סיפורו של **ג** על פי מתכונת רבת-מימדים ומסועפת בעלת מניעים פנימיים משלה המכוונים את מהלכה בנתיבים חדשים עצמאיים, עמל וטרח קשות וארוכות כדי לשוות אחדות ואחידות אמנותית ותימאטית בין הסיפור היראי המקורי (**ג**) לבין האפוס הנבנה על ידו¹⁵⁷. אותה מתכונת רבת מימדים היא הדרשת עיון מחודש על סמך **ג** ולאורו.

157 ווראי לא הגזים עגנון כשתיאר לפני שוקן את העמל הרב שהשקיע בעיבוד מ לתרצ"א. במכתב מ7 ביוני 1927 הוא כותב: "ברוך השם אשר נתן לי כוח וסיימתי את ספורי הגדול הכנסת בלה. מקצת מן הסיפור נדפס במקלט בשנת 1919 (ההדגשה שלי - א"ה. על "שנה" זו ראה להלן בסוף הערה זו). ומשבת ועד סיון שנה זו ישבתי יום יום משעה 5 בבוקר עד לצהריים ועברתי בשקידה נפלאה ... תוכן הסיפור טובב הולך בין שנת תק"פ-תקפ"א (1820-1821) בעיר בראד וסביבותיה".

המכתב התפרסם בתערוכת ש"י עגנון חתן פרס נובל לספרות 1966, קטלוג בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים תשכ"ז (ערך מ' בית אריה), פריט 117. כעבור חודש וחצי בערך (ב28 באוגוסט) שלח עגנון עוד מכתב לשוקן בו רשם "בנידון הדפסת כתבי ... אני לא זותי מביתי זה שבעה חדשים. יומם עברתי וגם בלילה לא שכב לבי. וחשבתי להמשיך כך את עבודתי, והנה אשתי גזרה עלי להשאר בתל אביב ... כי עצבי נרגזים מאד ועלי לעשות דבר לגופי". ראה מאמרו של מ' בית אריה, 'מאגרות ש"י עגנון לש"ו שוקן', ב"מחקרים ותעודות" הג"ל, עמ' 106-107. דפי העבודה - (אולי טיוטה ראשונה) שהם דפי מ שנגזרו ועליהם תיקו, הוסיף, והשמיט עגנון בשעות העבודה נמצאים כארכיון עגנון ומספרם 24:1. דפים אלה הינם מקור ראשוני לתהליך העיבוד ממ לתרצ"א. מאלף במיוחד יהיה לגלות תעודות שיש בהן ללמד על תהליך העיבוד מנ למ. ובעניין

כתוב זה או בדומה אליו בעברית, שאינו לפנינו. לפיכך טעונה חריצתו של טוכנר בנושא מקוריותה של הכנסת בלה רוויזיה רדיקאלית. לפי טוכנר "הכנסת כלה היא יצירה מקורית פנימית על צורתה, תכניה ומשמעויותיה" (עמ' 31). השאלה הנשאלת לאור זאת היא, באיזה מובן אפשר לומר שהכנסת בלה היא "יצירה מקורית" – אם הכוונה היא שהינה "מקורית" מפני שהיא שואבת ממקורות ישראל, פשיטא, הרי תבניתה היא בעיקרה גם על צורתו ותכניו, ואם מתכוון הוא ליצירה "אורגינאלית", טעונה ההגדרה של אוריגינאליות הסבר והבהרה בקשר לספר שמסגרתו שאולה. אמנם כן, אין הכנסת בלה "עיבוד של מסורת אגדה" אלא "סיפור היראים במשמעותו הראשונית" (עמ' 31-32)¹⁵⁹. אבל "ראשוניות" זו מותנית בהרבה בסיפור המסגרת – בעלילת ר' יודיל – שתורגם והועתק. גם הוא הסיפור היראי המובהק במוצאו, בסגנונו ובתכניו שמקנה להכנסת בלה את גזרתה היראית. עגנון קנאו ועשאו תבנית לסיפורים ומעשיות (שרבים מהם אף הם נמצאים בכתובים "יראיים") ולתיאורייהו ונוהג התואמים את זה לחלוטין שעוצבו, כאמור, באמצעיה של הוויית היראים עצמה. התקנת המסגרת והתאמת המשובץ בה לפי רוחה ביטויה וערכיה, הן ממעשה המופת של עגנון¹⁶⁰. ובדומה לתיקונים שגורם גם למקצת מטיעונו של טוכנר, מחייבנו העיון בזיקות בין זה למהלך הדורות שלאחר מן שנסקרו לעיל, לבקר את תפישתו של לחובר בנידון. לחובר מציע שעיקר חידושו של עגנון הוא "שיצר מהסיפור

159 בהקשר זה מן הראוי להביא את קביעותיו של טוכנר הבאות על מגת לפרש את מסקנתו המצוטטת לעיל. בעמ' 34 כתב הוא "ראשוניות זו אינה מתייחסת לחמרי היצירה בלבד, אלא גם לקווי גזרתה. בזה עצם חידושה. כי על אף זיקתה, כאמור, לצורות אופייניות מסוימות לפרוזה העברית של ימי הבינים יש בתבניתה הגרנדיוזית משום מפנה יסודי בספור העברי המקורי בכלל והיראי בפרט. החריגה מן האגדה המצומצמת יחידת המוטיב אל (כאן חל שיבוש רפוס בלשון מאמרו של טוכנר – הוכפלה השורה השלישית של הסעיף הזה – ותוקן הכתוב על פי המקור שנתפרסם ביובל שי לכבוד עגנון, רמת גן תשי"ח, עמ' 103) הייריעה הרחבה, אל הקונסטרוקציה הגדולה, היא כשלעצמה העפלה ראשונה לעבר האמנותי". אך העיון בנ ובמ מלמדנו שה"העפלה הראשונה לעבר האמנותי" היתה למעשה במ. דעה דומה לזו של טוכנר משתקפת במסתה של שכטר הנ"ל, עמ' 22.

160 סברנו זו של טוכנר מאלפת ביותר בהקשר דידן. לפיה "ביטול המחיצה בין המסגרת (סיפור ר' יודיל) ובין הסיפורים הרבים הכלולים בו עשוי היה לכאורה להגביר את הערכוביה. אולם התבנית המיוחדת במינה (ההדרגה שלי – א"ה) שלתוכה שיבץ עגנון את החומר, השתלטה עליו ואצלה לסיפור היראים בהכנסת כלה אחרות אורגאנית שהיא נחלת כל יצירת אמנות". והלא למדנו לדעת ש"התבנית המיוחדת" היא גופה היתה בחינת "חומר", היא הסיפור היראי בה"א היידוע שמעניק את האחדות. לפיכך, גם דבריו של טוכנר המובאים בגוף המאמר, על אף נכונותם הכללית גם לאור זה, טעונים בירור ביאור וליבון.

התוכני-עממי, המליצי וחופשי ובלתי-מקושר כראוי, אפוס (ההדרגה במקור וכן להלן). הוא הכניס אליו את הקשר ואת החיבור השלם על ידי כך שהכניס אליו גם את המעשה, ולא מעשה סתם, אלא מעשה רב של גיבור נוסע, העובד את תורתו ואת בית מדרשו ויוצא למלחמת-העולם לשם מצות הכנסת כלה. לשם מצוה זו עובר הגיבור-הנוסע עם עוזרו ומשמשו ... על פני כפרים ... והוא בא לבין בני אדם שונים ... ושומע ומקשיב הוא לסיפוריהם ... ונמצא שעל ידי הסיפורים האלה יחד נוצר לפנינו סיפור אחד כולל, ציור כולל של היהודים ..."¹⁶¹. אם יציבה ועומדת ההשערה שהועלתה בפרקים הקודמים הלא יש לסבור שתהליך "ההרכבה" היה שונה מן המתואר כאן. לא המעשה של ר' יודיל – הגיבור ללא גבורה – הנוסע, הוכנס אל הסיפור התורני-העממי, אלא נהפוך הוא. מעשה ר' יודיל קדם בצורתו ולתוכו נותכו הסיפורים "הבלתי מקושרים" כביכול. את גרעינו של האפוס על כל סממניו קיבל המחבר ומבלי לשנותו אלא במעט, קלע ושזר על פיו ודרכו את הסיפורים החופשיים הבודדים עד שהיו יחד מטוה מחושל אחד ואחיד.

נוכחנו לדעת שג עשוי לתבוע תיקונים בהנחות ביקורתיות מסוימות וכמו כן, נדמה, יצריך הוא שינוי מה בהערכות הכלליות. לדוגמא, הואיל ולמדנו להכיר ש"המעשה בר' יודיל" – והוא מיתוס הלוח של הכנסת בלה – איננו פרי דימוינו של עגנון, יש מקום לתהות אם תעמוד הערכתו של באנר כמות שהיא. העוד ניתן לראות בהכנסת בלה את "עגנון בשיא כוחותיו המיתופואטיים"¹⁶²? באיזו מידה עוד רשאים אנו לומר שעגנון הוא ש"יצר עולם רמיוני מושלם שהינו גם כל-כולל ומרכזי להתפתחותו של המחבר"¹⁶³? אכן, צודק באנר בהרגישו שכל הבא לעיין בהכנסת בלה חייב להפריד בין הסופר ש"עגנון ובין המספר הקם ומרצה את סיפוריו בקול תמים-יראי

161 פ' לחובר, ראשונים ואחרונים, עמ' 359.

162 באנר, עמ' 184.

163 באנר שם. המקור באנגלית הוא: "In 'Hakhnassat Kala' we see Agnon at the peak of his mythopoetic powers, creating a complete imaginary world at once self-contained and central in the writer's development". אגב הערתו זו של באנר רצוי להוסיף שאולי תשמש ההשוואה הקפדנית בין זה להכנסת בלה על כל נוסחיה ומהדורותיה אביו מתוכם ואתנטי לכתובת תולדות המחבר על פי עקרונותיה והנחיותיה של ה"ביוגרפיה החדשה". ענינה של ה"ביוגרפיה החדשה" לפי ל' אידל הוא, בין היתר, לקבוע איך ובאיזה אופן הומר העולם שעמד לרשות היוצר; אילו רעיונות, קונוונציות ומסורות קיבל המחבר ואילו מהם דחה. על ה"ביוגרפיה החדשה" ראה, L. Edel, *Literature and Biography, in Relations of Literary Study: Essays on Interdisciplinary Contributions*, N.Y. 1967, pp. 57-72. ועיקר עמ' 65.

למחצה¹⁶⁴, אך הערתו בדבר יחסו הדו־ערכי של המחבר כלפי ר' יודיל צריכה תיקון. באנדר מטעים שאף על פי שנתחבב ר' יודיל על עגנון "ידע שהינהו יצור מן העבר ופרי דמיונו" (עמ' 183-184). והלא נ בא ומלמדנו שאין הרמות הזאת פרי דמיונו של עגנון בלבד – קדם לו מחבר יראי אלמוני אשר אי־אז בדה אותה וקבע את סגולות האופי הבסיסיות שלה שעמדו במלוא־ שיעורן לפני עגנון עד כי בשעת היצירה לא חש את עצמו כבחורין לסטות מהן בהרבה¹⁶⁵. ובאשר לסממנים העגנוניים הטיפוסיים המתגלים לדעתו של באנדר (עמ' 152) בהכנסת בלה, קם המסופר כנ ומכריחנו להוציא מן הרשימה את המוטיב של הזיהוי המוטעה (mistaken identity), ואת "הסיבתיות הכפולה" (לפיה מתנמקים אירועי העלילה הן כתולדה של רצון גבוה והן כפרי מעללי אדם) – שאכן רואים אנו שהללו נארגו בשתי וערב של נ והגיעו אל עגנון כחלקים בלתי מנותקים של המרקם הספרותי¹⁶⁶. זאת ועוד. באנדר, הנבנה על פירושו של קורצויל¹⁶⁷ בעניין הקשר בין נס האוצר ובין

164 וכוה כשלעצמו אין רבותא, שהלא מן המוסכמות הוא ובחוקת כלל ראשוני שעלינו לנקוט לגבי כל יצירה בדיונית, יוצרה ומספרה (ואפילו הלירית־ הטוביקטיבית ביותר). עיין למשל אצל Monroe C. Beardsley, Textual and Authorial Meaning, Genre, 1, 3, (July 1968), pp. 169-181 (=The Authority of the Text, in, Beardsley, The Possibility of Criticism, Detroit 1970, pp. 16-37) and Walter A. Davies, The Act of Interpretation: A Critique of Literary Reason, Chicago 1978, p. 161. note 11.

165 כהערה בסוגריים ניתן להרהר בקול רם, אם כי נבצר ממנו להוכיח לפי שעה, שאולי ר' יודיל היה ונברא ולא מעשה היה. כלומר, ייתכן לסבור, לפחות היפותטית ותיאורטית, שכשם שר' יודיל נתנון הגביר היה אישיות היסטורית ידועה, כן יתכן ונמצא כי ר' יודיל חסיד בטלן היה דמות "ראלית" והיא ששימשה מקור לסיפור. איני בטוח, אחר העיון בנ, שהנימוק הכמו ביוגראפי של באנדר מסביר את היוקקותו של עגנון לדמותו של ר' יודיל. מכל מקום, נדמה לי, כי כל הפרשה הזאת צריכה עיון רב. וזו לשונו של באנדר: "Agnon in the 1920's could easily invent episodes, but he had much difficulty constructing a novel, hence the episodic nature of 'Hakhnasat Kala' which uses the figure of Reb Yudel as an armature around which to mold cycles of episodes" (p. 131).

166 בעקבות האמור כאן עולה, כשאלה מוסגרת בלבד, התמיהה באיזו מידה ממלאים שני מרכיבים תימאטיים אלה תפקיד בסיפור היראי בכלל או האם הינם מיוחדים לסיפור היראי שנתנסח בנ. וכאן אנו שבים לטוכנר שהצהיר שהגיע הזמן לחקור את הסיפור היראי כי לדעתו "מהותו, ומשמעותו עדיין לא הוגדרו. גם השתלשלותו הפנימית עד לחוליותיו האחרונות ... ומידת השתלבותו בסיפור העם היראי החסידי לא צוינו ולא הובהרו כל צרכם" (עמ' 30). לצרכי הניתוח והעיון בנ, ווראי ווראי שמחקרים מקדימים אלה חיוניים הם.

167 ב' קורצויל, מסות על סיפורי ש"י עגנון, ירושלים 1962, עמ' 207-217.

התרנגול־הגבר ר' זרח המתקשר עם הגבר ר' יודיל, חש את הכורח להאיר את ההסמכה המתמיהה של שתי התימות העולות ביחד בפרקי (מהדורת תשי"ג) והן: הרדיפה אחרי התרנגול ואירונית השיא של גילוי האוצר¹⁶⁶. לטעמו, מצויירת רדיפתה של הכלה אחר התרנגול במונחים סוגסטיביים־אירוטיים מובהקים. לית מאן דפליג שצירוף שני המוטיבים מכוון ואומר פרשני, אולם שני המוטיבים האלה עולים סמוכים זה בזה כבר בנ, מכאן שאין שילובם של שני הנושאים האלה כשלעצמו ממלאכת מחשבתו של עגנון ועל כן אין לראותו כאחד מהישגיו האומנותיים. אמנם החל במ וכלה בתשי"ג התמיד עגנון בעיבויין ובסיבוכן של שתי התימות האלה, מכל מקום, עתה, עקב פרסומו של נ, ניתנת האפשרות לחשוף את טכניקות הרכבן הלשוני והאידיאוני של שכבות העיבוי רבי־האנפין מראשית הופעתם של שני נושאים אלה בנ. העקיבה אחרי רובדי ההשתלשלות של הסצינות האלה תבהיר את מערכיו האמנותיים של היוצר בעבור את נ עיבוד אחר עיבוד. כמו כן יתלקטו אחת לאחת הנמים "המגרות" האצורות בתמונות האלה כפי שנערכו במ ואילך. סגולת יחורו של עגנון כיוצר תגלה ביתר בהירות ואולי נכיר לדעת שמשאת נפשו היתה, לא רק "לעבד את סיפורי העממיים שלו שראו אור מכבר ולהוציאם בכפיפה אחת"¹⁶⁹, אלא גם להתמודד עם נ, בהיותו סיפור יראי אותנטי, על כל דפוסי התכניים והיצורניים שהניחם כאבן־שתייה לבניינו שלו, וכתבנית כופה שוות זכויות עם בנות היצירה שלו ואולי אפילו סוברנית ושולטת עליהן.

סבורני כי הדוגמאות הנבחרות שהובאו בחלק זה, די בהן כדי להוכיח את הצורך לשוב ולבחון מחדש בעקבות נ את אמות המידה, את המסקנות ואת ההערות הביקורתיות המחקריות והפרשניות, הכרוכות במסכת הכנסת בלה.

6.4 נ כאסמכתא מסייעת

נוכח התיקונים, הקיצוניים והמתונים, בעמדות הביקורת והמחקר הנתבעים מחד גיסא בעקבות נ, עשוי נ מאידך גיסא לאשש בראיות טכסטואליות מוסמכות וחזקות מקצת מהארותיהם ותחושותיהם של המבקרים והחוקרים שהדגישו את הנעימות החסידי־עממיות המתנגגות לאורכה ולרוחבה של הכנסת בלה. בנשלום, למשל, הצביע על סימני היסוד היראיים שהם עיקרה של ה"פאבולה" ("פאבולה" זו זהה עם מה שכינינו

168 לעיוניו של באנדר בסוגיית ה"נס" שבסיום הסיפור ראה להלן 6.4.

169 כדעתו של באנדר, עמ' 177.

"סיפור-התבנית" או "המסגרת" ו"סיפור-הגרעין" המתגלם ביסודו (בנ) 170. לפיכך. אין תימה שהאינטואיציה האסתטית המעודנת שלו והפרספקטיבה העיונית-הביקורתית המפוקחת, הוריכוהו להכרה הקולעת בהחלט ש"פה ושם מתקבל כאמת הרושם, שאנו קוראים ספר חסידי, שבחי איוה צדיק" 171 וראה זה אמת – "הרושם" מוצא את ביסוסו ואת פיענוחו בנ שנוער, כאמור, בשורשו לשבח את נפלאות הרב מאפטא והשייך בחוקיותו האמנותית ההארמונית לספרות "השבח" היראית.

גם מסקנתו של בוסאק שהסיק על סמך ש שרירה וקיימת לאחר הקריאה בנ. כי וודאי אמת היא שעגנון אינו "מקבל את הדרך הקצרה והישרה שבסיפור המקורי (כאמור, לדעתו הכוונה היא לש, אך נדמה לי כי אפשר להסב אותה גם על ג) כי נחוצים לו נדודיו של גבורו, המאפשרים לו מסירת תיאור עיירות יהודיות וכפרים... 172". הערתו זאת מתאמת באופן חד משמעי במסופר בנ.

ויצוין עוד, שיש בנ גם לחזק את סברתו של ורסס. בהבהירו את תפקודה האסתטי והמשמעי של הפיסקה החוזרת בהכנסת בלה (מהדורת תשי"ג) "סח לנו רבי יודיל", מציין ורסס שאין השימוש הזה עשוי להתמינה מפני "מרחק הזמן בין עגנון לבין יצור כפיו, שהוא כבר אב־טיפוס לגנדארי בשעת כתיבת הסיפור" 173. אמנם נ הראה לנו לדעת שלא היה ר' יודיל יצור כפיו של עגנון בלבד כי קדמו יוצריו לעגנון אך באמת ובוודאי היה אב־טיפוס לגנדארי כבר בשעת כתיבת הכנסת בלה עוד בניסוחו הראשון כסיפור במקלפ. נ מעגן את ר' יודיל במיהותו המיתית הקמאית בתוך ספירת ההשפעה של הרב מאפטא. אולי קדמו לנ סיפורי ר' יודיל כסיפורים עממיים עתיקי־ימין הנמסרים בעל פה, מכל מקום נ הינו מקור מהימן בכתב המוכיח בעליל ובפועל שר' יודיל היה דמות לגנדארית עוד לפני שבא עגנון לחבר את חיבורו, את מ. אף להשערתי של הוכמנ עשוי נ לשמש אסמכתא מועילה ומחזקת. לדבריו "כל קורא את הכנסת בלה מגלה קמעה קמעה, אם במעט ואם בהרבה,

170 בנשלום, גל' 25, עמ' 11-12.

171 שם, עמ' 9.

172 בוסאק (לעיל הערה 7) עמ' 24. גם שקד מפנה את תשומת הלב אל ש ואל ב כ"מקורות החסידיים שעליהם נסתמך כנראה עגנון, 'המאמין הגדול', עמ' 45. הוא מעיר את הערותיו על מקצת העיבודים שעיבד עגנון בנוסחי "קומדית הטעויות" על סמך אותם שני מקורות. לאור נ שומה עלינו לבחון את עמדתו זו מחדש ולשקול באיזו מידה ייא דרוש בה תיקון.

173 ש' ורסס, 'דברים בשם אומרם בהכנסת בלה', כלול בסיפור ושורשו, עמ' 197. מעין אותה עמדה אנו מוצאים אצל הוכמן, עמ' 59-60. עתה יש מקום לסבור שעוד יתגלו מחוזות־פורים מעין אלה המוצגים בהכנסת בלה שנתבססו אמנם על נ.

את הדפוסים הספרותיים שכאלו מכתבים את מהלך העלילה" 174. נ חושף לפנינו ביתר בהירות את הקונבנציות האמנותיות-האמנותיות שכנראה כמו את עצמן על עגנון בידועין וברצון, ויש לשער, גם במכוון. ברם, מאותו רגע שבחר במסגרות מפתח אלה נבצר ממנו להתאימן להקשרים חדשים – איפכא מסתברא – ההקשרים החדשים עובדו ועוצבו על פי אותם דפוסי יסוד יראיים. לסיום חלק זה נעיר על נ כאסמכתא בכוח לטיעוניהם של חוקרים ומבקרים אחרים. לפי באנר למשל, היתה התימה של חסיד עני שאין לו די כספים כדי להשיא את בנותיו נפוצה וידועה היטב, ותימה נרושה ועממית זו סיפקה בידו של עגנון חומר קונבנציונלי על מנת להתל בסיפור החסידי 175. נדמה, כי דרך אחת לבסס או לדחות טענה נועזה זו היא על ידי עיון קפדני שייערך על פי קריטריונים מוגדרים היטב בעיצובים האמנותיים של עגנון הקשורים להכנסת בלה (דהיינו, סיפור המסגרת על ר' יודיל והסיפורים המשובצים) כגיבושי סאטירה ופרודיה של הסיפור נ השתול בתשיתם. אם אכן צודקת טענתו זו של באנר בכללה ובפרטה, אזי תתגלה זאת בעליל אגב החקירה המוצעת ואם לאו – וודאי יעמידנו העיון על יחסי הגומלין התקינים בין נ למהדורותיה של הכנסת בלה על דרכי הסיפר שבה, על ערכיה ותיאורי ההווי שבה. על סמך המסקנות שיוסקו לגבי נ תיבחן הכנסת בלה ביחס לסיפורים חסידיים-יראיים אחרים.

7.4 על הנסים ועל נפלאות הסיום

פרשת הנסים שבהכנסת בלה מהווה סוגיה בפני עצמה שהעסיקה ומעסיקה את מרבית מבקרי-החוקריה של היצירה. קביעתו של קורצויל ש"ציר העלילה בהכנסת בלה הוא הנס", וודאי קולעת וטיפוסית למסקנות בנידון 176. והלא עוד לפני כתב בנשלום בצורה דומה ש"רבים ... היסודות האגריים, הנסיים, האקציה מתפתחת באופן פתאומי, בלתי צפוי, מקרי, נסים על נסים" 177. ברם מכל הנסים המתחוללים לפרקים בספר, מושך תשומת לב מיוחדת הנס המתחולל בסוף העלילה, בחינת השיא המתיר את פקעת התיסבוכות העלילתיות, הלא הוא הנס הידוע של התרנגול המוליך את הכלה

174 ובלשונו: "We are aware that Agnon's apparently arbitrary methods in shaping his tale ... are necessitated by a set of incontrovertible determinants ... by the nature of the literary pattern he has chosen to work within ..." (p. 71).

175 עמ' 142. עיין עוד בספרו עמ' 138 ועמ' 179.

176 קורצויל, עמ' 207.

177 בנשלום, גל' 23 עמ' 11.

בתו של ר' יודיל) עם אחיותיה ואמה למערה שבה טמון האוצר. הרעות ביחס לנס זה מתפלגות לשתי מגמות ראשיות: המגמה האחת שוללת את הסיום הנסי והאחרת מחייבת ומצדיקה אותו. השוללים תופסים את הנס כ"דיאוס אכס מאכינה" המבליט את המלאכותיות שבסיפור המעשה (על ר' יודיל) מיסודו והמפחית מערכו האמנותי של האפוס כספר מודרני. סדן מרגים מגמה זו על אף דברי השבח המהולים בדבריו. וכן הוא כותב: "... ושוב אין אתה מאמין בסופו המוצלח והמשמח של הסיפור. אדרבה, כאן אתה נוח לפרש, כי המחבר ניסה להימלט מן ההכרחיות של סיום טראגי, ועל כן הטריח, הפעם היחידה בסיפור – את דאוס אכס מאכינה – את מערת הזהב. והיה זה חושיאמנות מרובה לסיים כך, כי סיום זה הוא גם מברח מפני הטראגיות המוכרחת, וגם הוכחה, שהמברח לא היה בגדר האפשר, והקפיצה לתוך מערת הזהב אינה אלא פיוס שבאונאה"¹⁷⁶. כנגד השוללים נמצא כאלה הנוטים לחייב ולבאר את הסיום הנסי כהמשך וכשיא מתחייב ועקיב הנעוץ ביסודות העממיים היראיים. נביא כאן שני קטעים המדגימים יפה את מגמה זו. בנשלום מודה שברוך כלל אין יסודות נסיים יתרון ומעלה ביצירה אפית, אך הוא מסתייג ואומר שאפוס חסידי שונה. באפוס זה, והבנפת בלה שייכת לז'אנר זה, "הנסים הם 'טבעיים' וזה מוסיף לפבולה גם קו עממי ..."¹⁷⁷. ובדומה לזה מגמק קורצווייל את הנס הגדול המתארע בסוף היצירה. הנס משתלב בתוך הבנפת בלה "כתופעה מובנת מאליה; התרנגול שנכנס למערה ונותן לר' יודיל למצוא אוצר ... הוא רק התגלות מוחשית של הבטחון התמידי בנס"¹⁸⁰. פירוש הדבר שהנס שמעותר מיד להתיר את פקעת הסיבוכים שעשויים היו לחתור מתחת לחזונו של הרב מאפטא אינו מחוץ לטבע המונח בהוויתו ההגותית של הסיפור; אדרבה, הוא חלק

176 סדן (לעיל הערה 151) עמ' 26. ראה גם ג' שקר, אמנות הסיפור, עמ' 70, הכותב "אלוהים מן המכונה", ובאנדר עמ' 174 וגם עמ' 126-128.

179 בנשלום, שם.

180 קורצווייל, עמ' 22. יש לשים לב שכאן נפל אידיוק בלשונו, שלמעשה אין מהדורה על-פיה ר' יודיל הוא המוצא את האוצר. בכלל הכלה, אחיותיה ואמה מוצאות את האוצר וסוחכות אותו הביתה. (ראה קטע 91 בנוסחים השונים). כמוכן, בסופו של מעשה נהנה ר' יודיל מהאוצר אבל אין הוא מוצאו. בדומה לקורצווייל כותבת רבקה שכטר: "אפילו הסוף שהוא למעשה מלאכותי אינו לגמרי מלאכותי בהקשר היהודי. נס אינו דבר יוצא מגדר אפשרות בעולם שבו הכל מתוכנן והצדיק נשכר בו בסופו של דבר ... הנסים הם מתכניתו של הקב"ה והם משתלבים בכל המאורעות" (עמ' 27). עד כה סבירה טענתה אך יש לחלוק על מוסר ההשכל שמסיקה היא בכותבה: "יכול להיות שרצה הסופר להראות לנו שאמונה תמימה עד הסוף שכרה בצדה והמאורעות שקרו בתקופות מאוחרות לעם היהודי ככלל וליהודים כפרטים באו עליהם בעיניים של הסרת האמונה התמימה בקרבם" (עמ' 28). הכה תמים ופשטני היה הסופר לדעתה?

אינטגרלי של הטבע ושל חיי היומיום והנס שבסיומו של נ מוכיח זאת בבירור.

הואיל והסיום "הנסי" בנ משותף למ, לתרציא ולתשיג (ואגב בזה דומים כולם לסיום בש ובס) ראיים דברי בוסאק בנידון (המושגותים על דינוני בש) להיות מצוטטים בשלימותם כאן כי ניתן להחילם גם על נ. וכן הוא מזהיר: "על הפתרון הזה (של הנס בסיום היצירה – א"ה) בנו מכובדי חוקרינו תלי תלים של דרשות. היו שמצאו כאן פתרון גאוני של עגנון, פתרון ברוח הפלאי-העגנוני לכל הסבך שהסתבך בו ר' יודיל. מתלבטים: למה התכוון עגנון בקבלו את הפתרון הזה? אך הקושי האמיתי מתגלה רק אילו שינה סופרנו את המקור [ש], כל זמן שהמקור מעיד על טבעיותו של המוטיב יש להיות מאד זהיר בתלית עולם של ספקולציות על בלימה"¹⁸¹. אזהרה במקומה גם, ואולי במיוחד, אחר פירסומו של נ. אך גם לאחר שמתחשבים באזהרתו הנוקבת של בוסאק אין לראות בה מחסום בפני הפרשנות המפוכחת, לפיכך מוצע כאן שינותח מעשה הנס שבסוף הסיפור בהקשרו המקורי – במיקרוקונטקסט של נ – כלומר, כסיום לסיפור הנועד לשבח את מעשי גבורתו של הרב מאפטא והמצוייר במסגרת סיפורית מסוימת, כחוליה אחרונה של שרשרת מעשיו של ר' יודיל הרבי העני. לאחר מכן שומה עלינו לתהות על הרכבו של מעשה הנס במיקרוקונטקסט של נוסחי הבנפת בלה המורחבת. במלים אחרות, עלינו לבדוק כיצד מתפקד מעשה הנס בהקשרו החדש – המוצלח השילוב או חורג הוא במשכצת החדשה של הסיפור המורחב ושל הרומן? זאת ועוד. הלא, כידוע, לא השאיר עגנון את השחקנים הקשורים "לנס" במהותם המקורית כפי שהופיעו בנ. אין התרנגול, למשל, במ דומה מבחינה ספרותית לאחיו שבנ – נתוספו לו לתרנגול תכונות וזהות שלא היו מנות חלקו של התרנגול בנ, וכן וודאי וודאי משורטטים היחסים שבין התרנגול לבין ר' יודיל ולכלה באורח מעמיק, מורכב ומסובך בהרבה במ בתרציא ובתשיג. בקיצור, עינינו רואות שאין פרשת הנס שבסוף מתרחשת במנותק מן הגורמים האחרים, אפילו בנ הריהי פריט ספרותי המשתבץ במערכת תמונות ומעשים בת תכלית אמנותית. ואם הדבר כן בנ, כן הוא שבעתיים כמ וברומן הבנפת בלה, וכל ואריאציה במרקם העוטף את הנס אומרת דרשני ומשפיעה על הפרשנות ועל המשמעות של הנס. ועם השתנות הקונסטלציה הסיפורית מסביב לנס יגבר האילוץ לביאור הבא להבין את כוונת הקונפיגורציה המוצגת המתחדשת על תבניתה ותכניה. לא באתי בדברים אלה לתמוך בפירוש זה או אחר אלא להגיב לאזהרתו-השגתו של בוסאק על פיה כאילו העובדה ההיסטורית-ספרותית שהנס הוא מעצם הסיפור ששאל עגנון די בה כדי לסתום את הצורך בפירוש. ובפרט בימינו

181 בוסאק, עמ' 24.

שלמדנו לדעת את חשיבותם הפרשנית והמשמעית של סיומי יצירה ספרותית מן ההכרח לעיין בסיומה של הכנסת כלה על כל גלגוליה, כי עניין רב נותר בפירוש שקוד ומחושב שיזרוק אור על השיטין ועל "בין השיטין" בסיפור המופת הזה על כל רבדיו ונוסחיו¹⁸².

לסיום מחקרי זה אסתייע בדברי בוסאק ההולמים יפה את הרגשתי, וכן הוא כותב: "ובכל זאת אין להימנע מהתפעלות כשרונו של עגנון שלקח סיפור עממי פשוט בתכלית (תיבות אלה חלות גם על נ - א"ה) ופיתחו עד ליצירת אפוס ... ברם בעיה אחרת מתעוררת בלבו של הקורא - האם התיאור הזה הוא ריאלי או חורג הוא לעבר הגרוטסקה אולי למגוחך - לנלעג?¹⁸³ ועתה, לאחר פירסומו של נ מתעוררות הבעיות, הפליאה וההתפעלות מחדש ביתר עוז וביתר תוקף.

182 ראה למשל, G. Trask and C. Burkhart (Eds.), *Storytellers and Their*, Art, Garden City 1973, pp. 199-200. עיוניה של הרנשטיין סמית לגבי השירה תקפים גם לסיפורת, ובמיוחד מסקנתה זו: "[The ending] gives ultimate unity and coherence to the reader's experience of the poem by providing a point from which the preceding elements may be viewed comprehensively and their relations grasped as part of a significance". B. H. Smith, *Poetic Closure: A Study of How*, Poems End, Chicago 1968, p. 36. עיין גם עמ' 1-14 בספר.

183 בוסאק, עמ' 24.

נספח א: קוים מקבילים ושונים בנ (במ) ובש (בראשי פרקים)

1 קוים מקבילים

- 1.1 הדמות המרכזית נוהגת לשבת יומם ולילה בבית המדרש וללמוד.
- 2.1 ביתו של הגיבור הראשי ריקם.
- 3.1 הרב מאפטא מציע לגיבור הראשי ללבוש בגדים יקרים, לנסוע לבראד (וללכת לאכסניה כבודה – בש) ושם לעשות שידוך.
- 4.1 נתנו לפניו לאכול באכסניה.
- 5.1 שם הגיבור הראשי דומה לשם הגביר וכאן מקור הטעות.
- 6.1 אבי החתן נותן מתנות לכהן.
- 7.1 לגביר, ששמו דומה לשם הגיבור המרכזי, אין ילדים.
- 8.1 אין הגביר שם לב למכתבים מאבי החתן (בנ הוא שם לב לכולם פרט למכתב האחרון).
- 9.1 אבי החתן בא לבית הגביר ומשתומם לראות שאין זה אבי הכלה אתו השתדך.
- 10.1 אבי הכלה בבית המדרש, ושם פוגשו אבי החתן אבל אין אבי החתן מכירו כי פניו עתה כפני עני.
- 11.1 אבי הכלה רץ הביתה לבשר לאשתו שאבי החתן הגיע כאורח.
- 12.1 מעשה התרנגול.
- 13.1 הכלה נשלחת לשוחט עם התרנגול.
- 14.1 התרנגול בורח מידיה ומובילה לאוצר.
- 15.1 הסינר מתמלא מן האוצר, הדינרים מובאים הביתה ונערכת סעודה גדולה (בנ באכסניה ובש – בבית).

2 קוים שונים בנ (ומ) ובש

- 1.2 שמות הגיבורים שונים: בש השם הוא איציקל קייעווער ואילו בנ (ובמ) השם יודיל נתנוון.
- 2.2 בש לדמות הראשית יש בת אחת, ואילו בנ (ובמ) יש לו שלש בנות¹⁸⁴.
- 3.2 בש הדמות הראשית הולכת לרב מאפטא, אך בנ (ובמ) אשת הגיבור הולכת אליו¹⁸⁵.

184 מסתבר מכאן שלא עגנון "זיכה את ר' יודיל בשלוש בנות" כפי שטוען בוסאק עמ' 24, אלא כן הוא ע"פ ג.

185 ברור, איפוא, שלא "עגנון העמיק את בטלנותו של ר' יודיל חסיד בלכת האשה אל הרב מאפטא" כפי שכותב בוסאק (שם), אלא כן מסופר היה בנ.

- 12.1 האשה לוקחת תרנגול ומוסרת אותו לכלה על מנת שתקח אותו לשוחט.
 13.1 התרנגול בורח, בנ – אל מערה ובס – אל מרתף.
 14.1 הכלה רואה אוצר גדול.
 15.1 החתונה מתקיימת.
 16.1 המחותנים משלישים את כסף הנדוניה תחת ידו של הרב מאפטא.

2 קיום שונים בס ובנ (ובמ)

- 1.2 בנ (ובמ) הרב מאפטא הוא אחת הדמויות הפועלות והמכוונות את העלילה. אשתו של ר' יודיל מרבה ללכת אליו ועל פיו נעשים הדברים. בס מוזכר שם הרב מאפטא בפתיחת המעשה כמספר הסיפור מדי שנה בלילי פסחים ובסיום המעשה נזכר כי משלישים המחותנים את דמי הנדוניה בידו.
 2.2 בנ (ובמ) הגיבור המרכזי הוא ר' יודיל נתנוון (בנ הינהו "רבי" ובמ הינהו חסיד) ואילו בס שמו ישעיה סלוצקער.
 3.2 בנ (ובמ) אין ר' יודיל נתנוון הגביר קרוב משפחה לר' יודיל חסיד ואילו בס הגביר – ישעיה סלוצקער – הינהו דודו של החסיד בעל השם הדומה – הוא אחי אביו.
 4.2 בנ (ובמ) מתארע הכל בברודי עיר מגוריהם של שני ר' יודיל נתנוון¹⁸⁷ – בס קרה המסופר בעוד הרב מאפטא "בימי חרפו טרם נתפרסם ... וישב לרב אב בית דין בקהלה קטנה קאליבסאו". בנ אין רמז לזמן אירועי המסופר, אולם במ כתוב שעמדו אנשי יאס, ברומניה, להזמין את הרב מאפטא אליהם. והלא ידוע ש"הרב מאפטא" נתמנה תחילה לרב אב"ד בקולבוסוב ומשם עבר לאפטא ומשם לעיר יאס.
 5.2 בנ מקבל ר' יודיל תמיכה מאת חסידיו ואילו בס ניתנת הקיצבה השבועית – דינר זהב אחד – מידי אחי אביו של החסיד העני.
 6.2 בס אין גילי הבנות נקובים במפורש ואילו בנ (ובמ) מובאות שנות גילן בדיוק.
 7.2 בנ ובמ העצה לצאת במסע "הכנסת כלה" היא של הרב מאפטא כל אימת שבס החסידים הם המציעים זאת.
 8.2 בס מתחייב אבי הכלה שני אלפים לבד מתנות ומוזנות ואבי החתן מתחייב ארבעת אלפים. כנגד אלה, בנ ובמ מתחייב כל צד שניים עשר אלף ארומים.

187 שאלה כמו היסטורית "חוצספרותית" היא מתי ישב הרב מאפטא בברודי כדי ל"אפשר" לאשת ר' יודיל לגשת אליו לעתים קרובות בעתות צרה ושמחה כמסופר בנ ובהכנסת כלה.

- 4.2 בש הרב נותן לו כסף למסע, בנ (ובמ) החסידים עוזרים.
 5.2 בש על כל מה שנשאל "הגיבור" הראשי, עונה הוא "מהיכי תיתי", בנ הוא נשאל ע"י הסוחרים ועונה לענין.
 6.2 בש בעל האכסניה שואל לשמו, בנ (ובמ) השדכן שואל לשמו.
 7.2 בש בעל האכסניה הוא השדכן, בנ (ובמ) השדכן דמות עצמאית ונוספת.
 8.2 בש הרב מחכה לקבל את המתנות מאבי הכלה ומכתב מזל טוב ואין קול ואין קשב – ליתא בנ (ובמ).
 9.2 בש אבי החתן נוסע לאפטא, שם העיר בנ (ובמ) הוא ברוד.
 10.2 בש האוצר אינו במערה (כבנ ובמ), כי אם מתגלה על ידי חתירתו של התרנגול.

נספח ב: בין ס (הסיפור שבפאר מקדושים) ונ (ובמ)¹⁸⁶

1 קיום דומים

- 1.1 (עמ' 65) הגיבור הראשי אינו יודע שום מסחר או קניין ... "אך בתורה ובעבודה יהגה יומם ולילה".
 2.1 לחסיד שלוש בנות שהגיעו לפרקן.
 3.1 השדכן, בשמעו את שם אבי הכלה, מתרשם כי הוא סבור, בטעות, שהינהו הגביר בעל השם הדומה.
 4.1 (עמ' 66) החתן עילוי בתורה.
 5.1 (עמ' 67) אבי הכלה משלם דמי שדכנות ונותן מתנה לחתן.
 6.1 (עמ' 68) אמיץ בטחונו של הגיבור – אבי הכלה – שה' יעזור לו.
 7.1 בהתקרב ימי הפורים באה מתנה לכלה אל בית הגביר והלה מחזיר מתנה לחתן.
 8.1 הגביר עירי ומתחיל לחקור ולדרוש בכל אנשי עירו אולי יש עוד אחד ששמו דומה לשלו (מקביל לזה במ).
 9.1 (עמ' 69) הגביר משגר מכתב שיוכל אבי החתן לבוא עם בנו החתן ותתקיים החתונה.
 10.1 אבי הכלה בוטח בה' ומשיב לקרובו.
 11.1 (עמ' 70) אבי הכלה מודיע לאשתו שהמחותן הגיע ועליה להכין ארוחת ערב.

186 הרפים המסומנים מס מפנים לסיפור כפי שהוא מודפס בהנובילה החסידית.

וזה התרגול¹⁸⁹ היה נקרא ר' זרח ולמה נקרא שמו רבי זרח? על שם הכתוב (תהילים קיב, ד) 'זרח בחושך אור לישרים'¹⁹⁰.

3 ב (5) ¹⁹¹ "איך היו לו שלש בנות ...".

הרחבה 3: דמותן של הבנות.

מ (פרק ב עמ' 76) "והיו עצורות בכית ולא היו מראות פניהן בחוץ. וכולן חמודות, נאות וחסודות, שדים נכונו, ושערן צמת, ובלבן, אהה היגון פורח: כי הבשילו ימי נעוריהן, ואין גואל אותן מחרפת בתוליהן ...".

4 ב (15, 9) "... יואילו החסידים לשאול לו בגדים נאים בכדי שיתלבש יפה ...". (15) "החסידים קיבלו בגדים נאים".

הרחבה 4: בגדים נאים.

מ (עמ' 78) "קם והלך אצל כמה בני טובים, יראים ושלמים, שנזהרים שלא לכבוש חס ושלום שכר פועל ואינם נכשלים משום נגר בוגדים, ושאל מהם מלבושייכבוד, היינו זיפיצ"א של משי וראזיבולק"א של אטלס ואבנט רחב מעשה ארג ונעלים עם חבטי כסף וכובע עור סובי"ל, ומטהיעו לקח בידו, לנוי ולתפארת ...".

5 ב (18, 17, 16) (16) "יצא לדרך", (17) "כל אחד ואחד נתן לו נדבה הגונה" (18) "כאשר אסף מאתם כסף".
הרחבה 5: ר' יודיל יוצא לדרך.

1.5 מ (עמ' 78 פרק ו) ר' יודיל יושב בעגלה ועושה חסד.

2.5 מ (עמ' 78 פרק ו) ר' יודיל נתן לבו לבעל העגלה ומשווח עמו¹⁹².

3.5 מ (עמ' 79 פרק ז) תחנה ראשונה בדרך; בבית המזיגה.

1.3.5 סיפור ראשון: סיפורי ר' פלטיאל המוזג – תולדותיו של המוזג (ר' פלטיאל).

2.3.5 סיפור שני: מחובר לראשון, מעשה ר' ירחמיאל המלמד.

3.3.5 סיפור שלישי: מות אבי המוזג, ומות שותפו פרץ, ומות אמו של המוזג.

189 כלשון סדר כפרות שבערב יום הכיפורים לפיו אומרים: "זה חליפתנו, זה תמורתנו, זה כפרתנו. זה התרגול ילך למיתה ואנחנו נכנס ונלך לחיים טובים ארוכים ושלום".

190 השווה מ עמ' 410 "ותקח את התרגול אשר עמד על משמרתו לעורר ...".

191 לתרגום עברי ראה מ קטע 5.

192 יש בלשון התיאור של השיחה עם בעל העגלה כדי להזכיר את הצדיק היורד לשוחח עם ההמונים. על "ירידת הצדיק" עיין למשל, מ' פייקא, חסידות ברסלב, פרקים בחיי מחוללה ובכתביה, ירושלים 1972, ובעיקר עמ' 52-55.

9.2 כפ אסף ר' ישעיה החסיד שלש מאות אדומים במסעו ואילו בנ אסף ר' יודיל יותר ממאה ובמ אסף שתי מאות.

10.2 כפ נשלחת מתנה ראשונה לכלה עוד קודם הפורים – מתנה זו ליתא בנ ובמ.

11.2 כפ מוצא הגביר עוד סוחר אחד בעל אותו שם כבן אחיו – בנ ובמ אין ר' יודיל נתנון הגביר מוצא עוד אחד בשמו.

12.2 כפ מדובר ארוכות על סילוק חובות ובנ ובמ אין זכר לחובות מעין אלה.

13.2 כפ בן אחיו מתוודה שהוא הוא שהתקשר עם הגביר – בנ ובמ ליתא.

14.2 כפ אין הסצינה של קבלת הפנים שנתבטלה.

15.2 כפ הבת, ברודפה אחר התרגול, מובלת אל המרתף ושם מוצאת "אוצר גדול של אדומים" והיא מביאה את האוצר הביתה; בנ ובמ יוצאות האם ובנותיה אחר התרגול המוביל אותן למערה בה נמצא האוצר.

16.2 כפ קונה אשת החסיד אוכל רב בכסף האוצר ואילו בנ ובמ נותנת אשת ר' יודיל כסף לבעל האכסניה להאכיל את המחותן ואת בני הפמליה שלו.

17.2 בנ ובמ חסר הדרושיח על תוספת לנדוניה וכמו כן אין דברי הביקורת על מנהגי החסידים שנרשמים כפ.

נספח ג: רשימה סכימאטית של ההרחבות והפיתוחים במ

1 ב (2) ¹⁸⁸ "היהורי היפה היה עני מאוד ולא ידע שום מסחר רק ישב יומם ולילה בבית המדרש ולמד".

הרחבה 1: דרך עבודת ה' של ר' יודיל, לימודו ועניותו.

מ (עמ' 75) "והיה עובר את ה' באימה וביראה ולא היה מכוין בלמודו להנאת עצמו וכבודו ... אלא לעשות כסא לשכינה, ומקום דירתו היה במרתף אפל, צר וקטן, ולא היה שם לא ספסל לישב עליו, ולא שלחן ליסב לפניו, ולא מטה לשכב עליה ... אלא מחצלת של קנים ...".

2 ב (85) "מהרי וקחי עוף".

הרחבה 2: זיהוי התרגול.

מ (עמ' 75) "ולרש אין כל זולתי תרגול שהיה מעירו לעבודת בוראו יתברך

188 המספר בסוגריים מציין את מספרי הקטע בנ, ראה בטבלה. התרגומים ע"פ תרגומי לעברית.

8 נ (38,37) "השרדכן הביא את הבחור, את החתן ...", "ונתחבב עליו מאד".
הרחבה 8: פני החתן (מ עמ' 403).

9 נ (41) "וכתבו תנאים".

הרחבה 9: כתיבת התנאים.

1.9 מ (עמ' 404) "ובלילה באו כל גדולי העיר, הרב ושני דייניו, וכל
קרואי העדה, סוחרים מופלגים ובעלי בתים ... והחזן שר ...".

2.9 נ (42) "הדיזנו" "המתנה".

מ (עמ' 404) כלי-שעות ושרשרת.

10 נ (44) "היהודי היפה חזר הביתה בשמחה רבה ושיבר את כל הקדירות...".
הרחבה 10: ר' יודיל מבשר לאשתו על השירוך.

1.10 תגובתה לבשורה (מ עמ' 404) "שיברה כל הקדירות ותפסה שלש
בנותיה ורקדה עמהן בשמחה ובצהלה".

11 נ (49) "והרב לקח את התנאים בידו וברך אותה בכרכת מזל טוב".
הרחבה 11: עם התנאים בבית הרב.

1.11 מ (עמ' 404) "והחליק [הרב מאפטא] את הכתב כמה וכמה פעמים".

12 נ (52) "כשקרכו ימי הפורים שלח המחזן מצד החתן למחזן מצד הכלה
... משלוח מנות".

הרחבה 12: משלוח מנות בעד הכלה.

1.12 מ (עמ' 405) "עגוליוהב ושני צמידים, זהב טהור מנת הנגידים,
ועוגת דבש, קלועה כחלה ...".

13 נ (56) "התרעי לך אשתי? אנכי מקבל את המנות".
הרחבה 13: פורים ובירור השם.

1.13 מ (עמ' 406) "ויהי כי בא יום הפורים והגביר רב יודיל נתן זון יושב
בראש השלחן ... ושואל הידעתם את הגביר רב יודיל נתן זון לא עלי
כוונתי ...".

2.13 נ (56) "מתנה לחתן".

מ (עמ' 407) "ארבעה טורים מכורכים כריכה יפה ונהדרה לוחות עץ
עטופי עור עם מסגרות נחושת".

3.13 "זוג מכתב כתב רב יודיל נתן זון".

4.13 "והגבירה אשת רב יודיל שלחה תרנגול הודו".

5.13 "המתנה מתקבלת בבית החתן".

4.3.5 סיפור רביעי: פגישתו של המוזג עם שרה בת פרץ בבית
הקברות ונישואיו אליה.

5.3.5 ר' יודיל נפרד מפלטיאל המוזג שנתן לו שי.

מ (פרק יא עמ' 259)

4.5 תחנה שניה: בבית הגביר בעיר שכולה אנשי חסד.

1.4.5 ר' יודיל נחשד כגנב ומובא לבית הגביר.

2.4.5 מספרים סיפורי צדיקים ומעשי חכם צבי, סיפור מסוחר מפורסם
שנסע ליריד ליפס"ק.

3.4.5 נפרד ר' יודיל מהגביר הנותן לו תרומה.

מ (פרק יב עמ' 264)

5.5 תחנה שלישית: ר' יודיל שובת בבית הזקן חופר הטיט.

1.5.5 בעל העגלה מתעטף בטלית של חופר הטיט "ובגדיו נשרו
מגופו" והוא חוזר בתשובה.

2.5.5 נפרדים ואשת הזקן נותנת לו שתי מנורות טיט כמתנה.

מ (פרק יג עמ' 267)

6.5 תחנה רביעית: בעיר שרוב אנשיה מחסידי הרב מאפטא.

1.6.5 בבית המשכיל.

2.6.5 בבית המלוה הקמצן.

3.6.5 שבת בבית רב העיר.

4.6.5 בבית עני הנותן לו קמיע מאביו.

מ (פרק יד עמ' 272)

7.5 תחנה חמישית: בכפר אחד בבית חוכר עשיר גדול.

1.7.5 סיפור החוכר טרם היה לעשיר.

2.7.5 מעשה האשכנזי הבא ושקו מלא שלג (עמ' 273).

3.7.5 מעשה הקמח בעגלה.

4.7.5 נפרד מהחוכר שנותן לו רבע הקב מטבעות נחושת.

6 נ (25,24) "ונתיישב בדעתו ושלח סוחרים אליו כדי שישאלו אם הוא צריך
סחורה ... (34) כה השיב שאין לו שום סחורה לקנות וגם אין לו שום סחורה
למכור".

הרחבה 6: הסוחרים באים לחדר ר' יודיל (מ עמ' 402).

7 נ (27) "ושאל אותו השרדכן אם אינו צריך לעשות שירוך".

הרחבה 7: משא ומתן עם השרדכן (מ עמ' 402-403)¹⁹³.

193 עיין אצל באנד הרוך בהרחבות הסצינות האלה מתרצי"א לתשי"ג, עמ' 165 ועמ'
171.

14 נ 61) "וישב רב יודיל ויכתוב מכתב למחותן ...".
הרחבה 14: מכתב רב יודיל הגביר לאבי החתן.

1.14 מ (עמ' 408) לשון המכתב שנשלח.

15 נ 64) "ויהי כי בא המכתב ליד רב יודיל נתן זון ולא ידע מה לעשות ...".

הרחבה 15: תגובת רב יודיל נתן זון הגביר.

מ (עמ' 408) "ולא ענה על המכתב מטוב עד רע".

16 נ 66) "המחותן מצד החתן סר לביתו של ר' יודיל נתנוון".

הרחבה 16: המחותן מצד החתן בא לבית ר' יודיל נתן זון הגביר.

מ (עמ' 408) "וישאל את אנשי המקום ויראוהו את בית הגביר".

17 נ 77) "בקיצור, ר' יודיל עם המחותן מצד החתן הלכו לבית המדרש ...".
הרחבה 17: באים לבית המדרש.

1.17 מ (עמ' 409) "אל כותל המזרח ... וירא כי אין מחותן".

2.17 בשעת התפילה (מ עמ' 409).

3.17 (כיצד קיבל ר' יודיל את מחותנו?)

מ (עמ' 409) "וישאל לו כדרך העולם. מה שלומכם ושלום ביתכם ואחרון אחרון חביב - שלום החתן שיחיה".

18 נ 83) "המחותן נשאר בינתיים מחכה בבית המדרש והמחותן מצד הכלה רץ להודיע לאשתו".

הרחבה 18: עם בואו של המחותן.

1.18 מ (עמ' 410) "ותשמח האשה מאד ... ותאמר לבתה ... ותשמענה הבתולות ותשמחנה גם הן, ותוך כדי רגע עמדו והתרחצו וסכו ופרכסו עצמן וקלעו להן שער, ולקחו חוט ומחט לתקן את מלבושיהן עליהן. והכלה תפרה לה טלאי חדש לשמלתה במקום בית דדיה, כי גדלה וצמחה, בלא עין הרע ...".

2.18 "אך מדי רגע והפכה שמחת האשה ליגון, כי ביתה ריק ואין כל מאומה לקבל את פני המחותן. ותאמר: איך העזת להזמין את המחותן לביתנו, ובבית אין כל מאומה? ... אין שלחן לסעוד עליו, וכפות וקערות וסכינים ושאר כלי בית אף הם אינם. למחותן נתאוה? האאכילהו לחם דמעה?".

3.18 "והחסיד התהלך ארוכות וקצרות ... ונגן בלחש ובפנים צוהלות ניגון יפה מאד: כי בשם קדשו בטחנו!".

4.18 וכראות האשה כי אין מענה בפיו ... ותרץ לבית הצדיק מאפטא ...".

19 נ 86-87) "המחותנת רצה מהר ושלחה את הכלה לשוחט לשוחט תרנגול". (87) "ובעת שרצה הכלה מהר עם התרנגול לשוחט ...".

הרחבה 19: הכלה רצה לשוחט עם התרנגול.

מ (פרק כג עמ' 411) הגיונותיה, הרהוריה והזיותיה של הכלה בשעת ריצה זו.

20 נ 87) "... התרנגול ברח מידיה מעל לגדר".

הרחבה 20: בריחת התרנגול.

מ (עמ' 412) תגובתה של הכלה לבריחתו של התרנגול.

21 נ 88) "בראות אמה שאין הכלה חוזרת עם התרנגול שלחה אחריה את הבת השניה ואחר כך את הבת השלישית ואחר כך רצה היא בעצמה לשוחט ...".

הרחבה 21: האם והאחיות מנסות לחלץ את הכלה.

מ (עמ' 412-413) מעשי האם ובנותיה.

22 נ 92) "ותקח המחותנת ... סינר מלא אדומים ותרץ לבית המלון ...".
הרחבה 22: אשת ר' יודיל ור' יודיל נעשים עשירים.

1.22 מ (עמ' 414) בעל המלון ואשתו מכבדים את הגבירה החדשה.

2.22 (שם) אנשי בראד מקבלים את הידיעה על התעשרותם.

23 נ 96) "בקיצור היתה זאת חתונה עליזה".

הרחבה 23: מ (עמ' 414) החתונה.

1.23 תיאור המשתתפים בחתונה: כל אלה שפגשם ר' יודיל בדרך פרט

לרב שנפטר והמלוה בריבית שמת ברעב.

2.23 הרב מאפטא מסדר קידושין.

24 נ 97) "בקיצור היה לו במה להשיא את בנותיו ...".

הרחבה 24: נישואי הבנות - מי ומי החתנים (מ עמ' 416).

*Ma'aseh Reb Yudel Hasid: The Tale of Reb Yudel Hasid:
From a Yiddish Narrative in Nissim V'niflaot to
S.Y. Agnon's Hakhnasat Kalla*

Nissim V'niflaot is a chapbook containing four short hagiographic stories in vocalized Yiddish about the wondrous deeds of Reb Avraham Yehoshua Heschel, the Apter Rav (1748/1755–1825). The third narrative in this collection relates the story of Reb Yudel Hasid which, as this monograph shows, Agnon translated into Hebrew and transformed into a nuclear tale for the three versions of *Hakhnasat Kalla* — a picaresque novella which was serialized in three installments in *Miqlat* 1919–20, an enormously detailed and vivid novel which appeared in two volumes in Berlin, 1931; and a considerably expanded novel published in Jerusalem 1952.

This study presents the original vocalized Yiddish text with parallel passages from the three editions of *Hakhnasat Kalla*. This arrangement highlights the increasingly intricate development of the structural, artistic and fictional complexities in each succeeding revision. A close examination of the four texts further reveals that the nuclear tale remained intact in all the versions while it formed the narrative core upon which Agnon embroidered realistic details interwoven with additional anecdotes, hasidic legends and lore. The publication of the Yiddish tale of Reb Yudel Hasid along with the analysis of Agnon's retelling of it and his embellishments upon it lead to a fresh critical understanding, assessment and appreciation of Agnon's creative genius.

86 A 3847

הספרייה הלאומית

הולץ, אברהם,
מעשה ר' יודיל חסיד :

C.4

000203289301

Z2G

Avraham Holtz

The Tale of Reb Yudel Ḥasid

From a Yiddish Narrative in Nissim V'niflaot
to S.Y. Agnon's Hakhnasat Kalla

The Jewish Theological Seminary of America
New York 1986